

T.C.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler/Program

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE
DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI
KONFEDERASYONU'NUN ULUSLARARASI
İLİŞKİLERİ**

Hıfzullah ŞİMŞEK

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. Aslı YILMAZ UÇAR

İstanbul, 2021

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE DEVRİMCİ İŞÇİ
SENDİKALARI KONFEDERASYONU’NUN ULUSLARARASI
İLİŞKİLERİ**

Hıfzullah ŞİMŞEK

Uluslararası İlişkiler

Yüksek Lisans Tezi

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

2021

Hıfzullah ŞİMŞEK tarafından hazırlanmış ve 07.07.2021 tarihinde sunulmuş “KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU’NUN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ” başlıklı tez Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak **oy birliği** ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Aslı YILMAZ UÇAR

Danışman

Tez Savunma Sınavı Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Aslı YILMAZ UÇAR (Danışman) İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
Altınbaş Üniversitesi

Doç. Dr. Aziz ÇELİK İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Kocaeli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Akif Bahadır KAYNAK İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
Altınbaş Üniversitesi

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak bütün şartları sağladığını beyan ederim.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü kabul tarihi:

____/____/____

Bu dokümandaki tüm bilgilerin akademik kural ve etiğe bağılı kalınarak yazıldığını ve tez yazım kuralları kapsamında bu çalışmada bulunan ve özgün olmayan bütün bilgi ve materyallerin referanslandırıldığını temin ederim.

Hıfzullah ŞİMŞEK

ÖZET

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU'NUN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ

Hıfzullah ŞİMŞEK

Yüksek Lisans, Uluslararası İlişkiler, Altınbaş Üniversitesi

Danışman: Doç. Dr. Aslı YILMAZ UÇAR

Tarih: Temmuz/2021

Sayfa: 152

Küreselleşme süreci birçok örgütü etkilediği gibi sendikaları da çeşitli açılardan etkilemiştir. Bir yandan neoliberal politikaların (özelleştirme, yerelleştirme, liberalleştirme, vd.), diğer yandan ise teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı sorunlar bu süreçte sendikaların önemli oranda güç kaybı yaşamasına (üye sayısında düşüş, toplumsal ve politik güç kaybı, vd.) neden olmuştur. Sendikalar, bu süreçte ortaya çıkan sorunlarla baş edebilmek için yeniden canlanma politikaları kapsamında bazı stratejiler geliştirmişlerdir. Bu stratejilerden en önemlilerinden biri de uluslararası dayanışmadır. Fakat sermayenin küresel ölçekte hareket ediyor olması, sendikalar açısından uluslararası dayanışmayı bir tercih meselesi olmaktan çıkartarak bir zorunluluk haline getirmiştir.

Bu tez çalışması bir sendikayı seçerek, küreselleşme sürecinin sendika üzerindeki etkisini bir etkinlik alanı üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) örnek olay olarak seçilmiş, küreselleşme sürecinde en yoğun dönüşümün gözlemleneceği uluslararası ilişkiler alanı ise araştırmanın örneklemini olarak seçilmiştir. Tez çalışmasının konusu, küreselleşme sürecinin Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) uluslararası ilişkileri üzerindeki etkisini incelemektir. Bu doğrultuda, DİSK'in özellikle 1980 sonrasında uluslararası ilişkileri 1) Uluslararası sorunlar karşısında DİSK'in tutumu, 2) Uluslararası sendikalarla

ilişkiler, 3) Türkiye'nin AB Üyeliği sürecinde DİSK'in tutumu olmak üzere üç ana parametre üzerinden incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemi kullanılarak, içerik analizi yapılmıştır.

Araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır. DİSK ne küreselleşmeyi küçümseyen küreselleşme karşıtları ne de küreselleşmeyi yücelten aşırı küreselleşmeciler benzeri bir anlayıştan uzaktır. DİSK, küreselleşme sürecini reddetmemiş, küreselleşme sürecinde kuruluş felsefesini değiştirmemiş, ancak küreselleşmenin ortaya çıkardığı zorunluluklardan dolayı uluslararası ilişkilerini geliştirmiştir. DİSK'in uluslararası ilişkilerinin gelişmesinde etkili olan bir diğer etken ise Türkiye'nin AB üyelik sürecidir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Sendika, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Uluslararası İlişkiler

ABSTRACT

INTERNATIONAL RELATIONS OF THE CONFEDERATION OF PROGRESSIVE TRADE UNIONS OF TURKEY IN THE GLOBALIZATION PROCESS

Hıfzullah ŞİMŞEK

M.Sc., International Relations, Altınbaş University

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Aslı YILMAZ UÇAR

Date: July/2021

Pages: 152

The globalization process has affected many organizations as well as trade unions in various aspects. On the one hand, there were issues caused by neoliberal policies (privatization, localization, liberalization, etc.), on the other hand technological developments caused significant loss of power (decline in the number of members, loss of social and political power, etc.) in trade unions in this process. In order to cope with these problems, trade unions have developed some strategies within the revival policies. One of the most important of them is international solidarity. Due to the free flow of capital on a global scale, international solidarity has become a requirement rather than the preference of trade unions.

This thesis aims to examine the effects of globalization on trade unions through a case study. For this purpose, the Confederation of Progressive Trade Unions of Turkey (DİSK) was chosen as a case study, and the field of international relations, assumed to have the most intense transformation in the globalization process, was chosen as a sample of the research. The thesis study examines the impact of the globalization process on the international relations of the DİSK. In this context, the DİSK's international relations, especially after 1980, were examined on three main parameters: 1) The attitude of DİSK towards international conflicts, 2) The relations with international trade unions, 3) the DİSK's attitude

in the process of Turkey's European Union (EU) membership. In the research, content analysis was carried out by using the document review method as a qualitative research method.

As a result, these are the findings of the thesis. The DİSK is neither an anti-globalizer who underestimates globalization nor a pro-globalizer which glorifies of globalization. The DİSK has not rejected the globalization process and has not modified its founding philosophy during the globalization period but has developed its international relations due to the necessities of globalization. Lastly, the Turkey's EU membership process has enhanced DİSK's international relations.

Keywords: Globalization, Union, The Confederation of Progressive Trade Unions of Turkey, International Relations

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLOLAR LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. PROBLEM.....	1
1.2. AMAÇ	6
1.3. ÖNEM.....	6
1.4. SINIRLILIKLAR.....	7
1.5. YÖNTEM	7
2. TÜRKİYE’DE SENDİKAL HAREKET VE TÜRKİYE DEVRİMCİ İŞÇİ	
SENDİKALARI KONFEDERASYONU	10
2.1. TÜRKİYE’DE SENDİKAL HAREKET	10
2.1.1. 1923-1946 Arası Türkiye’de Sendikal Hareketler	10
2.1.2. 1946-1960 Arası Türkiye’de Sendikal Hareketler	11
2.1.3. 1960-1980 Arası Türkiye’de Sendikal Hareketler	14
2.1.4. 1980 Sonrası Türkiye’de Sendikal Hareketler	17
2.2. DİSK’İN KURULUŞU, KURUCULARI VE GELİŞİMİ.....	21
2.3. DİSK TARİHİNDEKİ ÖNEMLİ OLAYLAR.....	24
2.3.1. 15-16 Haziran 1970 Olayları ve DİSK	24
2.3.2. 1976 DGM Direnişi ve DİSK	25

2.3.3. 1 Mayıs Kutlamaları ve DİSK	27
2.3.4. 1977-1980 MESS Grevleri ve DİSK	29
2.4. 1980 DARBESİ VE DİSK.....	30
3. KÜRESELLEŞME	32
3.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE TANIMI.....	32
3.2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	36
3.3. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI	38
3.3.1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu.....	40
3.3.2. Küreselleşmenin Politik Boyutu	42
3.3.3. Küreselleşmenin Teknolojik Boyutu.....	43
3.3.4. Küreselleşmenin Kültürel Boyutu.....	44
3.3.5. Küreselleşmenin Çevresel Boyut	45
3.4. KÜRESELLEŞMEYE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR	45
3.4.1. Aşırı Küreselleşmeci Yaklaşım (Hiperglobalist)	46
3.4.2. Kuşkucu Yaklaşım (Sceptic).....	47
3.4.3. Dönüşümsel Yaklaşım (Transformationalist)	48
3.5. KÜRESELLEŞMENİN YÖNETİM MODELİ YÖNETİŞİM VE MODELDE SENDİKALARIN YERİ	50
3.6. KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN SENDİKALARA ETKİSİ	53
4. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU’NUN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ.....	60
4.1. DİSK’İN KÜRESELLEŞMEYE BAKIŞI.....	60
4.2. DİSK’İN KÜRESELLEŞMEYE BAKIŞININ KÜRESELLEŞMEYE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	65
4.3. ULUSLARARASI SORUNLAR KARŞISINDA DİSK’İN TUTUMU.....	67

4.3.1. Vietnam’ın İşgali ve DİSK’in Tutumu	67
4.3.2. Çekoslovakya’nın İşgali ve DİSK’in Tutumu.....	71
4.3.3. Şili Sorunu ve DİSK’in Tutumu	73
4.3.4. Kıbrıs Sorunu ve DİSK’in Tutumu	75
4.3.5. Filistin Sorunu ve DİSK’in Tutumu.....	80
4.3.6. Irak ve Suriye Sorunları Karşısında DİSK’in Tutumu.....	85
4.3.7. DİSK’in Uluslararası Sorunlara İlişkin Tutumunun Motivasyon Kaynakları .	86
4.3.8. Küreselleşmenin DİSK’in Uluslararası Sorunlar Karşısındaki Tutumuna Etkisi	88
4.4. DİSK’İN ULUSLARARASI SENDİKALARLA İLİŞKİLERİ	89
4.4.1. DİSK ve Dünya Sendikalar Federasyonu İlişkileri	89
4.4.2. DİSK ve Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu İlişkileri	94
4.4.3. DİSK ve Uluslararası Sendikalara Federasyonu İlişkileri.....	98
4.4.4. DİSK ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu İlişkileri.....	101
4.5. TÜRKİYE’NİN AB ÜYELİĞİ SÜRECİNDE DİSK’İN TUTUMU VE BU SÜRECİN DİSK’İN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİNE ETKİSİ.....	104
4.6. DİSK’İN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	111
SONUÇ	118
REFERANSLAR	124
EKLER	138
Ek 1. 14 Ocak 1967, DİSK’in Kurulma Kararının Alındığı Toplantının Tutanağı	138
Ek 2. 31 Ocak 1967, Kurucu Sendikaları Belirleme Oylaması Oy Dökümü	139
Ek 3. Orijinallik Raporu.....	141
ÖZGEÇMİŞ	142

TABLÖLAR LİSTESİ

Safya

Tablo 2.1: DİSK'in kurucu sendikaları ve bu sendikaların genel başkanları	23
Tablo 3.1: Küreselleşmenin kavramlaştırılması	49
Tablo 3.2: Yönetim ve yönetişim karşılaştırması	52
Tablo 3.3: 1980 sonrası bazı ülkelerde sendikalı işçi oranlarındaki değişim	56
Tablo 4.1. DİSK'in uluslararası faaliyetlerine dair istatistikler.....	110

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1: Küreselleşmenin boyutları	39

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFL	: American Federation of Labor/Amerikan Emek Federasyonu
AFL-CIO	: Amerikan Federation of Labor and Congress of Industrial/Amerikan Emek Federasyonu-Sanayi Örgütler Kongresi
BM	: Birleşmiş Milletler
CGT	: General Confederation of Labour/Genel Emek Konfederasyonu
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DİSK	: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DPT:	: Devlet Planlama Teşkilatı
ETUC	: European Trade Union Confederation/Avrupa Sendikalar Federasyonu
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade/Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
HAK-İŞ	: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
ICFTU	: International Confederation of Free Trade Unions/Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu
IFCTU	: International Federation Christian Trade Union/ Uluslararası Hristiyan Sendikalar Federasyonu
IFTU	: International Federation of Trade Unions/ Uluslararası Sendikalar Federasyonu
ILO	: International Labour Organization/Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: International Monetary Fund/Uluslararası Para Fonu

ITUC	: International Trade Union Confederation/Uluslararası Sendikalar İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
KESK	: Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü Konfederasyonu Konfederasyonu
MC	: Milliyetçi Cephe
MESS	: Madeni Eşya İşverenleri Sendikası
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MİSK	: Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
NATO	: North Atlantic Treaty Organization/Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: Organisation for Economic Co-Operation and Development/Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
WCL	: World Labour Confederation/Dünya Emek Konfederasyonu
WFTU	: World Federation of Trade Unions/Dünya Sendikalar Federasyonu

1. GİRİŞ

1.1. PROBLEM

Küreselleşme olgusunun kökenlerini ticaretin uluslararası bir kimlik kazanmaya başladığı döneme, çakmaktaşı ticareti yapan Neandertal insanına kadar götürmek mümkün olsa da, küreselleşme kavramının kullanımı oldukça yeni sayılır (Bülbül, 2009: 23-24; Celasun ve diğerleri, 2000: 50). Kavramın kullanımına dair ilk örnekler 1944 yılında sözlüklerde yer aldığı bilinmekle birlikte, kavramın akademik anlamda ilk kullanımına M. McLuhan tarafından 1964 yılında yayınlanan *Understanding Media: The Extensions of Man* adlı eserde rastlanmaktadır (Bülbül, 2009: 23-24). Kavramın kullanımı 1980'li yıllardan itibaren yaygınlaşmış, 1990'lı yıllara gelindiğinde ise bilimsel çevrelerce de kabul edilir niteliğe erişmiştir (Karagöz, 2010: 3). 1990 sonrasında yaşanan gelişmelere bağlı olarak kavram ile ilgili tartışmaların ekonomiden siyasete, kültürden çevre bilime sosyal bilimlerin hemen her alanına yansıdığı söylenebilir (Bülbül, 2005: 66).

Bugün kullanıldığı anlamda küreselleşme üretim faktörlerinin (sermaye ve emek) daha fazla hareketliliği ve artan ticaret, doğrudan yabancı yatırım ve fikri mülkiyet haklarının uygulanması yoluyla dünyanın daha fazla bütünleşmesini (Adams, 2008: 725); paranın, ürünlerin, kültürün, yaşam pratiklerinin, ekonomik ve sosyal ilişkilerin dünya geneline yayılmasını ifade eder (Uçar, 2020: 10). Bu anlamda bir küreselleşmenin ilk örneğini ise 1870-1914 yılları arasında Batı'nın siyasi, askeri ve ticari açıdan denizaşırı ülkelere yaymasında görmek mümkündür (Oran, 2001: 5). Ancak kısa aralıklarla yaşanan Birinci ve İkinci Dünya Savaşları bu sürecin hızlı işlemlerini engellemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise birçok ülkenin uluslararası sermaye hareketlerini sıkı bir denetime tabi tutması sonucu sermaye hareketlerinin kısıtlı olduğu bir ortam oluşmuştur. Bu durum uluslararası ticaret ve yatırımları kısıtlayarak küreselleşme sürecini yavaşlatmıştır. Uluslararası Para Fonu (IMF: International Monetary Fund) ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar kurularak bu sorun aşılma çalışılmıştır. Bu açıdan bu tarz uluslararası kuruluşların varlığının küreselleşme sürecinin hızlanmasında önemli rol oynadığı söylenebilir. Fakat 1971 yılında Bretton Woods Sistemi'nin çökmesi sonrasında sabit kur sisteminin terk edilmesi küreselleşme süreci açısından dönüm noktası olmuştur. Sabit kur sisteminin terk edilmesi ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, Almanya

ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmışlardır (Aktan ve Şen, 1999: 11). Bu gelişme ile birlikte çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisine egemen olmaya başladıkları gözlenmektedir (Oran, 2001: 9).

Sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasından sonra 1980'lerin başından itibaren uluslararası sermaye hareketlerinin hızlandığını, özellikle 1990'lı yıllarda finans piyasalarının gerçek anlamda küresel hale gelmeye başladığı görülmektedir (Aktan ve Şen, 1999: 11). Başka bir deyişle 1990 sonrası küreselleşmenin dozunun arttığı bir dönemdir. Birçok araştırmacıya göre bu durumun en önemli nedeni, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından dünyadaki iki kutuplu askerî dengenin ortadan kalkmış olmasıdır (Kıvılcım, 2013: 5). Bunun yanı sıra yine bu dönem, neoliberal politikaların¹ tüm dünyada yükseldiği ve çokuluslu sermayenin küresel pazarda geliştiği bir dönemdir (Gerşil, 2004: 148). Ancak 1990 yılından sonra küreselleşme sürecinin hız kazanmasını sadece iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesine, neoliberal politikaların yükselişine veya çokuluslu sermayedeki gelişmelere bağlamak mümkün değildir. Çünkü bu dönem aynı zamanda teknolojik açıdan da önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir.

1990 yılından sonra küreselleşme sürecinin hız kazanmasına neden olan birçok teknolojik gelişme olmakla birlikte, özellikle iletişim alanında yaşanan gelişmeler (optik kablo, haberleşme uyduları, bilgisayarlar ve internet) sonucunda adeta bir iletişim devrimi yaşanmıştır (Gerşil, 2004: 148; Oran, 2001: 9). İletişimin yanı sıra ulaşım alanında, özelliklede hava taşımacılığında yaşanan gelişmeler sonucunda ulaşım hem ucuz hem de kolay bir hal almış buna bağlı olarakta coğrafi engeller orta kalkmıştır. Ulaşım ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler küresel bir yapının oluşmasına önemli katkılar sağlamıştır (Atasoy, 2005: 156).

---

¹ Neoliberalizm güçlü özel mülkiyet hakkı, serbest piyasa ve serbest ticaret ile karakterize edilen kurumsal bir çerçeve içinde bireysel girişimci özgürlükleri ve becerileri özgürleştirerek insan refahının en iyi şekilde geliştirilebileceğini öne süren politik ekonomik uygulamalar teorisidir. Teoriye göre devletin rolü, neoliberal uygulamalara uygun kurumsal bir çerçeve oluşturmak ve gerekiyor ise bu çerçeveyi korumaktır. Örneğin devlet, paranın kalitesini ve bütünlüğünü garanti etmelidir, özel mülkiyet haklarını güvence altına almalıdır, gerekirse piyasaların düzgün işleyişini güvence altına almak için gerekli yasal yapıları ve işlevleri kurmalıdır. Dahası, eğer bir alanda piyasalar yok ise o zaman gerekirse devlet eylemiyle piyasa oluşturulmalıdır. Ancak piyasayı oluşturulduktan sonra, devlet müdahaleleri minimumda tutulmalıdır (Harvey, 2005: 2).

Yaşanan bu süreç ekonomik, politik, kültürel, teknolojik ve çevresel boyutları olan bir değişim sürecidir. Bu süreç özellikle 1990'lı yıllar itibariyle artan yoğunluğu ile kendini daha açık bir şekilde hissettirmiş ve örgütleri değişime zorlayan önemli dinamiklerden biri haline gelmiştir. Bu süreç adeta kendi kurallarını koymuş ve tüm sistemleri bu kurallara uyma konusunda zorlamıştır. Bu sürece uyum sağlamakta sorun yaşayan örgütler ise yok olmanın eşiğine gelmiştir. Sendikal örgütler de² bu süreçten birçok açıdan etkilenmiştir.

Küreselleşme süreci neoliberal politikaları güçlendirerek sendikal örgütler üzerinde birçok açıdan olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Çünkü neoliberal politikalara göre ekonomide yaşanan sorunların kaynağı Keynesyen refah devleti politikaları, yani emeğin maliyetinin ve sosyal harcamaların yüksek oluşudur. Yine neoliberal politikalara göre işçi hakları, istihdamı koruma planları ve sosyal güvenlik sistemleri de fazla abartılıdır. Bunların yanı sıra ücretler gereğinden fazla yüksektir ve çalışanlar arasındaki ücret farklılıkları da azdır (Erdoğan ve Ak, 2003: 11). Başka bir değişle de neoliberal politikalar, sosyal devlet anlayışının ve sendikal örgütlerin tasfiye edilmesi anlamına gelmektedir (Akyıldız, 1999: 97-98). Neoliberal politikaların 1980 sonrası birçok ülkede uygulamaya konması sonucu örgütlü emeğin ekonomik pazarlık gücü, politik etkisi ve emeği koruyan düzenlemeler azaltılmış böylece sendikaların önemli oranda güç kaybına uğraması sağlanmıştır (Hirst ve Thompson, 2007: 36; Yorgun, 2005: 138). Yine neoliberal politikaların etkisi ile gündeme gelen özelleştirme de sendikaların güç kaybetmesine neden olmuştur (Stollt ve Meinert, 2011: 125-126). Çünkü özelleştirmenin yaygınlaşması ile birlikte, kamu sektöründe istihdam edilen önemli sayıdaki sendika üyesinin istihdam koşulları değişmiştir (Waddington ve Hoffmann, 2000: 28). Sendikaları çalışma hayatının önemli bir unsuru olarak gören Keynesyen yaklaşımın, yerini neoliberal politikalara bırakması ile birlikte “sendikasız işyeri” ve “sendikasız çalışma ilişkileri” anlayışı gelişmiştir (Ar, 2015: 241). Neoliberal ideolojinin kaynaklı ettiği “kuralsızlaştırma, özelleştirme ve esnekleştirme” politikalarının

---

² Çalışanların haklarını savunmak üzere kurulmuş dayanışma ve mücadele örgütlerine sendika denir. Bazı durumlar, sendikaların mücadele ve dayanışmayı diğer sendikalarla birlikte yürütmesini gerektirir (Karadoğan, 2017: 2079). Bundan dolayı da sendikalar biraraya gelerek federasyon veya konfederasyon gibi üst kuruluşların çatısı altında toplanabilirler (Dereli, 2012: 289). Federasyonlar çoğunlukla farklı bölgelerde aynı meslek dalında yâda aynı işkolunda örgütlenmiş sendikaların üst örgütüdür (Koç, 1999: 1). Konfederasyonlar ise farklı işkolundan veya meslek dalında örgütlenmiş belirli sayıdaki sendikanın bir araya gelerek, amaç ve ilke birliğine dayalı olarak oluşturdukları ulusal düzeydeki üst örgüttür (Karadoğan, 2017: 2079; Koç, 1999:1).

bir sonucu olarak (Stollt ve Meinert, 2011: 125-126) sendikalar, küreselleşme sürecinde önemli oranda üye ve güç kaybetmişlerdir.

Sendikal örgütlerin güç kaybetmesinde neoliberal politikaların hayata geçmesi doğrudan bir etkidir. Fakat bunun yanı sıra küreselleşmenin etkileri ile çalışma hayatında yaşanan bazı değişimler de sendikaları olumsuz yönde etkilemiştir. Her şeyden önce bu süreç, rekabet gücünü ön plana çıkartmıştır. Rekabet gücünün ön plana çıkması ile birlikte şirketlerin rekabet gücünü azaltan ama çalışanın lehine unsurların yerine; şirketlerin rekabet gücünü artıran ama çalışanın aleyhine olan verimliliğe dayalı ücret politikaları, çalışma barışı, yasalarda ve çalışma hayatında esneklik gibi unsurlar ikame edilmiştir. Bunun yanı sıra küreselleşme süreci taraflar arasındaki sıkı diyalog ve işbirliği gibi unsurları da ön plana çıkartmıştır. Bu doğrultuda alınan tedbirler ve yapılan düzenlemeler sonrasında da grevler, lokavtlar, iş bırakma veya yavaşlatma gibi hadiseler giderek önemini yitirmiştir (Celasun ve diğerleri, 2000: 81). Bu durum hem çalışanları hem de sendikaları olumsuz yönde etkilemiştir.

Küreselleşmenin teknolojik boyutunun üretime yansması sonucunda ise emek yoğun çalışma yerini bilgi yoğun çalışma önem kazanmıştır. Bunun sonucunda iş gücünün niteliği değişmiştir. Sendikalaşma oranı yüksek olan mavi yakalı işçilere olan talep azalırken, sendikalaşma oranı düşük olan beyaz ve pembe yakalı işçilere olan talep artmıştır. Üretimde yüksek teknoloji kullanımına ve otomasyona bağlı olarak işletme ölçeklerinde de önemli oranlarda küçülme olmuş, emeğe olan talep azalmış ve işsizlik artmıştır (Erdoğan, 1999: 112-116; Yorgun, 2005: 148). Büyük ölçekli işletmelere kıyasla küçük ölçekli işletmelerdeki sendikalaşma eğiliminin düşük olması ve işsizliğin artması da sendikaları olumsuz yönde etkilemiştir (Mahiroğulları, 2011: 67-70).

Küreselleşme eğilimlerinin güçlenmesinin ve neoliberal politikaların geniş bir şekilde uygulama alanı bulması sonucunda sendikal hareketin gücünü ve etkisini gösteren sendika yoğunluğu, işgücünü harekete geçirebilme kapasitesi, kurumsal etkinlik ve sendikal yapıda (Selamoğlu, 2003: 65-67) önemli deformasyonlar yaşanmıştır. Ortaya çıkan bu sorunlarla mücadele edebilmek için sendikal örgütlerin, sendikal hareketi yeniden canlandırabilmek için yeni stratejiler belirlemesi gerekmiştir (Güler, 2014: 49). Bu dönemde paydaşlık, politik eylem, yeni örgütlenme stratejileri benimseme ve yeniden yapılanma, STK'larla işbirliği, alternatif sendikal hizmetler gibi stratejiler sendikal hareketin gündemine girmiştir (Güler,

2016: 92-96; Selamoğlu, 2003: 71-90). Bu bağlamda sendikal örgütleri canlandırma sürecinde gündeme gelen bir diğer stratejinin ise “*Uluslararası Dayanışma*” olduğu görülmektedir (Güler, 2016: 96). Sendikal örgütlerin, sendikal hareketi canlandırma sürecinde uluslararası dayanışmayı bir strateji olarak benimsemesinin temel nedeni ise küreselleşme sürecinde uluslararası düzeyde hareket eden ve küresel bir duruş sergileyen sermaye karşısında, sendikal hareketin de benzer şekilde hareket etme zorunluluğudur (Güler, 2014: 49).

Uluslararası şirketlerin güçlenmesi ve uluslararası ilişkilerde standartların sermaye hareketleri lehine şekillenmesi, sendikal örgütleri de uluslararası işbirliğine ve dayanışmaya zorlamıştır. Çünkü sendikal örgütlerin haklarını korumak ve kazanımlarını geliştirmekle yükümlü oldukları kitleler artık ulusal düzeyde faaliyet gösteren bir şirketin çalışanı olabileceği gibi uluslararası düzeyde faaliyet gösteren bir şirketin çalışanı da olabilirler. Bu durum ise uluslararası düzeyde mücadele için uluslararası düzeyde işbirliği ve dayanışmayı, başka bir deyişle de evrensel mücadele gerektirir.

Evrensel düzeyde mücadele için uluslararası düzeyde işbirliği ve dayanışmanın gerekliliğine dair en güzel örneklerden biri ise Avrupa’daki en büyük havayolu işletmelerinden birine³ karşı sendikaların verdiği mücadeledir. İrlanda kökenli bir havayolu şirketi, düşük fiyat politikaları ile müşterilerine uygun fiyatlı uçuş hizmeti sunan popüler bir havayolu şirkettir. Çalışanların haklarını sürekli ihlal eden bu işletmeye karşı Danimarka, İrlanda, Fransa ve son olarak 2018’de Portekiz’de sendikalar mücadele yürütmüş fakat ulusal düzeydeki bu mücadeleler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Fakat daha sonra birçok ülkeden sendikalar bir araya gelerek bu şirkete karşı uluslararası grev başlatmışlardır (BirGün, 2020). 2018 yılının Temmuz ayında dört ülkede kabin görevlileri aynı anda greve gitmiş, grev sonucunda şirket 600 uçuşunu iptal etmek zorunda kalmıştır. 2018 yılının Ağustos’unda ise beş ülkede pilotlar çalışma koşullarını protesto ederek aynı anda greve gitmişlerdir. 2018 yılının Eylül ayında ise bu kez beş ülkede kabin görevlileri aynı anda greve gitmiştir (Evrensel, 2018). Bu şirkete karşı ulusal düzeyde yürütülen grevler başarısız olurken, uluslararası işbirliği ve dayanışma sonucunda gidilen uluslararası düzeydeki grev dalgası ise başarılı olmuştur. Bu örnek uluslararasılaşan sermaye ve şirketler karşısında, sendikaların başarı sağlamasının evrensel

---

³ Ryanair

mücadeleye, uluslararası işbirliği ve dayanışmaya bağlı olduğunun, küreselleşme sürecinin sendikaları daha güçlü uluslararası ilişkiler geliştirme konusunda zorladığını göstermektedir. Bu bağlamda küreselleşme sürecinde sendikaların uluslararası ilişkilerinin ve uluslararası ilişkilerinde meydana gelen değişimlerin incelenmesinin önem arz eden bir konu olduğunu söylemek mümkündür.

1.2. AMAÇ

Bu araştırmanın amacı Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) küreselleşme sürecindeki uluslararası ilişkilerini incelemektir. Araştırma kapsamında öncelikle Türkiye'de sendikal örgütlenmenin gelişimine, DİSK'in kuruluşuna, DİSK tarihi açısından önemli olan olaylara (darbe, eylem, grev vb.) değinilmiştir. Daha sonra küreselleşme süreci, küreselleşmenin sendikal örgütlere etkisi, DİSK'in küreselleşmeye bakışı incelenmiştir. Son olarak ise bu sürecin DİSK'in uluslararası ilişkilerine etkisi tarihsel-olgusal olarak incelenmiştir.

Araştırmanın ana sorusunu *“Küreselleşme süreci DİSK'in uluslararası ilişkilerini nasıl etkilemiştir?”* şeklinde ifade edilmiştir. Bu sorunun cevabına ulaşabilmek için aşağıda sıralanan alt sorulara cevap aranmıştır.

- a. DİSK'in küreselleşmeye bakışı nedir?
- b. DİSK'in küreselleşmeye bakışı, küreselleşmeye yönelik yaklaşımlardan hangisi ile uyumludur?
- c. Küreselleşme süreci, DİSK'in uluslararası sorunlar karşısındaki tutumunu etkilemiş midir?
- d. Küreselleşme süreci, DİSK'in küresel ve bölgesel düzeyde örgütlenmiş sendikalarla ilişkilerini etkilemiş midir?
- e. Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci, küreselleşme sürecinde DİSK'in uluslararası ilişkilerini etkilemiş midir?

1.3. ÖNEM

1980 yılı itibariyle gündeme gelen ve 2000'li yıllar itibariyle artan yoğunluğu ile kendini daha açık bir şekilde hissettiren küreselleşme süreci örgütleri değişime zorlayan önemli dinamiklerden biridir. Bu süreç adeta kendi kurallarını koymuş ve bu kurallara uyma

konusunda tüm sistemleri zorlamıştır. Değişime ve sürece bu uyumu sağlamakta sorun yaşayan örgütler ise yok olmanın eşiğine gelmiştir. Temel amacı üyelerinin kazanımlarını artırmak ve haklarını korumak olan sendikalar, özellikle de DİSK gibi üye kitlesinin çoğunluğu işçilerden oluşan ve yoğun olarak özel sektörde örgütlenmiş işçi sendikaları bu süreçten birçok açıdan etkilenmiştir. Sendikaların uluslararası ilişkileri de küreselleşme sürecinden etkilenen alanlardan biridir.

Yapılan alanyazın taraması sonucunda DİSK'in uluslararası ilişkilerini ve küreselleşme sürecinde DİSK'in uluslararası ilişkilerini doğrudan veya dolaylı yollarla konu alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Oysa küreselleşme, bir açıdan da uluslararasılaşmadır ve küreselleşme sürecinin diğer örgütlerin uluslararası ilişkilerini etkilediği gibi sendikal örgütlerinde uluslararası ilişkilerini etkilemesi beklenir. Bu açıdan bir sendikal örgütlenmenin ve özellikle de DİSK gibi siyasi çizgisi net olarak sol olan bir sendikal örgütlenmenin, küreselleşme sürecindeki uluslararası ilişkilerinin incelenmesinin önem arz eden bir konu olduğu söylenebilir.

1.4. SINIRLILIKLAR

Araştırma DİSK'in küreselleşme sürecindeki (1980 sonrası) uluslararası ilişkileri ile sınırlıdır. DİSK'in araştırma kapsamında incelenecek olan dönemdeki tüm uluslararası ilişkilerini incelemek maddi olarak bu araştırmanın sınırlarını aşacağı için DİSK'in yoğun ilişkiler içinde olduğu uluslararası kuruluşlarla olan ilişkileri ele alınmıştır.

1.5. YÖNTEM

Bu araştırma *doküman incelemesi* yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi yöntemi nitel araştırma yöntemlerinden biridir. Yöntem, araştırılması amaçlanan olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187-188).

Bu araştırmanın konusu *küreselleşme sürecinde DİSK'in uluslararası ilişkileridir*. Bu araştırmanın evrenini ise öncelikle araştırma konusunu doğrudan ele alan, araştırma konusunu doğrudan ele almasa dahi araştırma konusu ile ilgili veri sunan Türkçe kaynaklardır. Araştırmanın örnekleme dâhil edilecek çalışmalar araştırılan konuya veri sağlamak üzere, yani belirli bir amaç doğrultusunda, seçilmiştir. Kaynaklar seçilirken

araştırmanın maliyetini azaltacak, araştırmaya hız ve pratiklik kazandıracak kaynakların seçimine özen gösterilmiştir. Bundan dolayı da araştırmada *amaçlı örnekleme* yöntemlerinden, *kolay ulaşılabilir durum örnekleme* yöntemi tercih edilmiştir. İncelenen konu açısından zengin içerik barındırdığı düşünülen durumların detaylıca çalışılmasına imkân veren amaçlı örnekleme yöntemi, olguların ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında faydalı bir yöntemdir. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi ise araştırmanın maliyetini düşüren, aynı zamanda araştırmaya hız ve pratiklik kazandıran bir örnekleme yöntemidir. Bundan dolayı nitel araştırmalarda bu yöntemin kullanımına sık rastlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 107, 113). Araştırmanın örnekleme dâhil edilecek kaynaklar seçilirken kaynağın tam metninin ulaşılabilir olması, kaynağın özgünlüğü ve yansızlığı dikkate alınmıştır.

Araştırma kapsamında Türkiye’de sendikal örgütlenmenin gelişimi, DİSK’in kuruluşu, DİSK tarihi açısından önemli olan olaylar, küreselleşme kavramı ve küreselleşmenin sendikal örgütlere etkisi, küreselleşme sürecinin DİSK’e ve DİSK’in uluslararası ilişkilerine etkisi konularında alanyazın taraması yapılmış ve elde edilen veriler betimsel olarak düzenlenerek açıklayıcı bir sonuca ulaşmaya çalışılmıştır. Araştırmada alanyazın taramasının yanı sıra dergi, gazete ve arşiv belgesi niteliğindeki dokümanlardan da yararlanılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada kullanılan veriler (dokümanlar) toplanırken “*küreselleşme, küreselleşmenin sendikalara etkisi, Türkiye’de sendikal hareket, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, DİSK, DİSK’in uluslararası ilişkileri, küreselleşme sürecinde DİSK’in uluslararası ilişkileri*” gibi araştırma konusu ile ilgili veri sunabilecek anahtar kelimeler, kelime gurupları ve konu başlıkları kullanılarak dijital ortamlarda alanyazın taraması yapılmıştır. Taramalar öncelikle Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanında (<https://tez.yok.gov.tr>) “*tez adı, konu, dizin, özet, tümü*” kategorilerinde “*tarama ve gelişmiş tarama*” sekmeleri kullanılarak yapılmıştır. Daha sonra tarama, bazıları aşağıda sıralanmış olan dijital ortamlar kullanılarak genişletilmiştir.

<http://disk.org.tr/>

<http://arastirma.disk.org.tr/>

<https://www.tustav.org/>

<http://yildirimkoc.com.tr/>

<https://dergipark.org.tr/tr/>

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>

<https://www.google.com.tr/>

<https://scholar.google.com/>

Dijital ortamlarda yapılan taramaların yanı sıra Türkiye’deki sendikal hareketi, DİSK’i ve DİSK tarihini konu alan kitaplardan ve dergilerden ulaşılabilenler de incelenerek araştırmaya veri sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmaya veri sağlamak için gazete arşivlerinden de yararlanılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen veriler oluşturulan bölüm başlıkları ve alt başlıklar dikkate alınarak incelenmiş ve araştırma kapsamında ele alınan konu ile ilgili açıklayıcı sonuçlara ulaşmak çalışılmıştır.

Araştırmanın birinci bölümünde problem durumu, amaç, önem, sınırlılıklar, yöntem ve araştırma kapsamında sık kullanılan kavramların tanımlarına yer verilmiştir. Araştırmanın ikinci bölümünde öncelikle Türkiye’de sendikal hareketin gelişimi açıklanarak DİSK’in kuruluşuna zemin hazırlayan ortam hakkında genel bilgiler sunulmuş daha sonra DİSK’in kuruluşuna, DİSK tarihi açısından öneli olan olaylara (eylem, grev, darbe vb.) değinilmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümünde küreselleşme kavramı çeşitli boyutları ile ele alınmış ve küreselleşmenin sendikal örgütleri nasıl etkilediği açıklamıştır.

Araştırmanın dördüncü bölümünde ise öncelikle DİSK’in küreselleşmeye bakışı ve DİSK’in küreselleşmeye bakışının, küreselleşmeye yönelik yaklaşımlardan hangisi ile uyumlu olduğu ele alınmıştır. Daha sonra DİSK’in uluslararası sorunlar karşısındaki tutumu, DİSK’in küresel ve bölgesel düzeyde örgütlenmiş sendikal örgütler ile olan ilişkileri, DİSK’in Türkiye’ninin AB’ye üyelik sürecindeki tutumu incelenmiştir. Son olarak ise DİSK’in uluslararası ilişkilerinin genel görünümüne değinilmiştir. Sonuç bölümünde ise yukarıdaki bağlam ve elde edilen veriler dikkate alınarak DİSK’in uluslararası ilişkilerine dair açıklayıcı bir sonuç yazılmıştır.

2. TÜRKİYE’DE SENDİKAL HAREKET VE TÜRKİYE DEVRİMÇİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU

Bu bölümde öncelikle öncelikle Cumhuriyet sonrası dönemde Türkiye’de sendikal örgütlenmenin tarihsel gelişimi hakkında genel bilgiler verilerek DİSK’in kuruluşuna zemin hazırlayan ortam tanıtılmaya çalışılmıştır. Daha sonra DİSK’in kuruluşuna ve DİSK tarihi açısından önemli bazı olaylara değinilmiştir. Son olarak ise 12 Eylül 1980 darbesinin DİSK üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

2.1. TÜRKİYE’DE SENDİKAL HAREKET

Türkiye’de sendikal örgütlenmenin tarihsel gelişimini konu alan çalışmalarda, farklı sınıflandırmalar yer almakla birlikte, Türkiye’de sendikal örgütlenmeyi genel hatları ile 1923-1946, 1946-1960, 1960-1980 ve 1980 sonrasını olmak üzere dört döneme ayırarak incelemek mümkündür.

2.1.1. 1923-1946 Arası Türkiye’de Sendikal Hareketler

Osmanlı işçi sınıfı, yerli bir kapitalist gelişmenin sonucunda doğal olarak oluşmuş bir kitle değil, yabancı kapitalizmin ürünüdür. Başka bir deyişle de Osmanlı işçi sınıfı, Osmanlı düzeninin özel sınıf yapısı dışında, dış etkilerle (yabancı sermaye) meydana gelmiş bir sınıftır ve bir sınıftan çok tabaka görünümündedir. Bu tabakanın temel bir sınıf haline gelebilmesi için yerli endüstrinin gelişmesi, yerli burjuva sınıfının doğması ve yerli kapitalist ilişkilerin gelişmesi gereklidir. Fakat Türk toplumu 1923’e kadar olan dönemde böyle bir gelişmeden uzaktır. Bu durum Türk işçi sınıfında gözlenen sınıf bilinci eksikliğinin temel nedenlerinden biridir ve bu eksikliğin etkileri, ilerleyen dönemlerde de etkisini sürdürmüştür. 1923 sonrası dönemde ise yabancı sermaye ülkeden ayrılmış, fakat kapitalist bir gelişme aşamasına hızla geçilemediğinden yerli endüstri ve burjuva doğamamıştır (Sencer, 1969: 307-308).

Osmanlı’dan yeni Türkiye’ye bir sınıf olarak kabul edilebilecek nitelikte bir işçi sınıfı ve işçi örgütlenmesi kalmamıştır. Yeni Türkiye’nin ilk dönemlerinde de toplum, Osmanlı’da olduğu gibi büyük oranda tarım toplumudur. 1927’de nüfusunu % 76’sı kırsalda yaşamakta ve tarımla uğraşmaktadır. Sanayisinin büyük bir bölümü küçük ölçekli işletmelerden

oluşmakta, çalışan nüfusun ise yalnızca % 8.9'u sanayi sektöründe istihdam edilmektedir. Bu oran 1935 yılında ise % 11.7' ye yükselmiştir (Yazıcı, 1996: 116-118).

Yeni Türkiye'nin Osmanlı'dan devraldığı toplum yapısı, işçi hareketi ve işçi örgütlenmesi Cumhuriyet döneminde de işçi hareketlerini olumsuz yönde etkilenmiştir. Fakat Makal'a (2017: 61) göre 1923-1946 döneminde Türkiye'de işçi hareketlerini şekillendiren asıl faktör tek parti yönetimi ve halkçılık ideolojisidir. Çünkü bu ideoloji toplumsal sınıfların varlığını, bu sınıflara arasındaki çıkar farklılıklarını ve mücadeleyi reddediyordu. Yine bu ideolojiye göre toplum farklı meslek gruplarından oluşan organik bir bütündü. Dolayısı ile de farklı sınıfların çıkarlarını temsil edecek siyasi partilere de gerek yoktu. Tek Parti döneminde siyasi yaşamı şekillendiren bu ideoloji, doğal olarak çalışma yaşamını da şekillendirdi ve çalışma yaşamına ilişkin düzenlemeler de sınıf çıkar farklılıkların reddi anlayışı ile yapıldı. Dolayısı ile de bu dönemde sendikal örgütler fiili ve hukuki yasaklardan dolayı varlık kazanamadı (Makal, 2017: 61).

Halkçılık ideolojisine uygun olarak 1923-1946 dönemde, işçi hakları ile ilgili özel bir yasa ve düzenleme yoktur. Fakat işçi hakları ile ilgili konular ceza ve borçlar kanunu gibi diğer kanunlarla düzenlenmiştir (Baydar, 1998: 7-8). Bu alandaki ilk yasal düzenleme ise 15 Haziran 1936 tarihli ve 3008 sayılı genel çalışma yasası olan İş Kanunu ile yapılmıştır (Toprak, 2016: 188). 1937 yılında yürürlüğe giren bu kanunda sendikalardan hiç bahsedilmemiş ve grev yasaklanmıştır. İşçi işveren uyuşmazlıklarının çözümü için zorunlu tahkim kurumu yetkilendirilmiştir. Bu kanunla sınıf bilincinin oluşması önlenmek istenmiştir (Güzel, 1996: 135). Dönemin politik ve ekonomik gereklerine uygun olarak otoriter bir karakterde olan bu kanun, iş yaşamını düzenlenmesinde devleti tek otorite olarak kabul etmiştir (Demir, 2000: 809). 1938 yılında çıkarılan 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu ise sınıf esasına dayalı örgütlenmeleri yasaklamıştır (Baydar, 1998: 8; Güzel, 1996: 134). Böylece sınıf esasına dayanan sendikal örgütlerin kurulması yasal olarak engellenmiş (Makal, 2017: 62) ve bu dönem Türk işçi sınıfının sendikasız dönem olmuştur.

2.1.2. 1946-1960 Arası Türkiye'de Sendikal Hareketler

1940'lı yılların ortaları itibari ile Türkiye sendikal örgütlenmenin, grevinin ve lokavtın yasak olduğu, toplu sözleşmenin ise kâğıt üzerinde kaldığı bir ülkedir. Başka bir deyişle de çalışma yaşamının taraflarının, çalışma ilişkilerinde söz sahibi olmadığı bir ülkedir (Makal,

2017: 62). İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni oluşumda kendine bir yer bulmaya çalışan ve rotasını batıya çeviren Türkiye, bu dönemde çok partili hayata geçmiştir. Çok partili hayata geçmesi, demokrasinin batılı anlamda tüm kurumları ile Türkiye’de varlık bulduğu anlamına gelmez. Fakat bu dönem siyasi yaşamda olduğu gibi çalışma yaşamında da önemli değişimlerin yaşandığı dönemdir (Makal, 2017: 62; Baydar, 1998: 7-8). Bu değişimlerin en önemlisi ise sınıf esasına dayalı sendikal örgütlerin kurulmasına hukuki anlamda engel olan “Sınıf esasına dayalı cemiyet kurulamaz.” ifadesinin, 10 Haziran 1946 tarihinde yapılan değişiklikle Cemiyetler Kanunu’ndan çıkartılmasıdır. İlgili ifadenin Cemiyetler Kanunu’ndan çıkartılması ile birlikte sendikal örgütlerin kurulması önündeki yasal engel de ortadan kalkmıştır (Makal, 2017: 62; Mahiroğulları, 2001: 162; Güzel, 1996: 147).

Sendikal hareketin yasallık kazanması ile birlikte sendikalar kurulmaya başlamıştır. Bu süreçte kurulan sendikal örgütlerin çoğunun Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi gibi ideoloji olarak sosyalizmi benimsemiş partilerin teşvikleri ile kurulması ve sosyalist hareketle organik bağının olması dönemin hükümeti olan Cumhuriyet Halk Partisi’ni (CHP) tedirgin etmiştir (Mahiroğulları, 2001: 162; Özkiraz ve Talu, 2008: 122). CHP hükümetinde sendikal örgütlenmenin ideolojik boyut kazanacağı endişesinin hâsıl olması, CHP’yi bu konuda adım atmaya zorlamıştır (Mahiroğulları, 2001: 162; Özkiraz ve Talu, 2008: 122). Batıyla yaklaşımaya çalışan hükümeti harekete geçirmiş, hem sosyalizmin ideolojik yayılımını engellemek hem de batının komünizmle ilgili kaygılarını gidermek amacıyla 17 Aralık 1946 tarihinde sıkıyönetim ilan edilerek sendikaların tamamı kapatılmıştır (Pıçak ve Kadah, 2018: 205). Bazı kaynaklarda “1946 Sendikacılığı” olarakta adlandırılan bu dönemin, oldukça kısa sürmesine rağmen etkili bir dönem olduğu, bu döneme ait fikirlerin etkisinin daha sonraki dönemlere de yansıdığı ve DİSK’in örgütlenmesinde bu döneme ait fikirlerin izlerini görmek mümkün olduğu söylenebilir (Çelik, 2020: 59).

Türkiye’de gerçek anlamda bir sendikal örgütlenme sürecinin ise sendikaların kuruluş esaslarını ve faaliyet alanlarını belirleyen 1947 tarihli 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun ile başlamıştır (Mahiroğulları, 2001: 162). İlgili kanunun 1. Maddesi yer alan “*Aynı iş kolunda veya bu iş kolu ile ilgili işlerde çalışanların yardımlaşmaları ve ortak menfaatlerini korumaları ve temsil etmeleri amaçlarıyla kendi*

aralarında kurabilecekleri dernekler işçi sendikalarıdır.” (T.C. Resmi Gazete, 1947: 11929) hükmü sendikal örgütlenme için yasal zemini hazırlamıştır. Ancak aynı kanunun 5. Maddesi sendikaları “*millî teşekküller*” olarak nitelemiş ve sendikaları her türlü siyasi faaliyetten ve her türlü siyasi faaliyete vasıta olmaktan men etmiştir. Ayrıca ilgili yasa, sendikalara grev hakkını da vermemiştir. Gülmez’e (1995: 237) göre bu kanun her ne kadar İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin yumuşama koşullarını kısmen yansıtsa da, kanunun çerçevesi 3008 sayılı İş Kanunu ile tek parti döneminde çizilen çalışma ilişkileri anlayışını da yansıtmaktadır.

Bu dönemdeki bir diğer önemli gelişme ise 31 Temmuz 1952 tarihinde Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (TÜRK-İŞ) kurulmasıdır. TÜRK-İŞ, 1946-1952 döneminde sendikal örgütlenmelerin yaygınlaşmasıyla birlikte, doğal olarak merkezi bir yapıya duyulan ihtiyacın sonucunda kurulmuştur (Koç, 2003: 41). Fakat öncelikle şunu belirtmek gerekir ki TÜRK-İŞ soğuk savaş koşullarında, ABD’nin Truman Doktrini kapsamında Sovyet bloğuna karşı ittifak ilişkileri kurduğu, bu kapsamda ABD’nin Türkiye’ye Marshall Planı ile ekonomik yardımda bulunduğu bir dönemde kurulmuştur. Bu dönem aynı zamanda Türkiye’nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’ne (NATO: North Atlantic Treaty Organization) girdiği, Türkiye’de çok partili hayatın başladığı ve görece bir demokratikleşmenin yaşandığı bir dönemdir (Makal, 2002: 216-237).

TÜRK-İŞ ülke çapında hemen hemen tüm işkollarını kapsamış ve böylece işçileri tek konfederasyon çatısı altında toplamış ilk örgüttür (Koç, 2003: 41; Sülker, 1987: 182). 1954 yılına gelindiğinde TÜRK-İŞ çatısı altında toplanan sendika, birlik, federasyon sayısı 18’e, işçi sayısı ise 150 bine yaklaşmıştır (Yazıcı, 1996: 133). TÜRK-İŞ, DİSK kuruluncaya kadar Türkiye genelinde işçileri temsil eden tek konfederasyon, daha sonraki dönemlerde ise işçilerin çoğunluğunu temsil eden konfederasyon olma özelliğini korumuştur (Yorgun, 2005: 150). Genellikle kamu sektöründe örgütlenen TÜRK-İŞ, kuruluşundan itibaren ekonomik mücadele ağırlıklı, sınıf çatışmasından kaçınan ve sınıflar arası dengeyi sağlamayı temel amaç olarak gören bir politika benimsemiştir (Tokol, 2016: 76).

Bu dönem Türkiye’nin sendikal örgütlenme ile tanışmaya başladığı dönemdir. Sendikal örgütlenmeye olanak sunan İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun çıkması ve TÜRK-İŞ’in kurulması ise bu dönemin önemli gelişmeleridir. Bu dönemde sendikalaşma oranının gösteren istatistikler incelendiğinde ise işçilerde

sendikalaşma oranının önemli oranda arttığı, 1950 yılında % 26 olan sendikalaşma oranının 1960 yılı itibariyle % 45'i geçtiği görülmektedir (Mahiroğulları, 2001: 163). Fakat 1960 yılına kadar olan dönemde sendikal örgütlenmelerin Türkiye'deki ekonomik ve sosyal düzen üzerinde bir rol oynadığını söylemek zordur (Yorgun, 2005: 138). Çünkü bu dönem de sendikaların toplu pazarlık yapma deneyimleri yok denecek kadar azdır. Ayrıca bu dönemin yasaları sendikalara grev ve lokavt yapma hakkı da vermemiştir. Bu dönem itibariyle Türkiye'de özel teşebbüsün zayıf olmasından dolayı sendikalar daha çok kamuya ait işyerlerinde örgütlenebilmiştir ve bu durum iktidarın sendikalar üzerinde baskı kurmasına olanak sunmuştur. Bunların yanı sıra bu dönemde sendikaların mali kaynakları da sınırlıdır ve bu durum sendikaları iktidara bağımlı hale getirmiştir (Tokol, 2016: 74).

2.1.3. 1960-1980 Arası Türkiye'de Sendikal Hareketler

Bu dönem (1960-1980) sendikaların nicel ve nitel açıdan güçlendiği, yeniden yapılandığı ve altın çağını yaşadığı dönemdir. Bu dönemde Türkiye'de sendikalı işçi sayısı ve toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçi sayısı artmıştır. Grevli toplu pazarlık hakkı elde edilmiş ve işçi ücretlerinde yükselişler olmuştur (Çelik, 2017a: 178; Yorgun, 2005: 140).

Bu dönemde görülen en önemli gelişmeler ise 27 Mayıs Darbesi sonrası yapılan 1961 Anayasası ile çalışma hayatına dair temel hakların güvence altına almasıdır. 1961 Anayasası hazırlanırken uluslararası normlar ve geçmiş dönemde yaşanan sorunlar dikkate alınmıştır. Fakat 1961 Anayasası hazırlanmasında Keynesyen ekonomik politikalar da önemli rol oynamıştır ve bunun bir sonucu olarak ilk kez Anayasa'da sosyal devlet ilkesine yer verilmiştir. 1961 Anayasasının hükmedici maddeleri gereğince 274 sayılı Sendikalar ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunları hazırlanmıştır. 274 sayılı Kanun ile sendikalarının geliştirilmesi amaçlanmış ve bu amaç doğrultusunda sendikalara geniş haklar verilmiştir. 275 sayılı Kanun ile de toplu pazarlık ve grev hakkıyla ilgili ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır. Kanunlar hazırlanırken ise Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO: International Labour Organization) belgeleri, gelişmiş ülkelerdeki örnek durumlar ve geçmişte yaşanan sorunlar dikkate alınmıştır. İlgili kanunlar ile tüm çalışanlara örgütlenme, işçilere toplu pazarlık ve grev hakkı tanınmış, serbest toplu pazarlık sistemi hayata geçirilmiştir (Tokol, 2016: 74-75; Yorgun, 2005: 140; Mahiroğulları, 2001: 168). Bundan dolayı bu düzenlemeler, çalışma ilişkilerinin kurumsallaşması bağlamında, Cumhuriyet

tarihinin en kapsamlı ve özgürlükçü düzenlemeleri olarak kabul edilebilirler (Çelik, 2017a: 169). Bu düzenlemelerden sonra Türkiye’de toplu pazarlık ve toplu iş sözleşmesi düzeni hızla gelişmeye başlamış, işçilerin çalışma koşulları düzelmiş, ücretler artma eğilimi içine girmiştir (Talas, 1992: 172). Yasal çerçevedeki söz konusu köklü değişimler sonucunda, Türkiye’de sendikal örgütlenmenin ve sendikalaşmanın yeni bir sürece girdiği de söylenebilir (Mahiroğulları, 2001: 168).

Bu dönemde görülen bir diğer önemli gelişme ise 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu’nun 17 Haziran 1965’te yürürlüğe girmesidir. Bu kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte memurlarda da hızlı bir sendikalaşma süreci yaşanmış ve oldukça kısa bir sürede 200 memur sendikası kurulmuştur (Talas, 1992: 205). Bu kanun kamu personelinin sendikal örgütlenmesi açısından oldukça önemlidir. Ancak kanunun getirdiği hükümler aynı zamanda önemli ölçüde kısıtlayıcıdır. Çünkü bu kanun yargı yetkisini kullanan memurlar, mülki amirleri, Sayıştay’da görevli üst düzey yetkilileri, Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Teşkilatı ve Milli İstihbarat Teşkilatı gibi kurumlarda çalışan memurları ve daha birçok kurumda çalışan geniş bir memuru kitlesi yasanın kapsamı dışında bırakılmıştır (Tokol, 2016: 75). 1971 yılındaki Anayasa değişikliği ile de memurlara verilmiş olan sendika kurma hakkı tamamen kaldırılmıştır (Talas, 1992: 207).

Bu dönemde ortaya çıkan diğer önemli gelişmelerden bazıları ise 13 Şubat 1967 tarihinde DİSK, 23 Haziran 1970 tarihinde Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK), 22 Ekim 1976 tarihinde Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ) ve 16 Temmuz 1968 tarihinde Türkiye Kamu Personeli Sendikaları Konfederasyonu gibi konfederasyonların kurulmasıdır (Tokol, 2016: 76). Bu konfederasyonlardan MİSK milliyetçi-ülkücü eğilimli bir konfederasyondur. MİSK’e üye sendikalar devlet ve bazı özel işletmelerde örgütlenmeye çalışmışlardır. HAK-İŞ ise 1970’li yıllarda sendikal hareketin siyasallaşmasına paralel olarak muhafazakâr-İslamcı eğilimli bir konfederasyon olarak kurulmuştur. HAK-İŞ ise işçi ve işveren arasında dayanışmayı ön plana çıkartan bir sendikal anlayış benimseyerek komünizme, siyonizme ve faşizme karşı çıkmıştır. 1980 yılına kadar etkili bir sendikacılık faaliyeti sergileyemeyen HAK-İŞ, sağlanan destekle Milli Selamet Partisi’nin etkili olduğu bakanlıklara bağlı kamu kuruluşlarından örgütlenebilmiştir (Çelik, 2017a: 181; Tokol, 2016:

76-77). DİSK ise bağımsız, demokratik, sınıf ve kitle sendikacılığını⁴ benimsemiş; işçilerin haklarının alınabilmesi için ekonomik mücadelenin yanı sıra siyasi mücadelenin de gerekli olduğunu savunmuştur. Daha çok kamu sektöründe örgütlenmiş olan TÜRK-İŞ üyesi üç sendikanın 1974 sonrasında DİSK'e katılması ile birlikte, özel sektörde örgütlenmiş olan DİSK kamu sektöründe etkili olmaya başlamıştır (Tokol, 2016: 76). Bu dönem aynı zamanda sendikal hareket içerisinde yoğun rekabetin de yaşandığı dönemdir. Fakat 1970'li yıllarda sendikal hareketin ana gövdesini TÜRK-İŞ ve DİSK oluşturmuştur (Çelik, 2017a: 181).

Yukarıda aktarılan gelişmeler Türkiye'de sendikal örgütlenmenin gelişmesinde önemli olsa da aynı zamanda bazı eleştirilere de neden olmuştur. Özellikle bu kanunların askerlerin, bürokratların ve aydınların çabaları ile hazırlanması, bu süreçte ne işveren sendikalarının ne de işçi sendikalarının kayda değer katkısının olmaması (Tokol, 2016: 75), verilen hakların özgür olmayan bir ortamda verilmiş olması önemli tartışmalara yol açmıştır. Bu hakların kazanımında sendikaların mücadelesinin olmaması, bu hakların kullanılmasında ve korunmasında sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yorgun, 2005: 140). Nitekim 274 sayılı Kanun'un birçok maddesi, 12.8.1970 tarihinde çıkartılan 1317 sayılı Kanunla, uygulamada görülen aksaklıkların giderilmesi ve güçlü sendikacılığın gerçekleştirilmesi gerekçeleri ile kaldırılmıştır (Tokol, 2016: 75). Başka bir deyişle de 1960 darbesi ile verilen sendikal haklar, 1970 ve 1980 yıllarında gerçekleşen darbeler sonrasında sınırlandırılmıştır (Yorgun, 2005: 141).

---

⁴ Sınıf sendikacılığı sınıf kimliğini ön planda tutan, sınıf mücadelesi temeli üzerine örgütlenmiş sendikacılık anlayışdır. Sınıf sendikacılığı işçi sınıfının burjuvazi ile olan mücadelesini sadece işyeri sınırları içinde tutmaz, bu mücadeleyi yaşamın her alanına (iş kolu, iş kolları, ekonomi sektörü, politika vb.) taşımayı amaçlar. Bu anlayışa göre ekonomik mücadele ile yetinilemez, çünkü emekçilerin ekonomik mücadeleleri ile politik mücadeleleri arasında kopmaz bir bağ vardır. Bundan dolayı da politik mücadele de gereklidir. Sınıf sendikacılığı, emek ve sermaye işbirliği görüşünü ortaya atan uzlaşmacı ve teslimiyetçi sendikacılık anlayışın ile de mücadele eder. Bu sınıfta yer alan herkesin (din, dil, ırk, mezhep, görüş farklılığına bakılmaksızın) çıkarlarının ön planda tutulması ise sınıf ve kitle sendikacılığı anlayışının kitlesellik boyutunu oluşturur. Başka bir deyişle bu sınıfta oluşturan kitle, farklı görüşlere sahip olsa da aslında bu kitlenin çıkarları ortaktır. Dolayısı ile sendikacılıkta kitlesellik, çıkarları ortak olan herkesi aynı safta birleştirme amacıdır. Bu açıdan da bir sendikanın üyeleri arasındaki görüş ve siyasi tercih farklılıklarının olması önemsenmez. Önemli olan ortak çıkarlar ve sınıf kimliğidir. Daha genel bir tanımla dini, siyasi, felsefi görüşü ve milliyeti ne olursa olsun kapitalist sömürü ile karşı karşıya olan tüm emekçiler ortak çıkarları etrafında örgütlenme amacı sendikanın kitleselliğidir (DİSK Dergisi, 1975d: 40-41).

Bu dönem Türkiye’de sendikacılık alanında önemli gelişmelerin olduğu ve sendikal örgütlenmenin altın çağını yaşadığı dönemdir (Yorgun, 2005: 140). 1980 yılında Türkiye’deki sendika sayısı 733’e, konfederasyon sayısı da 7’ye ulaşmıştır (Tokol, 2016: 76). Bu dönemde sendikal hareketin nicelik açısından geliştiği gerçeği göz ardı edilemez. Fakat bu dönemde ne kadar işçinin sendikalı olduğuna ve Türkiye’de işçilerin sendikalaşma oranının ne olduğuna dair net bir şey söylenemez. Çünkü 1970 yılına ait veriler Türkiye’de 1,3 milyon sigortalı işçiye karşılık, 2 milyondan fazla sendikalı işçinin olduğunu göstermektedir. 1980 yılına ait veriler ise 2,2 milyon sigortalı işçiye karşılık, 5,7 milyon sendikalı işçinin olduğunu göstermektedir (Çelik, 2017a: 178). Özellikle 1980 yılına ait veriler incelendiğinde, sendikalı işçi sayısının gerçek olabilmesi için sigortalı olan her işçinin sendikalı olması ve bu işçilerin her birini aynı anda ikiden fazla sendikaya üye olması gereklidir ki, bu da olanaksızdır. Dolayısı ile Çelik’in (2017a: 178) ifade ettiği gibi bu döneme ait verilere dayanarak, işçilerin sendikalaşma oranını sağlıklı bir şekilde takip etmek olanaksızdır.

Koç’a (1996) göre yukarıda aktarılan güvenilirlikten uzak tablonun ortaya çıkma nedeni 12 Ağustos 1970 tarihinde çıkarılan 1317 sayılı kanundur. Çünkü bu kanun ile işçi sendikalarına ülke çapında faaliyette gösterebilmeleri için kurulu bulundukları iş kolundaki işçilerin en az 1/3’ünü örgütlenme zorunluluğu getirilmiştir. Bunun üzerine sendikalar 1317 sayılı kanunun getirdiği sayı barajını aşarak, ülke çapında faaliyet gösterme imkânını yakalayabilmek için üye sayılarını şişirmişlerdir. (Koç, 1996: 50-60). Ayrıca sendikaların bu dönemdeki üye sayılarındaki artışı sadece yasal açıdan elde edilen hakların sonucu olarak görmek doğru değildir. Çünkü bu dönem aynı zamanda ekonomide planlı kalkınma döneminin başladığı, devletin özel sektörü desteklemeye başladığı ve bu desteklerden dolayı özel sektörün gelişmeye başladığı dönemdir. Aynı zamanda bu dönemde köyden kente göçte artış kaydetmiştir (İleri, 2015: 198). Dolayısıyla bu dönem aynı zamanda işçi sayısında da artışı olduğu bir dönemdir ve buna bağlı olarak sendikalaşma oranlarında artışın olması da olağandır.

2.1.4. 1980 Sonrası Türkiye’de Sendikal Hareketler

1960-1980 döneminin aksine, 1980 yılı ve sonrası Türkiye’deki sendikal hareket açısından birçok olumsuzluğun yaşandığı dönemdir. Bu döneme damgasın vuran en önemli gelişmeler

ise 24 Ocak 1980 kararları ile başlayan yeni iktisat politikaları ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi olmuştur (Çelik, 2017b: 199). Bunu yanı sıra bu dönem, özellikle 1990'lı yıllar itibari ile küreselleşmenin sendikalar üzerindeki olumsuz etkilerinin açıkça hissedildiği dönemdir.

1971 yılında Bretton Woods sisteminin çöküşü ve yaşanan petrol krizi ile birlikte dünya ekonomisi durgunluk yaşamaya başlamış ve belirsizlik ortamı oluşmuştur. Bu gelişme üzerine ekonomik alanda yapısal dönüşüm ihtiyacı artmıştır. Türkiye ise bu dönemde bu ihtiyacı karşılayacak adımları atmakta yetersiz kalmış ve bunun sonucunda ekonomide temel dengeler kalıcı bir biçimde kurulamamıştır. Bunun sonucunda ekonomik istikrar programları ilan edilmiş ancak, bu programlardan beklenen faydalar elde edilememiştir (Köse, 2000: 1). 1978-1979 yıllarına gelindiğinde ise Türkiye ekonomisi ciddi bir krize sürüklenmiştir. Bu krizden çıkmak için bazı ekonomik tedbirlere başvurulsa da dönemin koşulları bu tedbirlerin tam olarak uygulanmasına engel olmuş ve zaten kendi içinde bir bütünlük arz etmeyen bu tedbirler başarısız olmuştur (Tokol, 2016: 78). Bunun sonucunda ekonominin temel yapısını da değiştirmeyi öngören “24 Ocak 1980 İstikrar Programı” ilan edilmiştir (Köse, 2000: 1). IMF'nin temsil ettiği yabancı sermaye sahiplerinden sağlanan kredi desteği ile gidilen bu radikal değişim ile “ithal ikameci politikadan ihracatı teşvik politikasına” geçilmiş, neoliberal politikalar ile tüm sosyal harcamaların kısıtlanması, sendikaların etkililiğinin azaltılması, reel ücretlerin düşürülmesi amaçlanmıştır (Tokol, 2016: 78). 1983 yılında yapılan genel seçimlerde iktidara gelen ve 1991 yılına kadar tek başına iktidar olan Anavatan Partisi dönemi ise 24 Ocak Kararları ile geçilen neoliberal ekonominin bir gereği olarak hızlı özelleştirmelerin yapıldığı dönemdir. 2002 yılında günümüze kadar olan Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında da özelleştirmeler yaygınlaşarak devam etmiştir.

Türkiye'deki özelleştirme süreci 1985 yılında Sümerbank'a ait Iğdır Pamuklu Dokuma tesisinin 6,7 milyon dolar karışığında Aras Tekstil'e satılmasıyla başlamıştır (Arolat, 2014) ve bu süreçten en çok etkilenen kesim ise işçi sınıfı olmuştur. Özelleştirmeler sonucunda birçok işçi işini kaybetmiş, birçoğu ise iş güvencesi olmaksızın ve düşük ücretle çalışmak zorunda kalmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) 2005 yılında yapmış olduğu çalışmaya göre; 1990 yılında Kamu İktisadi Teşebbüslerinde (KİT) çalışan işçi sayısı 431.000 iken, 2002 yılı itibariyle bu sayı 203.400'e düşmüştür. Bu da yaklaşık 12 yıllık sürede KİT'lerde çalışan işçilerin yarıdan fazlasının işini kaybettiği anlamına gelir (Kepenek

ve Yentürk, 2005: 293). Bu süreçte, sendikalar özelleştirmelere karşı etkili bir mücadele verememiş, bundan dolayı da işçiler sendikal örgütlenmelerden uzaklaşmış ve grevlerin yapılması neredeyse imkânsız hale gelmiştir (Millioğulları, 2007: 129). 24 Ocak kararları ile benimsenen neoliberal politikalar gereğince gidilen özelleştirme sürecinde sözleşmeli kamu personeli alımı hızlandırılarak iş güvencesi zayıflatılmış, işverenler ve sendika dışı birlikler arasındaki dayanışma artmış, sermaye sahipleri daha fazla söz sahibi olmaya başlamış ve siyasi otorite üzerinde mevzuata etki edecek düzeyde baskı gücü elde etmiştir. Bu bağlamda bu dönemde, özellikle de ilk özelleştirmenin gerçekleştiği 1985 yılında sonra, işveren sendikalarının ve sermaye temsilcilerinin güçlendiği buna karşın sendikal örgütlerin zayıfladığı, etkililiğinin azaldığı söylenebilir (Pıçak ve Kadah, 2018: 225).

24 Ocak Kararlarından yaklaşık 8 ay sonra, 12 Eylül 1980 tarihinde ise Askeri Darbe yaşanmıştır. 12 Eylül darbesi toplumsal ve siyasal yaşamın tüm alanlarında olduğu gibi çalışma ilişkileri açısından da baskıcı ve otoriter sonuçlar doğurmuştur. Bu darbe ile öncelikle 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü ortam ortadan kaldırılmıştır (Çelik, 2017b: 199). TÜRK-İŞ ve HAK-İŞ tarafından desteklenen darbe sonrasında, en temel sendikal hak ve özgürlüklerin kullanılması engellenmiştir. Bazı sendikaların faaliyetleri durdurulmuş, sendikacılar işkenceye maruz kalmış ve tutuklanmıştır (Koç, 2010a: 43).

12 Eylül 1980'de Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) 7 numaralı bildirisiyle DİSK'in ve MİSK'in, 18 Eylül 1980 tarihinde ise HAK-İŞ'in faaliyetleri durdurulmuştur. TÜRK-İŞ'in ise sol kanadından bazı sendikalar faaliyetten men edilmiştir. Fakat HAK-İŞ, 19 Şubat 1981 tarihinde MGK'nin izniyle faaliyetlerine yeniden başlamıştır. MİSK faaliyetlerine yeniden başlamasına ise Mayıs 1984'te izin vermiştir. Darbe sonrası ortaya çıkan baskıdan, TÜRK-İŞ ve ona bağlı sendikaların dışındaki işçi örgütleri etkilenmişlerdir. Fakat darbeden en büyük zararı DİSK ve DİSK'e ve bağlı sendikalar görmüştür (Güzel, 1996: 256-257). Darbe sonrasında faaliyetleri durdurulan DİSK, Askeri Yargıtay'ın 16 Temmuz 1991 tarihli beraat kararı sonrasında, yani yaklaşık 12 yıl sonra yeniden aktif sendikal hayata dönebilmiştir.

12 Eylül darbesiyle birlikte Türkiye'de sendikal hareket yeni bir döneme girmiştir (Tokol, 2001: 75). Darbenin ardından yapılan 1982 Anayasası ve çeşitli yasal düzenlemeler (2821 ve 2822 sayılı yasalar) ile otoriter bir sendikal rejim inşa edilmiş (Çelik, 2017b: 199), darbe sonrasındaki dönemde de sendikal hak ve özgürlükler üzerindeki kısıtlamaların devamı sağlanmıştır (Koç, 2010a: 43). 2 Ekim 1984 tarihine kadar toplu pazarlık askıya alınmış,

grev ve lokavt yapılamamış (Tokol, 2016: 78), serbest toplu pazarlık yerine, mecburi tahkimin egemen olduğu üç yıllık bir dönem yaşanmıştır (Toçoğlu, 1994: 166).

Darbeden sonra, sendikaların 12 Eylül öncesi dönemde edindikleri kazanımlar sık sık şikâyet konusu yapılmış ve toplu sözleşmenin yarattığı ücret adaletsizliği gündemde tutulmuştur. Böylece hem sendikasızlaşma özendirilmiş hem de kamuoyu nezdinde sendikaların itibar kaybetmesi sağlanmıştır (Altıparmak, 2001: 117). Darbe sonrası yapılan mevzuat değişiklikleri ile de iş hukuku bakımından sınırlayıcı, geçmişte elde edilen kazanımları ortadan kaldıran ve sendikal hareketi olumsuz yönde etkileyen birçok düzenlemeye gidilmiştir (Tokol, 2016: 78; Yorgun, 2005: 141). Bu düzenlemelerle sendikalara kapsamlı siyaset yasağı getirilmiş, toplu pazarlık ve grev hakkının kullanılması güçleştirilmiş, bazı işçilerin ve kamu sektöründeki sözleşmeli personelin sendikalara üye olmaları yasaklanmıştır. Dolayısıyla bu düzenlemelerle sendikalaşmanın kapsamının daraltıldığı söylenebilir. Bu durum 1997'deki Anayasaya Uyum Yasaları yürürlüğe girinceye kadar devam etmiştir (Mahiroğulları, 2001: 172).

Yeniden seçimlerin yapıp çoğulcu demokrasiye geçildiği tarih olan 6 Kasım 1983'e kadar olan dönem sendikal faaliyetlerin yasaklandığı ve sınırlandırıldığı dönemdir (Tokol, 2016: 78; Yorgun, 2005: 140). 1984-1990 yıllarını kapsayan dönem ise sendikaların yeniden örgütlendiği, sendikal hakların geri alınarak kayıpların giderilmesi için yoğun mücadele sürecinin yaşandığı yıllardır (Yorgun, 2005: 140). 1990'lı yıllarda ise terör ve irticayla mücadele sürecinde, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanun'u nedeni ile sendikaların etkinlikleri önemli ölçüde kısıtlanmıştır. 2000'li yıllara Türkiye ekonomik sorunlarla girmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı sonrası ülkede ekonomik açıdan genel bir iyileşme yaşanmış ve Türkiye, 2008 Krizinden en az etkilenen ülkelerden bir olmuştur. Fakat ilerleyen zamanda işsizlik artmış ve ücretler zaman içinde reel olarak düşmüştür. Akabinde yaşanan Suriye Krizi sonrasında ciddi bir göç dalgasına maruz kalan Türkiye'de kayıt dışı istihdam artmış ve işçi sınıfı bu olumsuzluklardan etkilenmiştir (Pıçak ve Kadah, 2018: 238-239). Türkiye'de 1980 sonrası sürece bakıldığında, gerek 12 Eylül dolayısı ile gerekse özelleştirmeler sonucu, 1980 öncesi döneme kıyasla sendikal haklarda önemli bir gerilemenin yaşandığı söylenebilir (Millioğulları, 2007: 129).

Bu dönemdeki sendikalaşma oranlarına bakıldığında ise sendikalaşma oranının 1984 yılında % 55.89, 1990 yılında % 56.05, 1994 yılında ise % 69.31'e kadar ulaştığı görülmektedir.

Ancak 1994 yılından sonra işçilerde sendikalaşma oranının azaldığı ve 2000 yılının Ocak ayında yayınlanan verilere göre işçilerde sendikalaşma oranının % 68.45 olduğu görülmektedir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 1999: 110). Bu veriler, resmi veriler olmasına rağmen, Çelik ve Lordoğlu'na (2006) göre 2009 yılı da dahil olmak üzere daha önceki döneme ait veriler gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından açıklanan bu veriler ILO tarafından benimsenen ölçütlere uygun değildir ve bu oranlar belirlenirken kullanılan yöntemler sorunludur. Bundan dolayı da veriler ILO tarafından uluslararası karşılaştırmalı istatistiklerde kullanılmamaktadır (Çelik ve Lordoğlu; 2006: 17). Bu durumun ise üç nedeni vardır. Bunlardan ilki 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'nun 24. ve 25. maddelerinden kaynaklanan esnekliktir. Bu durumun ikinci nedeni ise 1980 sonrasında gidilen uygulamalar sonucunda, toplu iş sözleşmesi yapabilme yetkisinin kullanılabilmesi için sendikalara faaliyet gösterdikleri iş kolundaki işçi sayısının en az % 10'u temsil etme zorunluluğunun getirilmiş olmasıdır. Bu esneklik sendika yetkililerince istismar edilmekte ve sendikadan istifa eden, emekli olan, işkolu değiştiren, ölen işçiler resmi makamlara geç bildirilmektedir. Başka bir deyişle de sendikalar % 10 barajını aşmak için üye sayısı açısından aleyhlerine gelişen durumları resmi makamlara geç bildirmektedir. Bu durumun üçüncü nedeni ise resmi makamların kendilerine iletilen bilgileri, yalnızca bildirimin yapıldığı dönemi dikkate alarak değerlendirmesi, yani istatistikleri geriye dönük olarak güncellememesidir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının bu konudaki aksaklıkları gidermek için 2000 yılında başlattığı çalışma sonrasında, Ocak 2000'de % 68.45 olarak ilan edilen işçilerin sendikalaşma oranı, Temmuz 2000'de % 54.60'a düşmesi bu konudaki sorunun büyüklüğünün önemli göstergesidir. Nitekim Temmuz 2000 istatistiklerinin yayınlanmasından sonra, on sendikanın toplu iş sözleşmesi yapabilmek için gerekli olan % 10 barajını aşmadığı ortaya çıkmıştır (Mahiroğulları, 2001: 172-174). Dolayısı ile işçilerde sendikalaşma oranı ile ilgili olarak 1984-2000 yılları arasında yayınlanan istatistiki bilgilerin güvenilir olmadığı söylenebilir.

2.2. DİSK'İN KURULUŞU, KURUCULARI VE GELİŞİMİ

Paşabahçe grevi sırasında sendikacılık ilkelerini ve disiplini çiğnedikleri gerekçesiyle geçici olarak konfederasyondan ihraç edilen sendikaların (Göktürk, 2019: 328) yeni bir konfederasyon kurma girişimine hız vermesi TÜRK-İŞ'te rahatsızlığa neden oldu ve TÜRK-İŞ'in bu duruma tepkisi gecikmedi. TÜRK-İŞ İcra Kurulu 2 Şubat 1967 tarihinde Maden-İş,

Lastik-İş, İstanbul Basın-İş, Kimya-İş ve Türkiye Banka-İş sendikalarını kesin ihraç istemiyle disiplin kuruluna sevk etti. TÜRK-İŞ Onur Kurulu, adı geçen sendikaları savunmalarını yapmak üzere 11 Şubat 1967 günü TÜRK-İŞ Genel Merkezi'ne davet etti. Ancak sendikalar savunma yapmaya gitmedi. Kesin ihraç istemi ile disiplin kuruluna sevk edilen sendikalar, Türkiye Maden-İş (Zonguldak) ve Gıda-İş 12 Şubat 1967 tarihinde Çemberlitaş Şafak Sineması'nda bir araya gelerek bir genel kurul yapmış ve bu genel kurulda DİSK'in kurulmasına karar vermiştir. Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kurulduğu gün olan 13 Şubat'ta da DİSK'in kuruluş başvurusu yapılmıştır ve böylece DİSK resmen kurulmuştur. Kesin ihraç istemi ile disiplin kuruluna sevk edilen sendikalar, aynı tarihte Onur Kurulu kararıyla TÜRK-İŞ'ten ihraç edilmişlerdir (Algül, 2020: 137-139; Parlak-Poyraz, 2017: 119).

DİSK'in resmi kuruluş tarihi 13 Şubat olsa da, fiilen kurulduğu tarih 14 Ocak 1967'dir. Bu tarihte DİSK ilk toplantısını yapmıştır ve bu toplantıya 17 sendika temsilcisi katılmıştır (Ek 1). Bu toplantıda oy birliği ile konfederasyonun adının Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu olmasına karar verilmiş, tüzük ve kuruluş beyannamesi görüşülmek üzere 30 Ocak'ta bir toplantı yapılması kararlaştırılmıştır (DİSK, 1967a). Bu toplantıda alınan karar doğrultusunda 30 ve 31 Ocak'ta yeniden bir araya gelinerek tüzük ve kuruluş beyannamesi görüşülmüştür. 14 Ocak tarihinde yapılan toplantıya katılan Kimya-İş, Türkiye-İş ve Yapı-İş (Ankara) sendikaları bu toplantıya katılmazken, 14 Ocak toplantısına katılmamış olan Turizm-İş ve Gölcük As-İş sendikaları toplantıya katılmıştır (DİSK, 1967b). Mehmet Alpdündar'ın başkanlığında yapılan toplantıya genel başkan düzeyinde 13 sendika katılmıştır ve bu toplantıda yapılan oylama sonucunda (Ek 2) kurucu sendika olarak beş sendika belirlenmiştir (DİSK, 1967c).

DİSK'in kurucu sendikaları ve bu sendikaların genel başkanları Tablo 2.1'de sunulmuştur. Bu sendikalardan Türk Maden-İş 1968 yılında DİSK'ten ayrılmıştır. Bu genel başkanlardan dördü (Kemal Türkler, Rıza Kuas, İbrahim Güzelce ve Kemal Nebioğlu) aynı zamanda TİP'in kurucuları ve etkin simaları arasında yer alırlar. Bu genel başkanların, TÜRK-İŞ çatısı altında sendikal faaliyetlerde bulundukları dönemde de birlikte hareket ettiği bilinmektedir. Kurucu sendikaların bir diğer ortak özelliği ise (Türk Maden-İş hariç) bu sendikaların özel sektörde örgütlenmiş olması ve üyelerinin büyük çoğunluğunun özel sektörde çalışıyor olmasıdır. Bu genel başkanlardan Mehmet Alpdündar sendikasının

DİSK'ten ayrılması nedeniyle DİSK'ten ayrılmıştır. İbrahim Güzelce DİSK'in kuruluşundan sonra, DİSK'te yürüttüğü genel sekreterlik görevinden ayrılarak Almanya'ya gitmiştir. Rıza Kuas ise 1970'lerin başında sağlık sorunları dolayısıyla aktif sendikal faaliyetlerden çekilmiştir. Kemal Türkler ve Kemal Nebioğlu DİSK'teki aktif görevlerine uzun süre devam etmişlerdir (Çelik, 2018: 628-629).

Tablo 2.1: DİSK'in kurucu sendikaları ve bu sendikaların genel başkanları

Sendik Adı	Kısa Adı	Genel Başkanı
Türkiye Maden, Madeni Eşya ve Makine Sanayi İşçileri Sendikası	Türkiye Maden-İş	Kemal Türkler
Türkiye Lastik, Kauçuk ve Plastik Sanayi İşçileri Sendikası	Lastik-İş	Rıza Kuas
Türkiye Basın Sanayi İşçileri Sendikası	Basın-İş	İbrahim Güzelce
Türkiye Gıda Sanayii İşçileri Sendikası	Türkiye Gıda-İş	Kemal Nebioğlu
Türkiye Maden İşçileri Sendikası	Türk Maden-İş	Mehmet Alpdündar

Kaynak: Çelik, A. (2018). DİSK'in kuruluş ve varoluş yılları (1966-1970). Çalışma ve Toplum, (57), s. 628.

Kuruluşundan kısa bir süre sonra, DİSK'e ilginin arttığı ve çok sayıda sendikanın DİSK'e veya DİSK üyesi sendikalara katıldığı görülmektedir. Bu durumun birçok nedeni olmakla birlikte bu nedenlerden üç tanesi önemlidir. Bunlardan ilki DİSK'teki demokratik işleyişin ve mücadelecilik sendikacılık anlayışının yarattığı etkidir. İkincisi ise 1317 sayılı Yasa ile Sendikalar Kanunu'nda yapılan değişikliktir (Göktürk, 2019: 334). Bu yasanın 9. ile sendikalara ve federasyonlara faaliyet gösterebilmeleri için kurulu bulundukları iş kolunda çalışan sigortalı işçilerin en az 1/3 ünü temsil etme zorunluluğu getirilmiştir (T.C. Resmi Gazete, 1970: 2). Bu durum bağımsız sendikaların durumunu zorlaştırmış (Göktürk, 2019: 334) ve bağımsız sendikalara bu yasanın meclisten geçmemesi için aktif mücadele sergileyen DİSK'e yönelmelerine neden olmuştur. DİSK'e ilginin artmasının üçüncü nedeni ise TÜRK-İŞ'in 1973 yılında toplanan 9. Genel Kurulu'dur (Koç ve Koç, 2008: 199; Göktürk, 2019: 334). Bu kurulda TÜRK-İŞ içindeki sosyal demokrat muhalefet TÜRK-İŞ'ten tasfiye edilmiş ve TÜRK-İŞ içinde varlık gösteremeyen sosyal demokrat hareket DİSK'e yönelmiştir. TÜRK-İŞ içindeki sosyal demokratların yanı sıra bağımsız sosyal demokrat sendikalardan da DİSK'e katılımlar olmuştur (Göktürk, 2019: 334).

DİSK kuruluşundan sonra özellikle de 1970'e kadar olan dönemde, TÜRK-İŞ'in izlediği uzlaşmacı yaklaşımın aksine aktif ve sınıf çıkarlarını öne çıkaran sendikal mücadele anlayışı

ile hızlı bir gelişme göstermiştir (Millioğulları, 2007: 48). 1967 yılında 5'i kurucu olmak üzere toplam 9 sendika ile yola çıkan DİSK'in, bu yaklaşım sayesinde 3. genel kurulda üye sendika sayısı 14 olmuştur (Çelik, 2018: 646). DİSK tarafından Temmuz 1967'de Çalışma Bakanlığı'na bildirilen üye sayısı ise 65.730'dur. (Çelik, 2020: 298). Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının verilerine göre 2020 yılı Ocak ayı itibariyle DİSK'in üye sayısı 184.852'dir (T. C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).

2.3. DİSK TARİHİNDEKİ ÖNEMLİ OLAYLAR

Türkiye işçi hareketi içerisinde sınıf sendikacılığının en önemli temsilcisi olan DİSK'in, 1980 öncesi dönemdeki yaklaşık 14 yıllık kısa tarihi incelendiğinde bu kısa zaman dilimine birçok önemli olayın, eylemin ve grevin sığdırıldığı görülmektedir. Fakat bunlardan bazılarının özel anlamda DİSK'in, daha genel anlamda ise Türkiye işçi sınıfının tarihinde önemli bir yeri vardır. Bu olaylar 1980 öncesi dönemde DİSK'in benimsediği mücadeleci anlayışı yansıtmaları açısından da önemlidir ve bu gerekçe ile burada bu olaylardan bazılarına yer verilmiştir.

2.3.1. 15-16 Haziran 1970 Olayları ve DİSK

13 Şubat 1967'de kuruluşundan sonra 12 Eylül 1980'e kadar olan dönemde DİSK, düzenlediği mitinglerle ve yaptığı grevlerle Türkiye'nin etkili muhalefet odaklarından biri olmuştur. 15-16 Haziran olaylarını da bu durumun en net örneklerinden biri olarak kabul etmek mümkündür (Aydoğanoglu, 2007:145). Bunun yanı sıra 15-16 Haziran olayları, Türkiye'deki genel siyasal grev türünün en etkili örneklerinden biri ve geniş kapsamlı bir eylem olarak Türkiye işçi sınıfı tarihinde yerini almıştır (Güzel, 1996: 220, 224). Bu olayların başlama nedeni ise 1970 yılında TÜRK-İŞ'in istek ve görüşleri doğrultusunda 274 sayılı Kanun'da köklü değişiklikler öngören 1317 sayılı Kanun Tasarısı'nın hazırlanmasıdır (Işıklı, 1995: 202). Bu kanunun 9. maddesinde yer alan "*İşçi konfederasyonları, (a) ve (b) fıkralarına göre sendika ve federasyonlardan en az 1/3 ünü ve Türkiye'deki sendikali işçilerin en az 1/3 ünün üye sıfatıyla bir araya gelmeleri suretiyle kurulurlar.*" (T.C. Resmi Gazete, 1970: 2), hükmü ile konfederasyonların işyerlerinde yetki alabilmesinde kota uygulamasına gidilmiş (Millioğulları, 2007: 40) ve böylece DİSK'in faaliyetleri engellenmeye çalışılmıştır (Işıklı, 1995: 202). Bu yasanın hazırlık çalışması ise geniş katılımlı 15-16 Haziran 1970 olaylarına neden olmuştur.

DİSK, 274 ve 275 sayılı yasalarda değişikliğe giderek fiilen DİSK'i etkisiz hale getirmeyi ve işçinin sendika seçme hürriyetini ortadan kaldırarak sendikal tekel oluşturmayı amaçlayan girişim karşısında Anayasa'nın kendilerine tanıdığı direnme hakkını kullanacağını açıkladı. İşçiler bu durumu protesto etmek için 15-16 Haziran'da geniş katılımlı bir miting düzenledi. İşçiler İstanbul meydanlarında toplandı, miting dolayısıyla İstanbul ve çevresindeki illerde bulunan fabrikalarda üretim durdu. 16 Haziran'da, polisin Kadıköy Meydanı'nda toplanan işçilerin üzerine ateş açması sonucunda 3 işçi, 1 esnaf ve 1 polis yaşamını yitirdi, yüzlerce işçi yaralandı (DİSK, 2020a). 16 Haziran 1970 tarihinde 7/810 Sayılı Kararı ile İstanbul ve Kocaeli'nde sıkıyönetim ilan edilmesi ile olaylar son buldu. Türkiye Solu dergisinde yayınlanan listeye göre, bu olaylardan dolayı 4.280 işçi işten atılmıştır (Öztürk, 2001: 97). Geniş katılımlı 15-16 Haziran 1970 olaylarına rağmen bu yasa meclisten geçti, ancak TİP ve CHP yasa değişikliğini Anayasa mahkemesine taşıdı ve Anayasa Mahkemesi, 1972 yılında 274 sayılı Yasadaki değişikliği iptal etti (Koç ve Koç, 2008: 138-139; Öztürk, 2001: 97; Güzel, 1996: 224).

15-16 Haziran olayları, Türkiye'nin sosyal ve siyasi tarihinde kalıcı izler bırakmış, sendikal hareketi, devleti, siyasi partileri sermayeyi derinden etkilemiş bir işçi eylemidir (Aydın, 2020: 15). Bundan dolayı da 15-16 Haziran olayları, Türkiye işçi hareketi açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Çünkü bu eylemlere sadece DİSK üyesi işçiler değil aynı zamanda TÜRK-İŞ üyesi işçilerde katılmıştır. Ayrıca bu eylemler farklı konfederasyonlardan ve farklı iş kollarından işçilerin ücret dışındaki bir konu için, sendikal haklar ve özgürlükler için bir araya geldiği bir eylem olması açısından da kendine özgüdür ve önemlidir. Bunun yanı sıra bu tarihe kadar olan işçi eylemleri iş yerleri ile sınırlı kalırken, bu eylemler farklı illerden yaklaşık 100.000 işçinin katılımı ile gerçekleşmiş ve iş yeri sınırlarını aşmış eylemler olması açısından da önemlidir. Eyleme katılan işçilerin destekledikleri siyasi partilerin tavırlarını reddederek, kendi hakları için ortak bir paydada buluşmaları açısından da bu eylemlerin siyasal tarih içinde farklı bir konumu vardır (Koç ve Koç, 2008: 136-137).

2.3.2. 1976 DGM Direnişi ve DİSK

15 Mart 1973 tarihinde 12 Mart ara rejiminin bitimine yakın yapılan Anayasa değişiklikleri ile Devlet Güvenlik Mahkemelerinin (DGM) kurulması öngörülmüştü. Anayasa

değişikliğinden sonra, hızla hazırlanan 1173 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun 11 Temmuz 1973 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Kanunun yürürlüğe girmesini takiben DGM’ler kurulmaya başlandı. DGM’lerin bakacağı suçlar arasında 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ve Dernekler Kanunu’na göre işlenen suçlar da vardı. İlgili yasaya göre ayrıca Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti Hakkında Kanun’a göre işlenen suçlara da DGM’ler bakacaktı (Çelik ve Şafak, 2020: 137-138). Ancak Anayasaya aykırı olduğu gerekçesi ile yapılan müracaatlar dikkate alınarak, ilgili kanun 11 Ekim 1975 tarihinde Anayasa Mahkemesince iptal edilmişti. 1976 yılında dönemin hükümeti (39. hükümet) Milliyetçi Cephe (MC) tarafından DGM’lerin yeniden kurulmasının gündeme getirilmesi, DİSK tarafından büyük tepkiyle karşılandı. DİSK, DGM’nin işçi sınıfı, sendikalara ve yükselen demokratik harekete karşı kullanılacağını belirterek, DGM Kanununun yeniden kabul edilmesine karşı aktif bir tutum takındı ve bu durma tepki olarak grev niteliğinde bir eylem dizisi başlattı (Çavdar, 2009: 31-32; Mahiroğulları, 2005: 243).

15 Eylül 1976 tarihli toplantısında DİSK Yönetim Kurulu “*Bu iktidarının Anayasal ve demokratik yoldan düşürülmesine ve halktan yana bir hükümet kuruluncaya kadar tüm ülkede Genel Yas ilanına, ...*” karar verdi (DİSK Dergisi, 1976a: 5). Bu karar sonrasında DİSK 16 Eylül 1976 tarihinde bir günlük “*Genel Yas*” eylemi yaptı. Eylem dolayısıyla yüzbinlerce işçi iş bıraktı. Bu eylemde DİSK yeni bir eylem tarzı uygulayarak, yüzlerce araçlık bir konvoyla İstanbul caddelerinde trafiği felç etti (DİSK, 2020a). Bu eylemlere DİSK’e bağlı sendikaların üyelerinin yanı sıra, TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalar ve sendikaların üyeleri de katıldı. Eylem ağırlıklı olarak İstanbul, İzmir, Ankara, Mersin, Bursa, Antalya, Adana, Diyarbakır’ın aralarında olduğu 12 ilde uygulandı ve iş bırakma eylemleri 21 Eylül’e kadar sürdü. 21 Eylül günü DİSK Yürütme Kurulu üyeleri gözaltına alındı ve tutuklandı. Eylem sonrasında 3.000 civarında işçi, işten çıkartıldı (Çelik ve Şafak, 2020: 136-137).

DGM direnişi olarakta bilinen Genel Yas eylemi aslında hedefi hükümet olan ve adı konulmamış bir siyasi genel grevdi (Çelik ve Şafak, 2020: 137). MADEN-İŞ’in 15 günde bir çıkardığı bültenin 81. sayısında bu grevlerin kimlere karşı yapıldığı, “*... Bu direniş DGM’ye karşıydı. Bu direniş bir avuç parababasına, yerli yabancı tekellere karşıydı. Bu direniş, onların en azgın iktidarı olan MC’ye karşıydı. ...*” (MADEN-İŞ, 1976: 8) ifadeleri ile anlatılmaktadır. Her ne kadar grevler sonucunda dönemin hükümeti düşmemişse de, bu

eylemler DGM tasarısının yasalaşmasını önlemede etkili olmuştur (Çelik ve Şafak, 2020: 137). Yine MADEN-İŞ'in 15 günde bir çıkardığı bültenin 81. sayısında bu eylemin kazanımlarını “İşte 16 Eylül direnişindeki işçi sınıfının kazanç hanesine yazılanlar. ...” ifadesi ile aşağıdaki gibi sıralamıştır (MADEN-İŞ, 1976: 6):

“DGM yasası çıkartılmamıştır.

İşçi sınıfının toplumsal yaşamdaki gücü ve etkinliği, hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek ölçüde bir kez daha belgelenmiştir.

Yönetimde bulunan gerici tekелci burjuvazi ve onun sınıfsal iktidarı MC, önemli ölçüde geri bir adım atmış, özellikle DGM yasasını çıkaramayarak yenilgiye uğratılmıştır.

İşçi sınıfımızın bu yığinsal çıkışı, tüm ilerici demokrat kuruluşları, işçi sınıfı etrafında toplamayı, onları ortak mücadelede yönlendirmeyi başarmıştır. Tüm ilerici demokrat kuruluşlar işçi sınıfının bu yiğit direnişinin yanında yer almışlardır.

İşçi sınıfının yönlendirici niteliği siyasal düzeyde de kendini göstermiştir. DGM'ye muhalefet parlamentoda kararlı bir şekilde sürdürülmüş ve başarıya ulaşılmıştır. Böylece, yığinsal çıkarlarla parlamento içi muhalefet ilk defa somut bir amaç uğrunda böylesi bir düzeyde kaynaşmış, kenetlenmiştir. Anti-Faşist güçlerin demokratik eylem birliği yeni ve zengin deneyimler kazanmıştır.”

Yukarıda aktarılan ifadeler incelendiğinde bu eylemin, işçi hareketinin özgüvenini artırdığı ve daha sonra yapılacak olan eylemler için de önemli bir referans noktası oluşturduğunu söylemek mümkündür (Çavdar, 2009: 32). Ayrıca bu eylemde yine 15-16 Haziran olaylarına benzer bir şekilde geniş katılımlı ve sendikal hakları savunma amacı güden bir eylemdir. Eylem DİSK tarafından organize edilmiş olmakla birlikte, eyleme hem TÜRK-İŞ'e üye sendikalara bağlı işçilerin hem de bağımsız sendikalara üye işçiler katılmıştır. Eylemin kısa sürede yurt çapına yayılması ve geniş kitlelerin eyleme katılması ise hem DİSK'in, örgütlenme ve örgütlü hareket edebilme konusunda eriştiği gücü hem de dönemin işçi sınıfının sendikal hakların korunması konusunda erişmiş olduğu bilinç düzeyini göstermesi açısından önemlidir.

2.3.3. 1 Mayıs Kutlamaları ve DİSK

DİSK, uzun bir aradan sonra Türkiye'de 1 Mayıs'ın İşçi Bayramı olarak hatırlanmasını sağlamıştır. DİSK'in bu konudaki ilk girişimi 1968 yılında olmuştur. 27 Nisan 1968

tarihinde DİSK Yürütme Kurulu üye sendikalara ve bölge temsilciliklerine gönderdiği yazıda, 1 Mayıs İşçi Bayramı ile ilgili toplantı yapılmasını istemiştir. Fakat 29 Nisan 1968 tarihli yazıyla toplantının ertelendiği duyurmuştur. DİSK Yürütme Kurulu 1 Mayıs İşçi Bayramı nedeniyle 1969 yılında kendi üyelerine iletilmek üzere bir mesaj yayınlamakla, 1970 yıllarında ise bir bildiri yayınlamakla yetindi (Çelik, 2018: 655). Ancak 1976 yılında, 1 Mayıs İşçi Bayramı 50 yılı aşkın bir sürenin ardından ilk kez Taksim’de yüzbinlerce insanın katılımıyla kutlandı (Koç 2003: 68; Şafak, 2007: 17; Şafak, 2018: 683).

1 Mayıs İşçi Bayramı 1977 yılında da Taksim’de geniş kitlelerin katılımı ile kutlandı. DGM direnişinin ve 1976 yılı 1 Mayısı kutlamalarının örgütleyici gücü olan Maden-İş bu kutlamanın da örgütleyici gücü oldu (Şafak, 2007: 17; Şafak, 2018: 683). Fakat 1977 yılındaki 1 Mayıs kutlamaları tarihe “1 Mayıs Katliamı” olarak geçen olaylara sahne oldu. Kutlamaların bitiminde kimliği belirsiz kişilerin açtığı ateş sonucu çıkan panikte 36 kişi yaşamını yitirdi (DİSK, 2020a). Olay sonrasında olayın çıkmasında sorumluluğu olmayan kişiler hakkında dava açıldı. 1989 yılına kadar devam eden dava beraatla sonuçlandı (Koç 2003: 85). DİSK’e göre ise olayların bir kontrgerilla eylemi olduğu yönünde ciddi iddialar bulunmaktadır (DİSK, 2020a). DİSK dergisinin 1 Mayıs Katliamı dolayısıyla birleştirilen ve tamamı 1 Mayıs Katliamına ayrılan Mayıs ve Haziran sayısında ise olay “MC’nin Kanlı Komplosu” olarak nitelenmektedir (DİSK Dergisi, 1977a: 204) ve olayla ilgili şu değerlendirme yapılmıştır:

“İşçi sınıfı hareketinin geliştiği, demokrasi savaşımına yön verdiği ve MC’nin özellikle Adalet Partisi ve MHP’nin hızla geriledikleri bir ortamda düzenlenen saldırı, sıraladığımız nedenlerden dolayı tam bir kanlı siyasal komplodur. ... 1 Mayıs gösterisi bu savaşımın önemli anlarından birisi olmuştur. İşte bu gidişi durdurmak ve yeni kitle eylemlerine set çekmek üzere MC, tekelci sermaye adına 1 Mayıs’ı kana bulamıştır. Kanlı komplo, kısa ve uzun vadeli çıkarları için burjuvazinin her türlü yola başvurmaktan çekinmediğini göstermiştir.”

1978 yılında ise bir yıl önce yaşanan katliama rağmen 1 Mayıs, yine yüzbinlerin katılımıyla Taksim Meydanı’nda kutlandı. Ancak 1979 yılında 1 Mayıs İşçi Bayramının İstanbul’da kutlanması yasaklandı. DİSK genel merkezinde arama yapıldı, DİSK’in afişlerine ve gazetelerine el konuldu. DİSK Genel başkanı ve yöneticileri gözaltına alındı. 1980 yılında ise 1 Mayıs kutlamaları yurt çapında yasaklandı ve birçok şehirde sokağa çıkma yasağı ilan edildi. DİSK, Danıştay kararıyla Mersin’de “1 Mayıs’ın Kutlanmasını Önlemeye Yönelik

Baskı ve Saldırıları Protesto Mitingi” düzenlendi. 1 Mayıs gerekçe gösterilerek DİSK üyesi sendikalar mühürlendi, sendikacılar ve çalışanları gözaltına alındı. 12 Eylül 1980 sonrasında kapatılan ve 1991 yılında yeniden faaliyete geçen DİSK, 1992 yılında 1 Mayıs kutlamalarını İstanbul Pendik Meydanı’nda Kamu Çalışanları Sendikaları Platformu, meslek odaları ve çeşitli kitle örgütlerinin katılımıyla gerçekleştirdi (DİSK, 2020a).

2.3.4. 1977-1980 MESS Grevleri ve DİSK

Özellikle 1975 yılından sonra DİSK’in hükümete ve sermayeye karşı geniş katılımlı direniş, grev, miting ve benzeri eylemler gerçekleştirdiği görülmektedir (Millioğulları, 2007: 50). Madeni Eşya İşverenleri Sendikası (MESS) grevleri de bunun en net örneklerinden biridir.

Bu grevler DİSK'e bağlı Maden-İş'in, MESS'e karşı organize etmiş olduğu “*Büyük Grev*” olarakta bilinen grevlerdir. Grevlerin görünen nedeni, MESS’te örgütlü işyerinde toplu sözleşme görüşmelerinin tamamının uyuşmazlıkla sonuçlanmasıdır. Bu süreçte muhtelif zamanlarda Maden-İş tarafından toplam 32 işyerinde grev uygulanmıştır. Grev kararı alınan, fakat henüz greve başlamadan MESS tarafından lokavt uygulanan iş yeri sayısı ise 12’dir. Bu süreçte 44 işyerinde grev veya lokavt uygulanmıştır. Bu işyerlerinde çalışan işçi sayısı ise 15.846’dır (Şafak, 2007: 22-23).

MESS grevleri ağır siyasi baskı, belirsizlik ve ekonomik göstergelerin giderek derinleşen bir çöküş sürecini işaret ettiği koşullarında yürütülmüştür. Bu süreç zarfında kısa aralıklarla beş ayrı hükümet iktidara gelmiştir. Ancak MESS grevlerinin olduğu yıllara damgasını vuran asıl olay ise terördür. MESS grevleri, Türkiye’de o döneme kadar yaşanmış en kitlesel grevlerdir. 1977 yılında yoğunlaşan ve 8 ay süren MESS grevleri, bu grev dalgasına damgasını vurmuş olsa da, bu grevlerin aslında 1976 yılının başlarına kadar uzanan bir geçmişi vardır ve MESS grevleri 12 Eylül 1980 tarihine kadar devam etmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde MESS grevleri bütünlüğü ve sürekliliği olan tek bir mücadeleyle ifade edilebilir bir grev dalgasıdır (Şafak, 2007: 11-14). Bu grevlerle ilgili dikkat çekici bir başka durum ise grevlerin toplumun bütün kesimlerini etkileyen geniş katılımlı işçi eylemleri olmasıdır (Arpacı, 2018: 205).

MESS grevlerinin en yoğun dalgasının yaşandığı 1977 yılında grevler dolayısıyla ortaya çıkan işgünü kaybı 1.397.124 gündür. Fakat 1980 yılının başından 12 Eylül tarihine kadar olan dönemde gerçekleşen grevler dolayısıyla kaybolan işgünü sayısı 1.303.253 gündür. Bu

8 aylık dönemde grevlere katılan işçi sayısı 84.132, grevi hükümet tarafından ertlenen işçi sayısı ise 131.000'dir (Arpacı, 2018: 205). Bu da 1980 yılının 8 ayında yaşanan grev dalgasının büyüklük açısından 1977 yılında yaşanan grev dalgasından pek de farklı olmadığını göstermektedir.

2.4. 1980 DARBESİ VE DİSK

DİSK 1975-1980 döneminde devlet tarafından ciddi bir tehlike olarak algılanmıştır (Koç, 2003: 61). Can güvenliğinin kalmadığı bir terör ve karmaşa döneminden sonra gelen 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında ise MGK'nın 7 numaralı bildirisiyle DİSK'in faaliyetleri durdurulmuştur (Koç, 2000a: 13; Koç, 2003: 56; Mahiroğulları, 2003: 64).

DİSK Genel Merkezi darbeden birkaç gün önce, darbe yapılacağını dair bazı duyumlar almış, fakat bu duyumunu kamuoyu ile paylaşmamayı tercih etmiştir. DİSK yönetimi, büyük olasılıkla 12 Mart deneyiminden dolayı, bu darbeye de çok da zarar verici olmayan deneyiminin tekrarlanacağı düşüncesiyle darbeye karşı sessiz kalmıştır (Koç, 2003: 55). Fakat 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen darbenin gerekçeleri arasında sendikal faaliyetler önemli bir yer tutmuş, sendikal eylemler 12 Eylül öncesi yaşanan yüksek enflasyona ve kötü gidişata neden olarak gösterilmiştir (Altıparmak, 2001: 117). Bu sendikal eylemlerin önemli bir kısmı ise DİSK tarafından organize edilmiştir ve özellikle 1977-1980 dönemindeki yoğun grev dalgası DİSK ile ilişkilidir (Arpacı, 2018: 205). Bu grevlerin en dikkat çekici olanları ise 1976 da başlayıp 12 Eylül darbesi ile son bulan, DİSK'e bağlı Maden-İş'in organize ettiği geniş katılımlı MESS grevleridir (Şafak, 2007: 11).

MESS grevlerinin yanı sıra DİSK'in 24 Ocak kararları sonrasında, bu kararlara bir tepki olarak greve gittiği de bilinmektedir. 24 Ocak kararlarının ilan edildiği 25 Ocak 1980 günü 101 işyerinde 6414 işçi grevdeydi. Ancak 27 Haziran 1980 tarihinde grevdeki işçi sayısı 57 bini aşmıştı ve 5 Eylül 1980 günü 53.644 işçi grevdeydi ve Türkiye'de 178 işyerinde grev vardı. Bu işçilerin sadece 6 bini TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalara, 47 bini ise DİSK'e bağlı sendikalara üyeydi (Koç, 2010b: 46-57). MESS grevleri ve DİSK'in, 24 Ocak Kararları karşısındaki tutumu sermaye sınıfının dikkatini çekmiştir, sermaye sahiplerinin DİSK'e olan tepkisini artırarak DİSK'i 12 Eylül'ün hedeflerinden biri haline getirmiştir (Arpacı, 2018: 206). 24 Ocak Kararlarını uygulama görevi ise 12 Eylül 1980 Darbesi ile siyasal iktidara el koyan askeri yönetime düşecektir (Kaya-Özçelik, 2011: 75). Nitekim Kenen Evren 7 Ocak

1991 tarihinde Milliyet Gazetesi'nde yayınlanan demecinde, *“Eğer 24 Ocak kararları denen kararların arkasından 12 Eylül dönemi gelmemiş olsaydı, o tedbirlerin fiyasko ile sonuçlanacağından hiç şüphem yoktu. Böyle sıkı bir askeri rejim sayesinde o tedbirler meyvesini vermiştir.”* diyerek (Koç, 2010c: 46) 12 Eylül'ün 24 Ocak Kararları ile olan ilişkisine dikkat çekmiştir.

Darbeden sonra DİSK ve bağlı sendikaların yöneticilerine, işyeri sendika temsilcilerine teslim olmaları çağrısı yapılıncaya, birçok DİSK'li yönetici Selimiye Kışlası'nın önünde sıraya girerek teslim olmuştur. Teslim olan DİSK'li yöneticilerin beklentisi kısa bir sorgulamanın ardından serbest bırakılmaktır (Koç, 2010a, 51). Fakat beklenenin aksine gözaltı süresi önce 15 günden 30 güne, sonra da 90 güne çıkartıldı (Arpacı, 2018: 215). Bu süreçte toplam 1955 DİSK yöneticisi gözaltına alındı. İşyeri sendika temsilcilerinin bir bölümü Ekim ayında serbest bırakıldı. 1980 yılı sonu itibarıyla DİSK ve bağlı Sendikalara üye tutuklu sendikacı sayısı 600 civarındaydı ve 1981 yılında da tutuklamalar devam etti (Koç, 2010a, 51). 25 Haziran 1981'de DİSK'e ve yöneticilerine ceza davası açıldı. Bu davada DİSK'in 52 yöneticisi Türk Ceza Kanunu'nun 146/1. maddesini ihlal ettikleri iddiasıyla, idam talebi ile yargılandı. İlerleyen dönemde ise 160 farklı dava dosyası DİSK dosyası ile birleştirildi. Böylece DİSK davadaki sanıkların sayısı 1477, idam cezası istemiyle yargılanan sanık sayısı ise 78 oldu. Yargılama süreci 1986'ya kadar devam etti ve birçok DİSK yöneticisi hapis cezasına çarptırıldı (Arpacı, 2018: 215; Koç, 2010b, 55-56; Mahiroğulları, 2003: 64). 12 Eylül askeri müdahalesinden sonrası faaliyetleri durdurulan DİSK, ancak Askeri Yargıtay'ın 16 Temmuz 1991 tarihli beraat kararı sonrasında aynı isimle yeniden sendikal faaliyetlerine başlayabildi (DİSK, 2020a).

3. KÜRESELLEŞME

Bu bölümde küreselleşmenin tanımı, küreselleşmenin gelişim süreci, küreselleşmenin boyutları, küreselleşme yaklaşımları, küreselleşmenin yönetim modeli olan yönetim, küreselleşmenin genel olarak sendikalara ve sendikal faaliyetlere olan etkisi hakkında bilgi verilmiştir.

3.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE TANIMI

Küreselleşme (globalization) kavramı, son dönemlerde dünyada yaşanan birçok gelişmeyi açıklamak için sıklıkla başvurulmuş bir kavram haline gelmiştir (Dumanlı-Kürkçü, 2013: 1) ancak kavram yeni bir kavram değildir. “Global” sözcüğünün fiil hali olan “globalize” sözcüğünün ilk kez 1944 yılında *Merriam Webster’s Dictionary*’de geçmiştir. “Global” sözcüğünün “globalization, globalizing, globalized” gibi türevlerinin ise 1962 yılında yayınlanan *Oxford English Dictionary*’de geçtiği bilinmektedir (Bülbül, 2009: 23-24).

Bir olgu olarak küreselleşmenin kökeni oldukça eski olmasına rağmen, küreselleşmenin bugünkü anlamda kullanımına dair farklı görüşler vardır. Fakat kavramın bugünkü anlamıyla alanyazında yer alması, *Marshall McLuhan’ın Gutenberg Galaxy* (1962) adlı eserinde “Küresel Köy” kavramını kullanması ile olmuştur. McLuhan çalışmasında iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak gelecekte dünyanın küresel bir köy haline geleceğinden bahsederek, bugünkü anlamda bir küreselleşmeyi tarif etmiştir. McLuhan’a göre kitle iletişim araçlarındaki gelişmelerin sonucunda iletişimde zaman-mekân sınırları ortadan kalkacak, bu gelişmeler sosyal kültürü yaygınlaştırarak dünyayı küresel bir köye dönüştürecektir (Kim ve Bhawuk, 2008: 301). McLuhan özellikle elektronik iletişimin yaygınlaşması ile birlikte, dünyanın tıpkı birbirine ait her şeyden her an haberdar olan küçük bir topluluk gibi olacağına savunmaktadır. Örneğin, dünyanın farklı yerindeki insanlar televizyon programları aracılığı ile aynı haberleri izleyebilecek, olaylarını takip edebileceklerdir (Giddens, 2012: 1067). İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve küreselleşme sürecinin geldiği nokta dikkate alındığı da, geline noktanın McLuhan’ın öngörülerinin doğrular nitelikte olduğu söylenebilir.

Kullanımı 1980’li yıllardan itibaren yaygınlaşmış küreselleşme kavramı, 1990’lara gelindiğinde akademik anlamda da kabul görür bir hale gelmiştir (Karagöz, 2010: 3).

Özellikle 1990 sonrasında yaşanan gelişmelere bağlı olarak, küreselleşme kavramı ile ilgili tartışmaların veya başka bir deyişle küreselleşme konulu akademik çalışmaların ekonomiden siyasete, kültürden çevrebilime sosyal bilimlerin hemen her alanına yansıdığı söylenebilir (Bülbül, 2005: 66).

Küreselleşme kavramı ile ilgili tartışmaların oldukça geniş bir alana yayılması doğal olarak hem kavramın tanımlanmasını hem de kavranmasını zorlaştırmaktadır (Bülbül, 2005: 66). Bu zorlukla birlikte küreselleşme kavramını en genel hali ile birbirlerinden uzak mekânlarda ortaya çıkan olayların etkilediği farklı mekânları birbirine bağlayan, küresel nitelikteki sosyal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanmak mümkündür (Giddens, 2000: 23). Friedman’a göre ise küreselleşme *“piyasaların, ulus-devletlerin ve teknolojilerin şimdiye kadar görülmemiş düzeydeki amansız entegrasyonudur. Yani bireylerin, şirketlerin ve devletlerin dünyaya önceden hiç olmadığı kadar hızlı, ucuz ve derinlemesine ulaşabilmesi ve dünyanın bireylere, şirketlere ve devletlere daha önceden hiç olmadığı kadar hızlı, ucuz ve derinlemesine ulaşabilmesidir”* (Friedman, 1999: 8). Daha detaylı bir tanımlamaya göre ise küreselleşme mal, hizmet ve sermayenin artan hareketliliğinin bir sonucu olarak sınır ötesi karşılıklı ekonomik bütünleşme ve ulusal ekonomilerin dünya piyasalarına dâhil olma süreci, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan toplumların ve devletlerin arasındaki iletişimin ve etkileşimin artması, bu unsurların karşılıklı olarak birbirine bağımlı hale gelmesidir (Kıvılcım, 2013: 3).

Küreselleşme olgusu ile birlikte yaşanılmasının gerektiğini savunan ve küreselleşmeyi çözümlemede kültüre kritik bir önem atfeden Robertson’a göre ise küreselleşme dünyanın tek bir mekân haline gelmesidir (Robertson, 1999: 19, 21, 54, 124). Küreselleşme analizinin merkezine kültür olgusunu koyan Robertson’a göre, küreselleşmeyi açıklamaya çalışan analizler küreselleşmeyi genellikle ekonomi temelinde ele almışlardır ve bu analizlerde kültür genellikle ikinci bir olgudur (Robertson, 1999: 111). Bunun nedeni ise ekonomik meselelerin toplumlar ve uluslar arası ilişkilerde önemli olmasıdır. Fakat toplumlar ve uluslar arasındaki dostluk inşaa sürecini şekillendiren unsurların büyük çoğunluğunun kültürel bir nitelik arz ettiği her geçen gün daha açık bir hale gelmektedir (Robertson, 1999: 16). Küreselleşmenin merkezine ekonomiyi koyanların en temel yanılgısı ise aslında kültür ile ekonominin piyasada giderek artan bir şekilde bütünleştiğini ve iç içe geçtiğini fark edememeleridir. Çünkü çağdaş kapitalizmin yarattığı tüketiciler ürünlerin bölgesel,

toplumsal, etnik sınıf ve toplumsal cinsiyet pazarlarına uyumlu hale getirilmesini giderek daha fazla talep etmektedir. Bu durum ise aslında ekonomiyi yerel kültürlere duyarlı hale gelmeye, diğ r bir değişle de yerelleşmeye zorlamaktadır (Robertson, 1999: 167, 280). Dolayısıyla da kültür ikinci plana atılarak veya göz ardı edilerek küreselleşmeye yönelik isabetli bir analiz yapmak neredeyse olanaksızdır (Robertson, 1999: 223). Robertson’a göre, küreselleşme analizlerinin merkezine ekonominin değil de kültürün konması, küreselleşmenin küresel bir kültür üretmeyeceği anlamına gelmez.      küreselleşme dünyanın tek bir mekân haline gelmesidir ve küreselleşme sürecinin kaçınılmaz sonucu, ortaya çıkacak olan küresel kültürdür. Ancak bu kültür dünyaya ilişkin genel bir söylem üreten, normatif bağlayıcılığı olmayan ve aynılaştırmayan bir kültür olacaktır (Robertson, 1999: 221-222). Medya vasıtası ile uluslararası iletişim alanında küresel ve yerelin etkileşiminin yoğunlaştığı (Robertson, 1999: 34), küreselleşme süreci bir yandan küresel bir kültür oluştururken diğ r yanda da farklılıkların varlığını koruyacaktır. Küreselleşme dünyayı tek bir mekân haline getirirken, bütün toplulukların bu tek mek nda yer alabilmesini sağlayacak ve böylece farklılıkların bir aradalığını doğuracaktır. Küreselleşme sürecinin üreteceği küresel kültür, farklı kültürlerin etkileşimlerinin sonucunda oluşacak kültürdür (Robertson, 1999: 187). Başka bir ifade ile de küreselleşme süreci bir açıdan da kültürün benzeşmesidir ve kültürün benzeşmesi küreselleşmenin önemli bir özelliğidir. Bu süreç evrensel olanı yerelleştirirken, yerellikleri de evrenselleştirecektir (Robertson, 1999: 59). Bu bağlamda küreselleşme sürecini yerel olanın küresele karşı direndiği bir süreç olarak değerlendirmekte doğru bir yaklaşım değildir ve yerelleşme küreselleşmenin diğ r yüzüdür (Robertson, 1999: 34).

Küreselleşmeyi birbirlerinden uzak mekânlarda meydana gelen olayların etkilediği farklı mek nda birbirine bağlayan, küresel niteliğe sahip sosyal ilişkilerin yoğunlaşması (Giddens, 2000: 23) olarak tanımlayan Giddens’e göre, küreselleşmeye birçok etken katkıda bulunmuştur. Fakat bunların en önemlileri Soğuk Savaşın bitişi, bilgi teknolojisindeki yayılma ve uluslararası şirketlerdir. Soğuk Savaşın bitişi ile Doğu Blok’unda yer alan  lkeler Batı tipi siyasal ve ekonomik sistemleri benimsemeye başlamıştır. Bunun sonucunda ise bu ülkelerin küresel dünyadan yalıtılmışlık halleri sona ermiş ve bu ülkeler küresel dünya ile bütünleşik bir hale gelmişlerdir. Bilgi teknolojilerindeki yayılma ise küresel düzeyde bilgi akışını kolaylaştırmış ve insanları geçmişe kıyasla daha global bir bakış acısı benimsemeye yönelmiştir. Küreselleşmeyi etkileyen birçok ekonomik faktör arasında uluslararası

şirketlerin rolü ise özellikle dikkat çekici ve önemlidir. Bu şirketler birden fazla ülkede üretim yapan ve hizmet sunan şirketlerdir. Bu şirketler küçük ölçekli olabileceği gibi Coca Cola, General Motors ve Mitsubishi gibi bütün dünyaya yayılmış devasa uluslararası girişimler de olabilirler. Bu şirketler küresel piyasaların ve küresel kazançların peşine düşmüş şirketlerdir. Çağdaş dünya ekonomisinin baş aktörü ve uluslararası finansal piyasaların büyük oyuncusu olan bu şirketler, dünya ticaretinin üçte ikisini ellerinde bulundurlar. Aynı zamanda yeni teknolojilerin dünyaya yayılmasına da aracılık eden bu şirketler küreselleşmenin kalbinde yer alırlar (Giddens, 2012: 84-93).

Giddens'e göre küreselleşme çoğunlukla sadece ekonomik bir olgu olarak betimlenmektedir. Küreselleşmeyi ekonomik bir olgu olarak betimleyenlerin bir kısmı bu olguyu küresel üretim süreçlerini ve uluslararası işbölümünü etkileyen devasa işlemleri, ulusal sınırları aşan ulusötesi şirketlerin rolüyle açıklamaya çalışırken; bir kısmı ise küresel finansal piyasaların elektronik bütünleşmesine ve küresel sermaye fonlarının devasa hacmine işaret etmektedir. Küreselleşmeyi ekonomik bir olgu olarak betimleyenlerin bir kısmı da bu olguyu açıklarken dünya ticaretinin, bir çok türdeki malı ve hizmeti içeren, geçmişle kıyasalanmayacak orandaki geniş kapsamı üzerinde dururlar. Ekonomik etkenler küreselleşme sürecinin ayrılmaz ve en önemli parçalarından biri olsa da, küreselleşme olgusu sadece ekonomik etkenler bağlamında açıklanamaz. Çünkü küreselleşme ekonomi, kültürel, politik, çevresel ve toplumsal etkenlerin birbiri ile etkileşiminin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu sürecin yönlendiricisi ise dünyanın her yerindeki insanlar arasındaki etkileşimin hızını ve kapsamını artıran gelişmiş bilgi iletişim teknolojileridir (Giddens, 2012: 84).

Farklı bir yaklaşıma göre ise küreselleşme, eşitsizliklerin giderek derinleştiği bir süreçtir (Tomlinson, 2004:135). Çünkü küreselleşme zengin olanların daha hızlı bir şekilde ve daha çok para kazanmalarına olanak sunmuştur. Küreselleşme sürecinin sunduğu olanaklar sayesinde zenginler yüklü miktardaki meblağları küresel düzeyde hareket ettirmek ve etkili bir biçimde spekülasyon yapmak için en son teknolojiyi kullanmaktadırlar, ancak yoksullar bu olanaklardan mahrumdur. Başka bir deyişle de aslında küreselleşme dar bir kesime büyük olanaklar ve yararlar sağlarken, dünya nüfusunun büyük bir bölümünü bir kenara iten bir süreçtir (Bauman, 2012: 76).

3.2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Küreselleşme olgusunun geçmişi, bir kavram olarak küreselleşmenin orta çıkışına kıyasla oldukça eskidir. Çünkü çakmaktaşı ticareti yapan Neandertal insanından bugüne ticaretin uluslararası bir kimlik taşıdığı bilinmektedir. Yine Roma ve Osmanlı İmparatorluklarının dünyaya egeme oldukları dönemlerde, feth ettikleri yerlerde kendi yönetim anlayışlarına uygun olarak dünya sistemleri (*Pax Romana*, *Pax Ottoman*) geliştirdiği de bilinmektedir. Bu örneklerin 19. yüzyıl öncesine ait küreselleşme örnekleri olduğu; modern anlamdaki, yani tüm dünyayı kapsayan ve etkileyen küreselleşme sürecinin ilk örneğinin ise 19. yüzyılda İngiltere'nin geliştirdiği dünya düzeni olarak bilinen *Pax Britannica* olduğu söylenebilir (Celasun ve diğerleri, 2000: 50). Fakat kavramın bugünkü anlamıyla alanyazında yer alması ilk defa, 1962 yılında Marshall McLuhan'ın "*Küresel Köy*" kavramını kullanması ile olmuştur (Kim ve Bhawuk, 2008: 301).

Dünya Bankasına göre ise bugünkü anlamda bir küreselleşmenin ilk aşaması 1870-1914 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu aşamanın temel dinamikleri "*değişim*" ve "*yayılma*" gerekçesi ise ekonomidir. Bu aşama, Batı'nın o güne kadar ulaşamadığı denizaşırı ülkelere siyasi, askeri ve ticari açıdan yayılmasına olanak sunmuştur (Oran, 2001: 5). Küreselleşme sürecinin ikinci aşamasının ise 1914 sonrasında başladığı varsayılır. Ancak 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı, 1929 yılında başlayan ve 1930'lu yıllar boyunca etkileri hissedilen Dünya Ekonomik Bunalımı, 1945 yılının ortalarına kadar devam eden İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla 1914-1945 döneminde küreselleşme süreci oldukça yavaş ilerlemiştir (Aktan ve Şen, 1999: 10).

İkinci Dünya Savaşı sonrası ise birçok ülkenin uluslararası sermaye dolaşımını katı bir denetime tabi tutmasından dolayı, özel sermaye dolaşımının kısıtlı olduğu bir ortam oluşmuştur. Bu durum uluslararası ticaret ve yatırımları kısıtlayarak küreselleşme sürecini yavaşlatmıştır. Ancak bu sorun uluslararası ticaret ve yatırımlara olanak sağlamak amacıyla kurulan IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarla aşılmaya çalışılmıştır ve bundan sonra sermaye dolaşımı üzerindeki kısıtlamalar zamanla kaldırılmıştır. IMF, Dünya Bankası ve daha sonraki dönemde Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT: General Agreement on Tariffs and Trade) ve İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD: Organisation For Economic Cooperation and Development) gibi kuruluşlar küreselleşme sürecinin hızlanmasında önemli rol oynamıştır. Fakat küreselleşme süreci açısından dönüm

noktası 1971 yılında Bretton Woods Sistemi'nin çökmesi ve sonrasında sabit kur sisteminin terk edilmesi olmuştur. Sabit kur sisteminin terk edilmesi ile birlikte başta ABD, İngiltere, Almanya ve Japonya olmak üzere gelişmiş ülkeler sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmışlardır (Aktan ve Şen, 1999: 11). Bu dönemden sonra çokuluslu şirketler dünya ekonomisine egemen olmaya başlamıştır (Oran, 2001: 9).

Kısıtlamaların kaldırılmasından sonra 1980'lerin başından itibaren uluslararası sermaye hareketlerinin hızlandığını, özellikle 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte ise finans piyasaları gerçek anlamda küresel hale gelmeye başladı ve küreselleşmede üçüncü aşamanın yaşanmaya başlandığı söylenebilir (Aktan ve Şen, 1999: 11). Başka bir deyişle 1990 sonrası küreselleşmenin dozunun arttığı bir dönemdir ve birçok yazara göre bunun en önemli nedeni, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından dünyadaki iki kutuplu askerî dengenin ortadan kalkmış olmasıdır (Kıvılcım, 2013: 5). Bunun yanı sıra yine bu dönem, neoliberal politikaların tüm dünyada yükseldiği ve çokuluslu sermayenin küresel pazarda geliştiği bir dönemdir (Gerşil, 2004: 148). Ancak 1990'lı yıllardan sonra küreselleşme sürecinin hız kazanmasını sadece iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesine, neoliberal politikaların yükselişine veya çokuluslu sermayedeki gelişmelere bağlamak mümkün değildir, çünkü bu dönem aynı zamanda teknolojik açıdan da birçok önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir.

Üçüncü aşama olarak adlandırılan bu dönem optik kablo, haberleşme uyduları, bilgisayarlar ve internet gibi oldukça önemli teknolojik buluşların insan yaşamına dâhil olduğu, başka bir deyişle bir iletişim devriminin yaşandığı ve teknolojik gelişmelerin hızlandığı bir dönemdir (Gerşil, 2004: 148; Oran, 2001: 9). Bundan dolayı da üçüncü aşamanın temel dinamiklerinden birinin iletişim, temel sembollerinden birinin ise internet olduğu söylenebilir (Aktan ve Şen, 1999: 12). Küreselleşme sürecinin her aşamasında olduğu gibi üçüncü aşamada da önem kazanan bir diğer unsur ise ulaşım alanındaki gelişimlerdir. Bu aşamada teknolojik gelişmelerle desteklenen hava taşımacılığında önemli gelişmeler olmuş, hava taşımacılığının yanı sıra zaten gelişmiş olan demiryolu, karayolu ve deniz taşımacılığı da iyice gelişmiş, ulaşım hem daha ucuz hem de daha kolay bir hal almıştır, buna bağlı olarak coğrafi engeller orta kalkmıştır. Ulaşım alanında yaşanan gelişmeler küresel bir yapının oluşmasına önemli katkılar sağlamıştır (Atasoy, 2005: 156).

Robertson ise küreselleşme sürecinin 2000 yıllık bir geçmişinin olduğunu, küreselleşme sürecinin kapitalizm ve moderniteden daha önce başladığını öne sürmekle birlikte, küreselleşmenin tarihsel değerlendirmesini 15. yüzyılın başlarından itibaren ele alır ve küreselleşmeyi beş evrede açıklar. Robertson'a göre bu evrelerden ilki 1400'lerin başlarından 1700'lerin ortalarına kadar devam eden *oluşum* evresidir. Bu evre birey vurgusunun ve insanlığa dair düşüncelerin önem kazandığı evredir. İkinci evre 1700'lerin ortalarından 1870'lere kadar devam eden *başlangıç* evresidir. Bu evre ise ulus-devlet anlayışının yerleştiği, resmi uluslararası ilişkilerin arttığı ve insan haklarının ön plana çıktığı evredir. Üçüncü evre ise 1870 sonlarından 1920'lerin ortalarına kadar devam eden *yükseliş* evresidir. İletişim araçlarının sayısının ve iletişimin hızının arttığı bu evre dünya saatinin uygulanması, Miladi takvim, Olimpiyatlar ve Nobel ödülleri gibi küreselleşme adına önemli gelişimlerini yaşandığı evredir. Bu evrede gözlenen bir diğer önemli durum ise Avrupalı olmayan bazı toplumların uluslararası topluma kabul edilmesi Birinci Dünya Savaşı sonrasında ve Milletler Cemiyetinin kurulmasıdır. Dördüncü evre 1920'lerin ortalarından 1960'ların ortalarına kadar devam eden *hegemonya için mücadele* evresidir. Bu evre geniş çaplı uluslararası çatışmaların ve soykırım uygulamalarının yaşandığı, atom bombasının kullanıldığı, Üçüncü Dünya teriminin kullanılmaya başlandığı ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası kuruluşların kurulduğu evredir. Beşinci evre ise 1960'larda başlayan ve halen devam eden *belirsizlik* evresidir. İki kutuplu dünyanın sona erdiği, küresel iletişim araçlarının ve küresel medya sistemlerinin güçlendiği, küresel düzeyde hareketliğin arttığı, küresel bilincin yükseldiği ve küreselleşmenin belirgin bir şekilde gözlemlendiği bu evre aynı zamanda küreselleşme karşıtı hareketlerin de arttığı evredir (Robertson, 1999: 99-102; Robertson, 1990: 26-27).

3.3. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI

Küreselleşme, bazı araştırmacılara göre ekonomik bir kavramdır. Her ne kadar küreselleşmenin ekonomik boyutu ön plana çıksa da, küreselleşmeyi sadece ekonomik boyutu ile ele almak kavramın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır (Kıvılcım, 2013: 3). Çünkü küreselleşme karmaşık bir olgudur ve piyasanın yanı sıra çeşitli disiplinleri de ilgilendiren çok boyutlu bir kavramdır (Elçin, 2012: 14; Rennan ve Martens, 2003: 137).

3.3.1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu

Küreselleşmenin ön plana çıkan boyutu, ekonomik boyuttur. Küreselleşme yanlılarına ve küreselleşmeyi bir dönüşüm süreci olarak görenlere göre ekonomik unsurlar veya başka bir deyişle ekonomik boyut aynı zamanda küreselleşmenin teşvik edicisidir (Rennen ve Martens, 2003: 138). Genel olarak ekonomik küreselleşme ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin mal, sermaye ve emek akışının artması sonucunda gelişmesidir. Başka bir deyişle de ekonominin küreselleşmesi, küresel ölçekte ticari etkileşimin yoğunlaşması ve yaygınlaşması sonucu ulusal ekonomilerin tek bir küresel pazarda bütünleşmesidir (Fischer, 2003: 2). Bu bütünleşmenin sonucunda üretim faaliyetlerinde radikal dönüşümler yaşanmış, geleneksel ulus-devlet temelindeki yapının aksine üretim faaliyetleri küreselleşmiş ve bir ürünün üretim sürecinin farklı aşamaları farklı coğrafyalarda gerçekleştirilebilir hale gelmiştir. Bu süreçte çokuluslu şirketler ise sürecin en önemli aktörleri olarak birçok ülkede küresel ölçekli yatırımcılara dönüşmüş, bu şirketler uluslararası düzeyde mal ve hizmet ticaretinden turizme kadar birçok alanda faaliyet gösterir hale gelmiştir (Bayar, 2008: 28). Bu gelişimlere bağlı olarak, küresel ölçekte rekabet edebilirlik önem kazanmaya başlamıştır ve bu durum aynı zamanda küreselleşmeye zıt bir şekilde bölgeselleşme eğilimini getirmiştir. Bölgeselleşme eğiliminin sonucunda coğrafi açıdan yakın olan ülkeler, rekabet güçlerini artırabilmek için kendi aralarında ekonomik bütünleşmeye gitmişlerdir. Avrupa Birliği (AB) bölgeselleşme eğiliminin en güzel örneklerinden biridir (Aktan, 2015: 77).

Küreselleşmenin ekonomik boyutu ile ilişkili bir diğer dinamik ise ekonomide liberalleşme (serbestleşme) eğilimidir. Ekonomide liberalleşme, ekonomik birimlerin karar ve faaliyetlerinin mümkün olan en az düzeyde devlet müdahalesi ile veya mümkünse devlet müdahalesi olmaksızın serbestçe yürütülmesini ifade eder (Aktan, 2008: 2; Aktan, 2015: 77). Ekonomide liberalleşme küreselleşme süreci ile birlikte daha çok vurgulanır hale gelse de aslında sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan “*dünyada ticareti serbestleştirme*” ilkesi üzerine inşa edilmiş bir kavramdır ve birçok açıdan liberal ideolojinin ekonomik uygulamalarını kavramsallaştırma hareketidir. Bu hareketin dayanak noktası ise “*uluslararasıdaki serbest ticaretin, ulusların milli refahlarının artmasına katkıda bulunacağı*” varsayımdır. Ekonomide liberalleşme hareketinin temel amacı ise ulus-devletin ekonomi alanındaki işlevlerini minimuma indirgeyerek ekonomiye ilişkin politikaları uluslararası ölçekte tekdüze hale getirmek, ticaret, yatırım ve finans

hareketlerinin serbest dolaşımını sağlayarak dünyanın küresel pazar konumuna gelmesini sağlamak olduğu söylenebilir (Ateş, 2006: 30).

Ekonomide liberalleşme eğilimi bir noktada beraberinde özelleştirme eğilimini de getirir. Küreselleşmenin ekonomik boyutunun bir yansıması olarak karşımıza çıkan özelleştirme, devletin ekonomik alandaki görev ve fonksiyonlarının büyük oranda özel teşebbüse devredilmesini öngörür. Özelleştirme, küreselleşme eğilimlerinin yoğunlaşmaya başladığı 1980'li yılların başında itibaren dünya genelinde önem kazanmıştır. Küreselleşmenin ekonomik boyutu ile ilişkili bir diğer dinamik ise gönüllüleştirme. Kamu ve özel sektörün dışında kaldığı için üçüncü sektör olarak adlandırılan gönüllüleştirme, devletin bazı görev ve fonksiyonlarını kısmen ticari amaç gütmeyen sivil toplum kuruluşlarına (STK)⁵ devretmesidir (Aktan, 2008: 2; Aktan, 2015: 77). Ancak günümüzde STK'ların faaliyetleri de küresel ölçekte. Özellikle bilgi teknolojilerindeki gelişmeleri etkin bir şekilde kullanan bu örgütler, kısa sürede örgütlenerek, faaliyetlerini kısa sürede tüm dünyaya duyurabilmektedirler. Bu da sivil girişimleri ve STK'ları küreselleşen dünyanın önemli aktörlerinden biri haline getirmekte ve güçlendirmektedir. Bu yapıların güçlenmesinde rol oynayan önemli nedenlerden biri de az gelişmişlik, iç savaş ve doğal afet gibi sorunundan dolayı bazı devletlerin işlevselliğinin yetersizliğidir. Devletin işlevlerini yerine getiremediği bölgelerde bu örgütlerin toplumun gıda, barınma ve ilaç gibi temel gereksinimlerini karşılaması hem bu örgütlere duyulan sempatiyi artırmakta hem de bu örgütleri güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra bu örgütlerin hak ihlallerini ve antidemokratik uygulamaları, küreselleşmenin neden olduğu çevre sorunlarını dünya kamuoyuna taşıması da bu örgütleri güçlendiren ve sempatik kılan nedenlerdendir (Ateş, 2006: 31-32). Ayrıca küreselleşmenin politik boyutunun dinamiklerinden olan demokratikleşme ve sivilleşme eğilimi de gönüllüleştirme eğilimini destekleyerek STK'ların önemini artmış ve bu örgütleri güçlendirmiştir.

---

⁵ Sivil toplum kuruluşu kamu politikalarını etkileme isteği ile kurulan, bağımsız, gönüllü ve devlet-dışı örgütlerdir (Blair, 2004: 79). Toplumu gönüllülük esasına dayalı olarak örgütleyen (Güler, 2003: 107) STK'ların en belirgin özellikleri ise örgütlü olmaları, kendi kendilerini yönetiyor olmaları, yalnızca kendi amaçlarına hizmet ediyor olmaları, ticari kazanç amacı gütmemeleri, hükümetten ve kamu kurumlarından bağımsız olmaları, merkezi otorite ile halk arasında arabuluculuk görevi yapmalarıdır (Yıldız, 2006: 66).

Küreselleşmenin ekonomik boyutu ile ilişkili olarak ele alınması gereken diğer kavramlar ise zenginleşme ve yoksullaşma olgularıdır. Bu iki zıt kutbun her ne kadar dünya tarihinin her evresinde var olduğu bilinse de, ekonomik küreselleşme bu olguları güçlendirmiştir (Aktan, 2008: 2), başka bir deyişle de eşitsizlikleri giderek derinleştirmiştir (Tomlinson, 2004: 135). Çünkü küreselleşme zengin olanların daha hızlı bir şekilde ve daha çok para kazanmalarına olanak sunmuştur. Küreselleşme sürecinin sunduğu olanaklar sayesinde zenginler yüklü miktardaki meblağları küresel düzeyde hareket ettirmek ve etkili bir biçimde spekülasyon yapmak için en son teknolojiyi kullanmaktadırlar. Fakat yoksullar bu olanaklardan mahrumdurlar. Başka bir deyişle de aslında küreselleşme dar bir kesime büyük olanaklar ve yararlar sağlarken, dünya nüfusunun büyük bir bölümünü bir kenara iten bir süreçtir (Bauman, 2012: 76).

3.3.2. Küreselleşmenin Politik Boyutu

Küreselleşme sürecinin politik ortama en önemli yansımalarından biri devletlerin egemenlik haklarının sınırlandırılması ile ilgilidir. Küreselleşme süreci günümüzün politik ortamını uluslararası örgütlerin çatısı altında ve devletler üstü bir oluşum dâhilinde yeniden şekillendirmiştir. Bu yeni durum sonucuna geçmişte ulusal nitelik arz eden birçok politik konu, uluslararası bir hale gelmiştir ve devletlerin egemenlik hakları sınırlandırmaya başlamıştır (Özkan, 2004: 64). Bu yeni durumun politik etkilerinden biri de diplomasi üzerinde gözlenmektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası ilişkilerin özeti olan diplomasinin önemi ve işlevselliği azalmıştır. Uluslararası ilişkiler artık sadece devletlerin arasındaki ilişkiler olmaktan uzaklaşmış, bu ilişkiye devlet- uluslararası şirketler ilişkisi ve devlet-uluslararası örgüt ilişkisi de eklenmiştir. Bu da geleneksel anlamdaki diplomasinin ve diplomatik örgütlenmenin önemini ve işlevselliğini yitirmesine neden olmuştur (Güler, 1996: 55). Ayrıca küreselleşmeye bağlı olarak ulus-devlet anlayışındaki zayıflamanın bir neticesi olarak, yurttaş kimliği gibi genel kimlik yapılarının yerini farklı etnik, dinsel, sosyal ve siyasal kimlikler almaya başlamıştır (Kıvılcım, 2013: 9).

Küreselleşmenin politik boyutlarından bir diğeri ise demokrasi ve insan hakları taleplerinin hem ulusal hem de uluslararası alanda daha ön plana çıkmasıdır (Özkan, 2004: 64). Bu süreçte demokratikleşme eğilimleri hız kazanmış, buna bağlı olarak insan hakları, sivil ve siyasal özgürlükler önem kazanmıştır. Demokratikleşme eğilimlerinin güçlenmesi bireyin

ve sivil örgütlenmenin önemini artırmış ve sivilleşme eğilimini güçlendirmiştir. Sivilleşme eğilimindeki güçlenme ise hem bireyi hem de STK'ları güçlendirmiş, STK'ların sayısının artmasına neden olmuştur. STK'ların sayısının artması ise demokratikleşme sürecini iyice hızlandırmıştır. Demokratikleşme ve sivilleşme eğilimlerinin güçlenmesi sonucunda bireyler ve STK'lar, yöneticilerin aldığı kararları ve yaptıkları uygulamaları daha yakından takip etme olanağı bulmuştur. Bu durum ise beraberinde şeffaflaşma zorunluluğunu getirmiştir. Yine demokratikleşme eğiliminin bir sonucu ve gereği olarak, katılımcı yerel demokrasiyi güçlendirmek için devletler, merkezîyetçi yönetim anlayışından uzaklaşarak âdemîmerkezîyetçi yönetim anlayışına yönelmişlerdir. Yönetim anlayışındaki bu değişim ise beraberinde yerelleştirmeyi getirmiştir (Aktan, 2008: 3; Aktan, 2015: 78).

3.3.3. Küreselleşmenin Teknolojik Boyutu

Çağdaş anlamdaki küreselleşmenin en önemli tetikleyicilerinden biri üçüncü sanayi devrimi olarak da adlandırılan iletişim devrimidir (Bayar, 2008: 29). Bu devrimin temel dinamiğinin ise 1971 yılında mikroçipin icat edilmesi olduğu söylenebilir. Mikroçip, icadı 1942 yılına dayanan bilgisayarların hızını, işlem hacmini ve verimliliğini artırmış, böylece mikroçip çağdaş bilgi ve iletişim teknolojilerinin temelini oluşturmuştur. İlerleyen dönemde ise mikroçip teknolojisindeki gelişmelerin yanı sıra kişisel bilgisayarların kullanımının yaygınlaşması, internetin ortaya çıkması ve ticari amaçla kullanımı iletişim devrimini küresel ölçekli bir hale getirmiştir. Bu gelişmeler, küresel finansal sermaye piyasasının donanımı olarak işlev gören küresel veri ağlarının kurulmasını da mümkün kılmıştır (Rennen ve Martens, 2003: 143). Bunun yanı sıra uydu teknolojilerindeki gelişmeler, teknolojinin üretim ve kullanım maliyetlerinin düşmesi (Bayar, 2008: 29), fiber optik, lazer, robot, nükleer enerji, gelişmiş malzeme, uzay ve havacılık teknolojisindeki gelişmeler gibi yenilikler küreselleşmenin teknolojik boyutunun dinamiklere arsasında yer sayılabilir (Aktan, 2015: 79).

Teknoloji boyutu, küreselleşmenin diğer boyutlarının bütünleşmiş bir parçasıdır ve bu süreçte aracı bir rol oynamaktadır. Bunun en güzel örneklerinden biri internetin yaygınlaşmasıdır. İnternet köken itibarı ile sadece ABD ordusu tarafından kullanılan bir teknoloji iken daha sonra bir kitle iletişim aracı olarak ticari bir unsura dönüşmüştür (Rennen ve Martens, 2003: 143). İlerleyen zamanda ise internetin ticaretten siyasete, eğitimden

kültüre, eğlenceden iletişim tarzına yaşamın hemen her alana dâhil olduğu ve küreselleşmenin tüm boyutlarını etkilediği, tüm boyutlar arasında etkileşimi sağladığı görülmektedir.

Küreselleşmenin teknoloji boyutu hem özel sektörü hem de devletleri önemli ölçüde etkilemiş, devletin ve özel sektörün hizmet sunuş biçimi değiştirmiştir. Bu gelişmeler karşısında hem devlet hem de özel sektör adeta dijitalleşmiş ve elektronik yönetim önem kazanmıştır. Bunun yanı sıra bilgi her zamankinden daha fazla önem kazanmıştır ve fiziksel sermayeden daha önemli hale gelmiştir. Ayrıca bu gelişmelerin bilim ve teknoloji alanında devletin rolü ön plana çıkarttığı da söylenebilir (Aktan, 2008: 3).

3.3.4. Küreselleşmenin Kültürel Boyutu

Ekonomik, politik ve teknolojik boyutlar küreselleşmenin itici güçleri olsa da, küreselleşme yalnızca ekonomik, politik veya teknolojik bir süreç olarak değerlendirmek mümkün değildir (Rennen ve Martens, 2003: 141). Küreselleşme aynı zamanda kültürel boyutu da olan bir süreçtir ve kültürü genel *anlamda* “*bir topluma özgü maddi ve manevi değerler bütünü*” olarak ele alındığında, küreselleşme sürecinin kültür üzerinde önemli etkilerinin olacağı kolaylıkla söylenebilir (Bayar, 2008: 30).

Küreselleşmenin kültür üzerindeki etkisine zemin oluşturan en temel unsurun ise iletişim devrimin bir sonucu olarak toplumlar arasındaki iletişimin ve etkileşiminin sürekli olarak artmasıdır (Kıvılcım, 2013: 9). İletişim olanaklarının gelişmesine bağlı olarak, günümüz dünyasında bireyler ve toplumlar arasındaki iletişim ve etkileşim oldukça ilerlemiştir. Bunun sonucunda ise daha önce birbirine yabancı olan yaşam tarzları arasında yakınlaşmalar yaşanmakta ve küresel bir kültürel birikim oluşmaya başlamaktadır (Bayar, 2008: 30). Bunun yanı sıra küreselleşme aynı zamanda göç, turizm ve öğrenci değişimi yoluyla kişilerarası ve uluslararası kültürel alışverişi de artırdı. Böylece birçok homojen toplum, kültürel geçmişleri farklı insanların bir arada yaşadığı çok kültürlü topluluklara dönüştü (Rennen ve Martens, 2003: 141).

Küreselleşmenin, yerel düzeyde kültüre yansıması ise geleneksel kültürlerde gözlenen Amerikanlaşma eğilimidir. Bu eğilim, tüketim kültürü ve popüler kültür aracılığı ile toplumlarda birbirine benzeme sürecini başlatmıştır (Rennen ve Martens, 2003: 141). İngilizce’nin kullanımının her geçen gün artarak küresel dil hale gelmesi (Köse, 2003: 12),

dünyanın hemen her yerinde Mc Donald's, Coca-Cola, Pepsi, Sturbucks, Nike, Polo, Levi's, Google, IBM, Intel, Apple ve Microsoft gibi ABD kökenli markaların ürünlerinin yaygın kullanımı bu benzeşmenin ve kültürel açıdan bir küreselleşme sürecinin yaşandığının göstergesidir.

3.3.5. Küreselleşmenin Çevresel Boyut

Küreselleşme bir bütün olarak ve tanımı gereği çevre üzerinde olumsuz bir etkiye sahip değildir. Ancak, aşırı üretime ve tüketime bağlı olarak ortaya çıkan atık sorunu, su ve fosil kökenli enerji kaynaklarının tüketiminin artması, kara, deniz ve hava trafiğinin yoğunlaşması gibi nedenlerden dolayı küreselleşme sürecinin doğal çevre üzerinde önemi yadsınamaz tahribatlar meydana getirdiği; bu sürecin çevreyi yerelden küresele çeşitli ölçeklerde etkilediği söylenebilir. Örneğin, Japonya ve Hollanda gibi gelişmiş ülkelerin sert ağaca olan talepleri, Brezilya ve Endonezya gibi dünyanın diğer bölgelerindeki ülkelerde ormansızlaşma, toprak yoksullaşması ve yerel biyolojik çeşitliliğin kaybı gibi sorunlara yol açmıştır. Ancak ormansızlaşma ve toprak yoksullaşması gibi yerel düzeydeki çevre sorunlarının etkileri genellikle yerel düzeyde kalmaz. Küresel iklim değişikliği örneği yerel düzeydeki çevre sorunlarının bölgesel ve küresel etkilerinin olduğunu göstermektedir. Henüz küresel ölçekte felaketlere neden olmasa da, küresel ekonomik süreçlerin ve aşırı tüketimin kirlitici yan etkileri nedeni ile doğal ortamda gözlenen büyük değişiklikler dünyamızı etkilemeye başlamış durumdadır. Şimdilik yerel ve bölgesel düzeyde olan bu sorunlar toprak yoksullaşması, çölleşme, su ve hava kirliliği yoluyla her geçen gün daha belirgin hale gelmektedirler (Rennen ve Martens, 2003: 142).

Küreselleşme sürecine bağlı olarak oluşan hava, su ve toprak kirliliği, küresel ısınma, nükleer ve kimyasal atık sorunu, çölleşme ve türlerin yok oluşu gibi çevre sorunları özellikle 1990'lı yılların başından itibaren üzerinde önemle durulan konular haline gelmiştir. Bu sorunların temel özelliği ise küresel ölçekteki etkilerdir. Bundan dolayı da bu sorunların çözümü, uluslararası işbirliği ve çaba gerektirmektedir (Bayar, 2008: 30).

3.4. KÜRESELLEŞMEYE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Küreselleşmeye yönelik yaklaşımları en genel hali ile bu yeni durumdan hoşnut olanlar, hoşnut olmayanlar ve bu iki kutup arasında kalanlar şeklinde sınıflandırmak mümkündür

(Dumanlı-Kürkçü, 2013: 5). Küreselleşmeye yönelik yaklaşımlarla ilgili farklı sınıflandırmalar olmakla birlikte Held ve McGrew tarafından yapılan sınıflandırmanın (Aşırı Küreselleşmeci Yaklaşım, Kuşkucu Yaklaşım, Dönüşümsel Yaklaşım) genel olarak kabul gördüğü söylenebilir (Elçin, 2012: 12; Dumanlı-Kürkçü, 2013: 5; Rennen ve Martens, 2003: 137). Bu yaklaşımların her biri küreselleşme kavramına kendi dünya görüşleri açısından bir tanımlama getirirler. Bu da bu yaklaşımlar arasındaki farklılığın temel unsurunu oluşturur (Elçin, 2012: 12).

3.4.1. Aşırı Küreselleşmeci Yaklaşım (Hiperglobalist)

Bu yaklaşımı benimseyenler radikaller (Elçin, 2012: 12) ve hiperglobalistler (Rennen ve Martens, 2003: 137) olarak da adlandırılırlar. Bu yaklaşım dönemlere ait gelişmelerin önemini inkâr etmemekle birlikte, çağdaş küreselleşmenin ortaya çıktığı tarihsel bir kırılma noktasını tanımlar. Önceki dönemler ise küreselleşme öncesi dönemler olarak tanımlar (Rennen ve Martens, 2003: 137). Bu yaklaşımı benimseyenlere göre küreselleşmenin sonuçları neredeyse dünyanın her yerinde hissedilen gerçek bir olgudur ve bu olgu ulusal sınırlara kayıtsızdır. Küreselleşme, ulusal sınırları aşan güçlü ticaret ve üretim akımları aracılığı ile taşınan yeni bir küresel düzen oluşturmaktadır. Bu da ulus-devletin değişen rolüne işaret etmektedir (Giddens, 2012: 95).

Bu yaklaşıma göre küreselleşme, dünya tarihinde geleneksel ulus-devlet anlayışının ve bu devlet anlayışına ait özelliklerin önemini yitmesini, hatta ulus-devlet anlayışının küresel ekonomide işlevsiz bir birim haline gelmesini ifade eder. Bu yaklaşıma göre ekonomik küreselleşme uluslararası düzeyde üretim, ticaret ve finans ağları oluşturmuş ve milli ekonomi olarak adlandırılan yapıları deforme etmiştir (Held ve McGrew, 2008: 14-15). Artık küresel ekonomi, politikanın yerini almıştır ve piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel bir şekilde çalışmaktadır. Yerel veya ulusal ölçekte hükümetler hala etkili olsalar dahi, küresel ekonominin hareketlerini takip edecek ve etkileyecek güce sahip değildir (Elçin, 2012: 12). Çünkü piyasalar artık ulus-devletlerden daha rasyonel bir şekilde çalışmaktadır (Elçin, 2012: 12) ve artık piyasalar ulus-devletlerden daha güçlü konumdadır (Hablemitoğlu, 2004: 20). Küresel ekonomide, hükümetlerin yeni rolü ise küresel kuruluşlar arasındaki işlemlerin aktarımıdır. Ekonomik küreselleşme, yeni formlarda yeni örgütler

meydana getirmiştir ve bu yeni örgütler aracılığı ile ulusal hükümetlerin yerini ele geçirilmiştir (Held ve McGrew, 2008: 14-15).

Yine bu yaklaşımı benimseyeler göre, artık ulusal hükümetler sınırlarını kontrol etmekte de sorunlar yaşamaya başlamışlardır. Çünkü her geçen gün biraz daha gelişen küresel iletişim alt yapıları sayesinde, farklı ülkelerin halkları ortak çıkarlarının artık daha çok farkındadır (Dumanlı-Kürkçü, 2013: 6). Bundan dolayı da birçok ülkede halk artık politikayla daha az ilgilidir ve ulusal hükümetlerin yerel politikalar aracılığı ile halkı etkileme olasılığı her geçen gün azalmaktadır (Elçin, 2012: 12). Bu durum, ulus-devlet anlayışını zayıflatırken, küresel bir uygarlığın doğuşu için zemin hazırlamaktadır (Dumanlı-Kürkçü, 2013: 6). Başka bir deyişle de artık dünya toplumu, geleneksel ulus- devletlerinin yerini alacak yeni toplumsal örgütlenme şekillerini belirlemeye başlamıştır (Hablemitoğlu, 2004: 20).

3.4.2. Kuşkucu Yaklaşım (Sceptic)

Kuşkucu yaklaşımı benimseyenler, aşırı küreselleşme yaklaşımını benimsemiş olan radikallerin tam karşısında yer alırlar. Bu yaklaşımı benimseyenler, küreselleşme olgusuna her açıdan kuşku ile yaklaşır (Elçin, 2012: 13). Bazı kuşkuculara göre küreselleşme düşüncesi gereğinden fazla abartılmıştır ve küreselleşme tartışmaları yeni olmayan bir şey hakkında gereksiz yere çok konuşmaktır (Giddens, 2012: 93). Bu yaklaşıma göre dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığı gibi küreselleşme ve küresel bağlantılarda yeni birer olgu değildir (Dumanlı-Kürkçü, 2013: 5; Elçin, 2012: 13; Rennan ve Martens, 2003: 137). Çünkü günümüzün önemli ölçüde uluslararası nitelik kazanmış olan ekonomik yapısı, tarihsel seyirden bağımsız bir şekilde ortaya çıkmış bir durum değildir. Ayrıca günümüzdeki şekli ile uluslararası ekonomi, bazı yönleriyle 1870-1914 yılları arasında yaşanan sürece kıyasla daha az bütünleşiktir (Hirst ve Thompson, 2007: 27).

Bu yaklaşımı benimseyenler günümüzde ülkeler arasındaki temasın eskiye kıyasla daha fazla olduğunu konusunda hemfikirdirler. Fakat onlara göre günümüzde dünya ekonomisi gerçekten de küreselleşmiş bir nitelik arz edecek kadar bütünleşik değildir (Giddens, 2012: 93). Bugünkü anlamda bir küreselleşmeden önceki dönemde de ülkeler arasında önemli miktarda mal ve para akışı vardı. Dünya ekonomisindeki duvarların kaldırılması ise aslında yüz yıl öncesine benzer bir durumun geri dönüşüdür (Elçin, 2012: 13). Yani küreselleşme zaten yüzyıllardır devam eden bir süreçtir. Bu süreçte yeni olan ise sadece son dönemde

yaşanan bazı gelişmelere bağlı olarak, toplumlar arasındaki etkileşimin yoğunluğunun artması, küreselleşmenin derecesinin artması ve kapsadığı alanı genişlemesidir. Ancak olgunun kendine özgü yönü değişmemiştir (Dumanlı-Kürkçü, 2013: 5; Giddens, 2012: 93; Rennan ve Martens, 2003: 137).

Yine bu yaklaşıma göre küreselleşme, ekonomik veya teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan bir süreçten daha çok ideolojik bir tutumdur. Herkesin bu kavram ile ilgili olmasının temel nedeni de, bu kavramın günümüzün ideolojisi haline gelmesidir. Bu yaklaşıma göre bu ideolojinin amacı ise refah devletini yok ederek, bunun yerine minimal devletler ve hükümetler getirmektir (Elçin, 2012: 13).

3.4.3. Dönüşümsel Yaklaşım (Transformationalist)

Bu yaklaşımı benimseyenlere göre şu anda modern toplumları, dünya düzenini yeniden şekillendiren ve yeniden inşa eden hızlı, yaygın ve önemli sosyal, politik ve ekonomik değişimler yaşanmaktadır (Rennan ve Martens, 2003: 137). Modern toplumları yeniden biçimlendiren bu değişimler yelpazesinin gerisindeki merkezi, yani değişimlerin altında yatan ana güç küreselleşmedir (Giddens, 2012: 95; Rennan ve Martens, 2003: 137). Fakat aşırı küreselleşmeci yaklaşımı benimseyenlerden farkı olarak dönüşümcülere göre küreselleşme, genellikle birbirine karşıt biçimde işleyen eğilimleri içermektedir ve çelişkili biçimde ilerlemektedir. Kürese düzen dönüşümler yaşamaktadır, fakat pek çok eski kalıp da varlığını sürdürmektedir. Örneğin küreselleşme aşırı küreselleşmecilerin iddia ettiği gibi ulusal-devletlerin karşılıklı bağımlılığını artırmıştır. Buna karşın ulus-devletler halen ellerinde büyük bir güç bulundurmaktadırlar ki bu da aşırı küreselleşmecilerin iddia ettiği gibi ulus-devletin sonunun gelmediğini göstermektedir (Giddens, 2012: 95).

Bu yaklaşım küreselleşme olgusunu ve önemini kabul etmekle birlikte, hem aşırı küreselleşme yanlılarının iddia ettiği gibi “*egemen ulus-devletin sonunun geldiği*” hem de küreselleşme karşıtlarının iddia ettiği gibi “*hiçbir şeyin değişmedi*” tezini kabul etmezler. Bu yaklaşımı savunanlara göre küreselleşme “*modernitenin bir türevidir*” olarak görülmelidir ve bu süreç ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırmıştır (Hablemitoğlu, 2004: 23). Başka bir deyişle de aslında dönüşümcüler yeni bir egemenlik rejimi ileri sürerek her iki yaklaşımın tezlerini de reddederler. Onlara göre günümüzün egemenlik anlayışı daha az coğrafi sınırlarla tanımlanmıştır. Günümüzün egemenlik anlayışı

daha çok karmaşık uluslarüstü ağlarla biçimlendirilmiştir (Held ve McGrew, 2008:8-11). Bu karmaşıklık bir açıdan örgütleri daha etkin ve dışadönük bir bakış açısı benimsemeye de zorlamaktadır (Giddens, 2012: 96).

Yine bu yaklaşıma göre artık ulusal ve uluslararası işler arasında da açık bir ayırım söz konusu değildir (Elçin, 2012: 13; Hablemitoğlu, 2004: 23). Fakat aşırı küreselleşmeci yaklaşımın iddia ettikleri gibi dünya tek bir toplum da değildir. Küreselleşme süreci bazı devletlerin veya toplumların benzerliklerini artırarak, bunları birbirine daha fazla benzer hale getirmiştir. Ancak bu süreçte bazı devletler ve toplumlar ise marjinal hale gelmiş veya geçmişe kıyasla daha da marjinalleşmişlerdir (Held ve McGrew, 2008:8-11). Bu yaklaşıma göre ekonomik açıdan ise farklı bir dönem yaşanmaktadır. Karşılıklı alınıp satılan mallar, bir önceki yüzyıla kıyasla oldukça fazla orandadır. Önceki pazarlardan farklı olarak daha büyük ve daha bütünleşik bir pazar oluşmuştur. Bundan daha önemlisi ise ekonominin daha fazla hizmet sektörü endeksli hale gelmesidir (Hablemitoğlu, 2004: 23).

Aşırı küreselleşmeci ve kuşkucu yaklaşım ile kıyaslandığında, dönüşümsel yaklaşımın geleceğe ilişkin herhangi bir iddia sunmadığı, küreselleşmenin yörüngesine ait bir rota çizmediğini ve küreselleşmeye küresel uygarlık veya küresel piyasa bağlamında bakmadıkları söylenebilir (Held ve McGrew, 2008:8-11). Yine bu yaklaşıma göre birçok çelişkili durum bünyesinde barındıran küreselleşme, tarihsel sürecin bir parçasıdır. Fakat küreselleşme birçok açıdan da yeni ve ciddi bir gelişim sürecidir (Karadeli, 2005: 11-12). Bu görüşünden dolayı da bu yaklaşımın, kuşkucu yaklaşımdan daha ziyade aşırı küreselleşmeci yaklaşıma yakın olduğu (Giddens, 2000: 20) ve dönüşümcülerin aslında dolaylı yollardan aşırı küreselleşmeci yaklaşımı radikalleştirindikleri söylenebilir (Rennen ve Martens, 2003: 137). Küreselleşmeye yönelik yaklaşımların tartışmalarının aşağıdaki tablodaki gibi özetlenmesi mümkündür.

Tablo 3.1: Küreselleşmenin kavramlaştırılması

	Aşırı Küreselleşmeciler	Kuşkucular	Dönüşümcüler
Yeni olan nedir?	Küresel bir çağ.	Ticaret blokları, eski dönemlere kıyasla daha zayıf toprak yönetimi.	Tarihte eşi görülmemiş küresel bağlanmışlık düzeyleri.
Baskın özellikler	Küresel kapitalizm, Küresel yönetim, Küresel sivil toplum	Dünya 1890'larda olduğundan daha az karşılıklı bağımlı.	Yoğun ve kapsamlı küreselleşme.
Ulusal hareketlerin gücü	Azalıyor ya da aşınıyor	Sağlamlaşmış ya da artıyor.	Yeniden kuruluyor, yeniden yapılıyor.

	Aşırı Küreselleşmeciler	Kuşkucular	Dönüşümcüler
Küreselleşmenin itici güçleri	Kapitalizm ve teknoloji	Hükümetler ve piyasalar.	Çağcılığın birleşik güçleri
Tabakalaşma kalıbı	Eski hiyerarşilerin aşınması	Güneyin artan önemsizleşmesi	Dünya düzeninin yeni mimarları
Baskın güdü	McDonald's	Ulusal çıkar	Siyasal topluluğun dönüşümü
Küreselleşmenin kavramsallaştırılması	İnsan eyleminin çerçevesinin yeniden düzenlenmesi olarak	Uluslararasılaşma ve bölgeselleşme olarak	Bölgelerarası ilişkilerin yeniden düzenlenmesi ve uzaktan eylem olarak
Tarihsel izlek	Küresel uygarlık	Bölgesel bloklar/uygarlıkların çatışması	Belirsiz. Küresel bütünleşme, parçalanmışlık
Özet sav	Ulus-devletin sonu	Uluslararasılaşma, hükümetlerin uysallığına ve desteğine bağlı	Küreselleşme hükümet gücü ile dünya siyasetini dönüştürüyor

Kaynak: Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. C. Güzel (Yay. Haz.). İstanbul: Kırmızı Yayınları, s. 94.

3.5. KÜRESELLEŞMENİN YÖNETİM MODELİ YÖNETİŞİM VE MODELDE SENDİKALARIN YERİ

Devletler 19. yüzyılda benimsedikleri ulus-devlet modelinin bir gereği olarak kaynakların etkin ve rasyonel bir şekilde kullanımını sağlamak, halkın ortak gereksinimlerini karşılamak, hukuku uygulayarak toplumsal düzeni korumak, ülkenin güvenliğini sağlayarak bütünlüğünü korumak gibi amaçlarla kamu yönetimi olarak adlandırılan yönetim sistemini uygulamaya geçirdiler. Bu yönetim anlayışının ve bu süreçte gelişen demokratikleşme eğilimlerinin bir sonucu olarak vatandaş seçmen olarak iradesini kullanmakta, temsilciler seçmekte, ülkeyi vatandaş adına onun seçtiği temsilciler yönetmekte, vatandaş istek ve ihtiyaçlarını kamu yönetimine bu temsilciler aracılığı ile iletmektedir. Yöneten ve yönetilenin kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığı bu hiyerarşik yönetim anlayışında kamu yönetimi, sadece devlet içindeki organlara karşı sorumludur (Argüden ve Toksöz, 2008: 13). Ancak 1980'li yıllar itibariyle yaşanan ve bir bütün olarak küreselleşme olarak adlandırılan ekonomik, teknolojik, sosyal, toplumsal ve siyasal değişimler sonrasında ulus-devlet modeli zayıflamış ve bu modelin yönetim anlayışı olan kamu yönetimi de bu yaşanan değişimlere bağlı olarak bir dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Başka bir deyişle de ulus-devlet modelini zayıflatan küreselleşme süreci bu modelin yönetim anlayışı olan kamu yönetimini etkisizleştirmiş, ulus-devlet modelinin yönetim anlayışı olan kamu yönetiminin yerine neoliberalizmin ve küreselleşmenin yönetim anlayışı olan yönetişimi bir yönetim modeli olarak ikame etmiştir.

Modele göre küreselleşme kaçınılmaz bir süreçtir. Bu sürece uygun yeni bir devlet anlayışı, yeni bir iktidar tarzı ve yeni bir yönetim modeli gereklidir. Bu bağlamda devlet-toplum karşıtlığının sona ermesi gerektiği düşüncesinden yola çıkan model, toplumu devlet yönetir varsayımından uzaklaşarak devletin dışındaki aktörlerin de (özel sektör ve STK) eşit bir şekilde devlet yönetimine katılmalarının gerekli olduğu varsayımına dayanır (Bayramoğlu, 2002: 85). Hükümet etmek anlamındaki yönetim (government) kavramından farklı olarak, neoliberal politikaların uygulamasına zemin hazırlayan bir araç olarak düşünülebilecek yönetişim (governance) kavramı (Yüksel, 2000: 145, 154), birbirine bağlı olan pozisyonların ve çatışan çıkarları olan aktörlerin meydana getirdiği farklı ağsal yapıları koordine eden bir süreç olarak tanımlanabilir (Cope ve diğerleri, 1997: 447).

Başka bir tanıma göre ise yönetişim kavramı geleneksel yönetim modellerinde tek aktör tarafından belirlenen ilişkilerin aksine çok aktörlü ve etkileşimli ilişkileri öneren, birlikte yönetme felsefesine dayalı bir yönetim sürecidir (Palabıyık, 2003: 227). Dolayısıyla kavramın kamu ve özel sektör arasındaki hiyerarşik yapının ve sınırların belirsizleştiği bir yönetim tarzını ifade ettiği, daha iyi yönetebilmek için yönetimin yeniden yapılandırılmasına vurgu yaptığı (Stoker, 1998: 17-18), yöneten ve yönetilen ilişkisinin yeniden düşünülmesini gerektirdiği söylenebilir (Sobacı, 2007: 222). Yukarıda aktarılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere yönetişim kavramı bazı kesimlerce kamu sektörü ve özel sektör arasındaki etkileşimi tanımlamak amacıyla kullanılırken, bazı kesimlerce devletin yeniden yapılandırılmasını tanımlamak için kullanılmaktadır. Kavram bazı kesimlerce ise devletin demokratikleştirilmesi, aşağıdan yukarıya doğru örgütlenmenin sağlanması ve böylece STK'lara yönetime katılım olanağı sunulmasını ifade etmek için kullanılmaktadır (Pagden, 1998: 7).

Kavramın sistemsel, siyasal ve yönetsel olmak üzere üç boyutunun olduğu söylenebilir. Yönetişimin sistemsel boyutu özel sektörü ve STK'ları da yönetim sistemine dâhil ederek hükümetten daha geniş bir yapı öngörmekte, devlette toplanan ve geleneksel kamu yönetim modelinde devlet adına hükümet tarafından kullanılan güç ve yetkinin bu aktörlerce (kamu sektörü, özel sektör ve STK) paylaşımını önermektedir.

Kavramın siyasal boyutu ise geleneksel kamu yönetim modelinde yer alan hali ile devletin şeklen demokratik niteliğinin ötesinde bir anlayışı öngörmekte, vatandaşın mümkün olan her konuda karar alma süreçlerine katılımının sağlanmasını önermektedir. Yönetişimin yönetsel

boyutu ise etkin, açık, hesap verebilir ve hesap sorulabilir dolayısıyla da diğer aktörlerce de denetlenebilen bir kamu yönetiminin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda yönetim kavramının, yönetim sistemi içerisinde yer alan aktörler arasındaki ilişkiler ağını ve karşılıklı etkileşimi ifade ettiği (Sobacı, 2007: 223), yönetim perspektifinden yöneme eyleminin interaktif bir süreç olarak görüldüğü (Stoker, 1998: 24), yönetişimin otonomluğu ve merkezliliği açıkça reddettiği söylenebilir (Cope ve diğerleri, 1997: 447). Yönetim ve yönetişim arasındaki temel farklılıkların aşağıdaki tablodaki gibi özetlenmesi mümkündür.

Tablo 3.2: Yönetim ve yönetişim karşılaştırması

Faktörler	Yönetim	Yönetişim
Aktör sayısı	Az	Çok
Hizmet sunumu	Resmi ve seçilmiş yerel yönetim Merkeziyetçi hizmet sunan birimler	Çok aktörlü yapı Çeşitli hizmet sağlayıcıları
Örgütsel yapı	Bürokratik ve hiyerarşik	Yalın ve esnek
Yatay ağlar	Kapalı	Yoğun
Uluslararası ağlar	Az	Yoğun
Demokratik ilişki	Temsili	Temsili+Yeni Mekanizmalar
Kullanılan politikalar	Rutin	Yenilikçi
Merkezi yönetim ile ilişkiler	Oldukça yoğun vesayet	Yatay ilişki
Ekonomik anlayış	Keynesyen	Moneterist
İdeoloji	Sosyal demokrat	Neo-liberal
Söylem	Teknokratik	Girişimci

Kaynak: Bıçkı, D. ve Sobacı, M. Z. (2011). Yerel yönetimden yerel yönetişime: Post-fordizm bağlamında yerel yönetimleri anlamak. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), s. 229.

Yönetişim kavramının ortaya koyduğu önerileri ise özetle aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür. Yönetişim (Stoker, 1998: 18);

- Hükümet etmekten temellenir fakat onun ötesinde bazı kurum ve aktörlerin varlığına vurgu yapar.
- Sorunların çözümünde aktörlerin sınırlarının ve sorumluluklarının belirsizliğine işaret eder.
- Yönetişim, ortak faaliyetlere katılan aktörler arasındaki güç bağımlılığını ifade eder.
- Kendi kendini yönetebilen aktörler ağına ilişkin bir kavramdır.

- e. Bir sorunun çözümünü yalnızca kamu yönetiminin güç ve yetkisine dayandırmaz, sorunun tarafı olan aktörlerin sorunların ele alınmasında ve çözülmesinde yeterli kapasiteye sahip olduklarını kabul eder.

Yukarda aktarılan yazında da görüleceği üzere yönetim, tarafların birlikte yönetmesi felsefesine dayalı olarak, kamu sektörünün dışında özel sektörü ve STK'ları kamu yönetimine dâhil etmekte ve bu yönetim modelinde yönetme veya hükümet etme eylemi bu aktörler arasındaki etkileşimi gerekli kılmaktadır. Bu aktörlerden kamu sektörü devleti ve hükümeti, özel sektör sermayeyi, STK ise bu iki aktör dışında kalan vakıf, dernek, klüp, basın kuruluşu, çevre örgütleri, kooperatif, meslek odası ve sendika gibi tüm kesimleri ifade etmektedir. Dolayısıyla yönetişimin, neoliberalizmin ideolojisine ve sendikasızlaştırma politikalarına uygun olarak, sendikaları küresel sistem içerisinde STK olarak konumlandığı söylenebilir. Güler'in (2003) ifadesi ile de yönetim modelinde aslında toplumun oldukça dar bir kesimini temsil eden işverenler veya sermaye sahipleri özel sektör adı ile yönetime ortak edilirken, toplumun oldukça geniş bir kesimi olan işçi sınıfını ve kamu çalışanlarını temsil eden sendikalar STK şemsiyesi adı altında diğer STK'larla birleştirilmiştir. Bunun yanı sıra STK olarak adlandırılan yapı, işverenlere veya sermaye sahiplerine kapalı bir yapı da değildir. İşverenlerin de sendikaları, dernekleri, meslek odaları vardır ve bu kuruluşlarda STK çaltısı altında yönetime katılma hakkına sahiptir. Bu da bu katılımcı formülde katılım hakkının özel sektör adı verilen aktör lehine genişletildiğini göstermektedir (Güler, 2003: 114-115). Dolayısıyla da bu formülde katılım hakkının, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, özel sektöre kıyasla daha örgütsüz olan STK'lar aleyhine işlediği de söylenebilir.

3.6. KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN SENDİKALARA ETKİSİ

İnsanın refahını mümkün kılacak olan şeyin güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasa ve ticaret olduğunu; serbest piyasa ve ticaretin ise ancak bireysel girişimciliğin, özgürlüğün ve becerilerin geliştirilmesi ile gerçekleşebileceğini iddia eden neoliberalizmin (Çelik, 2012: 188), modern küreselleşme sürecinde ekonomik küreselleşme ile birlikte önemi artmıştır (Özdemir, 2004: 177). Kamu harcamalarının azaltılması, denk bütçe politikasının izlenmesi, vergi oranlarının düşürülmesi, istikrarlı para politikasının uygulaması, özelleştirme ve yasal kurumsal serbestleşme gibi uygulamaları içeren neoliberal politikaların, 1980 başından

itibaren İngiltere ve ABD’de uygulamaya konulması ile birlikte, bu politikalar birçok ülke tarafından benimsenmiş ve yaygınlaşmıştır (Erdoğan ve Ak, 2003: 6-7). Doğu Blok’unun dağılması ve soğuk savaşın sona ermesi de neoliberal politikalar iyice güçlenmesine ve yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır (Erdoğan ve Ak, 2003: 9; Akyıldız, 1999: 93). Bu süreçte uluslararası ilişkiler gelişmiş, rekabet ve bağımlılık artmış, ulus-devlet yapısı zayıflamış, uluslarüstü örgütler ve ulus ötesi şirketler ön plana çıkmış, uluslararası ilişkiler ve standartlar sermaye lehine şekillenmiş, sermayeyi koruma eğilimleri artmıştır (Yorgun, 2005: 138).

Neoliberal görüşe göre 1974-1978 yılları arasında yaşanan ve o zamana dek görülmemiş büyüklükteki ekonomik krizin temel nedeni Keynesyen refah devleti politikaları, yani emeğin maliyetinin ve sosyal harcamaların yüksek oluşudur. Ayrıca işçi hakları, istihdamı koruma planları ve sosyal güvenlik sistemleri de fazla abartılıdır. Bu durum hem emek hareketliliğini engellemekte hem de gönüllü işsizliği artırmaktadır. Yani neoliberal yaklaşıma göre, mevcut politikalar işsizliği teşvik etmektedir. Bunların yanı sıra ücretler gereğinden fazla yüksektir ve çalışanlar arasındaki ücret farklılıkları da azdır (Erdoğan ve Ak, 2003: 11). Başka bir deyişle de 1980 sonrası birçok ülkede uygulamaya konan neoliberal politikalar, sosyal devletin ve sendikaların tasfiyesi anlamına gelmektedir (Akyıldız, 1999: 97-98). Ancak neoliberalizmi egemen bir politika olarak uygulamaya koymak kolay olmamıştır. Neoliberal politikalar ve bu politikaların temsilcisi olarak görülen kuruluşlar (Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü), çoğu ülkede, önemli ölçüde sendikalar tarafından desteklenen, büyük direnişlerle karşılaşmıştır. Bu da neoliberal politikaların hayata geçirebilmesi için öncelikle işçi sınıfı örgütlenmesinin, yani sendikaların baskı altına alınmasının gerektiğini göstermiştir (Neale, 2009: 164). Bunun sonucu olarak örgütlü emeğin ekonomik pazarlık gücü ve politik etkisi (Hirst ve Thompson, 2007: 36), emeği koruyan düzenlemeler azaltılmış böylece sendikaların önemli oranda güç kaybına uğraması sağlanmıştır (Yorgun, 2005: 138).

Sendikaların ve sendikal faaliyetleri güç kaybetmesinde neoliberal politikaların hayata geçmesi doğrudan bir etkidir (Celasun ve diğerleri, 2000: 81). Fakat küreselleşmenin etkileri ile çalışma hayatında yaşanan bazı değişimler de sendikaları olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü küreselleşme, rekabet gücünü ön plana çıkartmıştır. Rekabet gücü ile çalışma hayatı arasında ise önemli bir ilişki vardır. Bu süreçte şirketlerin rekabet gücünü

azaltan ama çalışanın lehine olan işgücü piyasası katılıkları ve ücret-verimlilik bağlantısızlığı gibi unsurların yerine; şirketlerin rekabet gücünü artıran ama çalışanın aleyhine olan verimliliğe dayalı ücret politikaları, çalışma barışı, yasalarda ve çalışma hayatında esneklik gibi unsurlar ikame edilmiştir. Bunun yanı sıra küreselleşme süreci taraflar arasındaki sıkı diyalog ve işbirliği gibi unsurları da öne çıkartmıştır. Bu doğrultuda alınan tedbirler ve yapılan düzenlemeler sonrasında da grevler, lokavtlar, iş bırakma veya yavaşlatma gibi hadiseler giderek önemini yitirmiştir (Celasun ve diğerleri, 2000: 81).

Sendikaların zayıflamasına neden olan bir diğer etken ise küreselleşmenin istihdam üzerindeki etkileridir. Küreselleşmenin istihdam üzerine etkisinde, en önemli konu ise işsizliktir. Küreselleşmeye bağlı olarak işsizliğin artmasında iki önemli neden vardır. Bunlardan ilki küresel düzeyde rekabetin artmasına bağlı olarak, sermayenin ve yatırımın ucuz işgücünün bulunduğu yerlere kaymasıdır. Bu süreçte özellikle uluslararası şirketlerin rekabette avantaj sağlamak için ulusal düzeydeki faaliyetlerini parçalara böldüğü ve bu işlerden bir kısmını işgücünün ucuz olduğu bölgelere veya ölkelere aktardıkları gözlenmektedir. Bu durum ise özellikle işgücü maliyetinin yüksek olduğu gelişmiş ölkelerde işsizlik sorununun oluşmasına neden olmaktadır. Küreselleşmeye bağlı olarak işsizliğin artmasındaki ikinci önemli neden ise teknolojiadaki gelişmeler sonucunda üretimde kullanılan yüksek teknolojiler ve otomasyondur. Üretimde maliyeti azaltıp verimliliği artırmak ve böylece rekabet ortamında avantaj elde etmek için yüksek teknolojilerin ve otomasyonun kullanılması sonucunda, üretim emek yoğun bir yapıdan makine ve sermaye yoğun bir yapıya evrilmiştir. Bu durumda emeğe olan talebi azaltarak, işsizliğin artmasına neden olmuştur (Erdinç, 1999: 114-116). Örneğin 1974-1979 yılları arasında İngiltere’de % 4,2 olan standartlaşmış işsizlik oranının, 1995 yılı itibari ile % 8,7’ye; 1974-1979 yılları arasında Almanya’da % 3.5 olan standartlaşmış işsizlik oranı ise 1995 yılı itibari ile % 8.2’ye yükselmiştir. Aynı döneminde Fransa’da % 4.5 olan standartlaşmış işsizlik oranının 1995 yılı itibariyle % 11.7’ye, Japonya’da % 1.9 olan standartlaşmış işsizlik oranının 1995 yılı itibariye % 3.3’e; Hollanda’da % 4.9 olan standartlaşmış işsizlik oranının ise 1995 yılı itibariye % 7.2’ye çıktığı görölmektedir (Kul, 2016: 59). İşsizlik sorununun etkisiyle, birçok ölkede sendikalı işçi sayısında önemli oranda azalma olmuş ve bu durum sendikaları olumsuz yönde etkilemiştir (Celasun ve diğerleri, 2000: 81). Yaşanan bu süreçte, özellikle 1980 sonrasında, İngiltere gibi sendikalı işçi oranının fazla olduğu ölkelerde dâhil olmak

üzere, birçok ülkede sendikaların üye oranları tablo 3.3’de görüldüğü üzere önemli oranda azalmıştır (Palancı, 2020: 21).

Tablo 3.3: 1980 sonrası bazı ülkelerde sendikalı işçi oranlarındaki değişim

	1980	1990	2000	2010
Almanya	34,9	31,2	24,6	18,9
Avusturya	51,7	46,8	36,9	28,9
Fransa	18,7	10,7	9,5	9,0
Hollanda	35,0	24,0	23,0	19,0
İngiltere	52,2	39,6	29,7	26,8
İspanya	19,0	13,0	17,0	20,0
İtalya	49,6	38,7	34,4	35,5
Türkiye	.....	17,1	16,0	10,7

Kaynak: Kul, A. (2016). Küreselleşmenin Türk işçi sendikaları üzerine etkisi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s. 56; Palancı, M. (2020). Küreselleşmenin sendikalaşma üzerine etkisi: İngiltere’de 1980 sonrası sendikacılığın durumu. Euroasia Journal of Social Sciences and Humanities,7(3), s. 21.

Küreselleşmenin istihdam üzerindeki bir etkisi de, temeli neoliberal politikalara ve rekabet edebilirliği artırma çabasına dayanan esnekleşme eğilimidir (Stollt ve Meinert, 2011: 125-126). Neoliberal politikalar gereğince ve rekabet edebilirliği artırma amacıyla öncelikle emek piyasasını kuralsızlaştırma uygulamaya sokulmuştur. Yine bu politikalara uygun olarak ve sermayeye avantaj sağlayacak şekilde toplu pazarlık uygulamasının içeriği ve kapsamı daraltılmış, iş güvencesi ve çalışma hayatını düzenleyen yasalar sayısal istihdamda esneklik sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Böylece tam zamanlı çalışma anlayışı, yasal olarak olmasa da, uygulamada terk edilmiştir (Hatman, 2003: 345-346; Waddington ve Hoffmann, 2000: 28). Bu eğilimin bir sonucu olarak iş gücü piyasasında esnekleşme ortaya çıkmıştır (Stollt ve Meinert, 2011: 125-126). İş gücü piyasasındaki esnekleşmenin bir sonucu olarak ücretlerin esnekleşmesi gündeme taşınmıştır (Hatman, 2003: 345-346). Esnekleşme eğiliminin bir diğer yönünü ise rekabet edebilirliği artırmak için kitlesel üretimim (Fordist) anlayışından tam zamanında (Postfordist) üretim anlayışına geçiş oluşturur. Post-Fordist üretim anlayışında, üretim kitlesel ve homojen değil, esnektir. Yeni üretim anlayışında, pazarın talep ettiği mal pazarın talep ettiği miktarda üretilir. Yani üretim pazarın talep ve ihtiyaçlarına göre şekillenir. Üretimi esnekleştiren bu anlayışın bir sonucu olarak, iş gücü de esnekleşmiştir. İşletmeler temel işleri yapmaya yetecek az sayıdaki

nitelikli çalışanı sabit tutarak, yan işleri çevre iş gücü ile sağlama yoluna gitmiştir. Bu durum işletmelerin sürekli istihdam ettiği tam zamanlı çalışan sayısının azalmasına, geçici süre ile veya yarı zamanlı olarak istihdam ettiği çalışan sayısının artmasına neden olmuştur (Kul, 2016: 60). Esnekleştirme ve kuralsızlaştırma eğiliminin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu yeni durum, tam zamanlı ve tipik istihdam anlayışına göre örgütlenmiş olan sendika yapılarına uygun olmadığı için, sendikalar bu durumdan olumsuz yönde etkilenmiş ve güç kaybetmiştir (Mahiroğulları; 2011: 67-70).

Sendikaların ve sendikal faaliyetleri güç kaybetmesinde neoliberal politikaların hayata geçmesi doğrudan bir etkidir. Fakat bunun yanı sıra neoliberal politikaların bir sonucu olarak yaşanan özelleştirme süreçleri de sendikaların güç kaybetmesine neden olmuştur (Stollt ve Meinert, 2011: 125-126). Çünkü özelleştirmenin yaygınlaşması ile birlikte, kamu sektöründe istihdam edilen önemli sayıdaki sendika üyesinin istihdam koşulları değişmiştir (Waddington ve Hoffmann, 2000: 28). Ayrıca özelleştirme ile birlikte kamu sektörü küçülmüştür ve sendikalar, örgütlenme için elverişli olan kamu sektöründe sayısal açıdan önemli oranda güç kaybetmiştir (Mahiroğulları; 2011: 67-70).

Küreselleşme sürecinin sendikalar üzerindeki bir diğer etkisi de teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Daha öncede bahsedildiği gibi, küreselleşmenin teknolojik boyutunun üretime yansması sonucunda, üretimde yüksek teknoloji kullanımına ve otomasyona bağlı olarak emeğe olan talep azalmış ve işsizlik artmıştır. Bu durum ise sendikaları olumsuz yönde etkilemiştir (Erdoğan, 1999: 114-116). Bunun yanı sıra üretimde yüksek teknoloji kullanımına ve otomasyona bağlı olarak işletme ölçeklerinde önemli oranlarda küçülme de olmuştu. Küçük işletmelerde gözlenen sendikalaşma eğiliminin büyük işletmelere kıyasla daha düşük olması da sendikaları olumsuz yönde etkilemiştir (Mahiroğulları; 2011: 67-70). Yine teknolojik gelişmelere bağlı olarak üretimdeki emek yoğun çalışma yerini bilgi yoğun çalışmaya bırakmıştır (Erdoğan, 1999: 112). Bunun sonucunda ise ihtiyaç duyulan işgücünün niteliği değişmiş, mavi yakalı işçilere talep azalırken, beyaz ve pembe yakalı işçilere talep artmıştır. Ancak mevcut hali ile mavi yakalı erkek işgücüne dayalı sendikal yapılanmaların, üye tabanındaki değişime uygun politikalar üretmekte ve yapısal değişimlere gitmekte yeterince başarılı olamadığı söylenebilir (Yorgun, 2005: 148). Bu gelişmeler sonucunda sendikalaşma oranının yüksek olduğu düşük vasıflı sanayi işçiliğinin istihdamında daralma yaşanırken yüksek vasıflı çalışan istihdamında,

kadın çalışan istihdamında ve hizmet sektöründe istihdam ise genişlemiştir (Ar, 2015: 240; Dereli, 1994: 19). Bu gelişmeler kitlesel üretime ve mavi yakalı işçilere dayalı sendikal yapıyı olumsuz yönde etkilemiştir (Ar, 2015: 240; Dereli, 1994: 19; Yorgun, 2005: 148).

Sonuç olarak, sendikaları çalışma hayatının önemli bir unsuru olarak gören Keynesyen yaklaşımın, küreselleşme sürecinde yerini neoliberal politikalara bırakması ile birlikte “*sendikasız işyeri*” ve “*sendikasız çalışma ilişkileri*” anlayışının geliştiği (Ar, 2015: 241); neoliberal ideolojinin kaynaklı ettiği “*kuralsızlaştırma, özelleştirme ve esnekleştirme*” politikalarının bir sonucu olarak (Stollt ve Meinert, 2011: 125-126) sendikaların küreselleşme sürecinde güç kaybettiği söylenebilir. Bu süreçte, hem neoliberal politikaların hem de yüksek teknoloji kullanımının etkisi ile sendikal yapılanmaya uygun olan kamu sektörü ve büyük ölçekli şirketler küçülmüştür. Bunun yanı sıra çalışma yaşamında, işgücü niteliğinde, istihdam ve ücret politikalarında önemli değişimler yaşanmış; sendikalaşma oranının yüksek olduğu sanayi işçiliğinde istihdam daralması gözlenmiştir (Ar, 2015: 240; Gerşil ve Aracı, 2007: 155). Bu süreçten, önemli oranda üye kaybı yaşayan sendikalar olumsuz yönde etkilenmiştir.

Küreselleşme eğilimlerinin güçlenmesinin ve neoliberal politikaların geniş bir şekilde uygulama alanı bulması sonucunda sendikal hareketin gücünü ve etkisini gösteren sendika yoğunluğu, işgücünü harekete geçirebilme kapasitesi, kurumsal etkinlik ve sendikal yapıda (Selamoğlu, 2003: 65-67) önemli deformasyonlar yaşanmıştır. Ortaya çıkan bu sorunlarla mücadele edebilmek için sendikal örgütlerin, sendikal hareketi yeniden canlandırabilmek için yeni stratejiler belirlemesi gerekmiştir (Güler, 2014: 49). Bu dönemde paydaşlık, politik eylem, yeni örgütlenme stratejiler benimseme ve yeniden yapılanma, STK’larla işbirliği, alternatif sendikal hizmetler gibi stratejiler sendikal hareketin gündemine girmiştir (Güler, 2016: 92-96; Selamoğlu, 2003: 71-90). Bu bağlamda sendikal örgütleri canlandırma sürecinde gündeme gelen bir diğer stratejinin ise “*Uluslararası Dayanışma*” olduğu görülmektedir (Güler, 2016: 96). Sendikal örgütlerin, sendikal hareketi canlandırma sürecinde uluslararası dayanışmayı bir strateji olarak benimsemesinin temel nedeni ise küreselleşme sürecinde uluslararası düzeyde hareket eden ve küresel bir duruş sergileyen sermayeye karşısında, sendikal hareketin de benzer şekilde hareket etme zorunluluğudur (Güler, 2014: 49). Küreselleşme eğilimlerinin güçlenmesinin ve neoliberal politikaların geniş bir şekilde uygulama alanı bulması sonucunda ortaya çıkan bu zorunluluğun,

küreselleşme sürecinde sendikal hareketin uluslararası ilişkilerinin şekillenmesinde zorlayıcı ve önemli bir faktör olduğunu söylemek mümkündür.

4. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU’NUN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ

Bu bölüm araştırmanın bulguları niteliğindedir. Bölüm oluşturulurken birinci bölümdeki “AMAC” alt başlığında sıralanan sorular dikkate alınmış ve bu bölümün alt başlıkları bu sorulara cevap verecek şekilde sırlanmıştır. Bundan dolayı bu bölümde öncelikle DİSK’in küreselleşmeye bakışı ve DİSK’in küreselleşmeye bakışının küreselleşmeye yönelik yaklaşımlardan hangisi ile uyumlu olduğu incelenmiştir. Daha sonra ise DİSK’in uluslararası sorunlar karşısındaki tutumu, bu tutumu etkileyen motivasyon kaynakları, küreselleşme sürecinde DİSK’in uluslararası ilişkileri, Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinde DİSK’in tutumu ve bu sürecin DİSK’in uluslararası ilişkilerine etkisi incelenmiştir. Son olarak bölümün özeti niteliğinde bir alt başlık eklenerek DİSK’in uluslararası ilişkilerinin genel görünümüne değinilmiştir.

4.1. DİSK’İN KÜRESELLEŞMEYE BAKIŞI

1980 sonrası dönem 12 Eylül askeri darbesi, Sovyetler Birliğinin dağılması, neoliberal politikaların uygulanmaya konması ve küreselleşme sürecinin etkileri gibi nedenlerden dolayı Türkiye’de sendikal örgütlenmenin önemli oranda güç kaybettiği ve durgunluğa girdiği dönemdir (Baydar, 1999: 313). İşçi sendikalarının durağanlık yaşadığı bu dönemde, 1987 yılında Özal hükümeti AET’ye tam üyelik için başvuru yapmış ve 1995 yılında ise dönemin koalisyon hükümetince tamamlanan Gümrük Birliği Kararı imzalanmıştır (Doğan, 2003: 25). Hem küresel düzeyde yaşanan gelişimler, hem de Türkiye bağlamında yaşanan gelişmeler doğal olarak sendikal hareketi de etkilemiştir. Fakat bu süreçte DİSK’in durumu daha farklıdır. Çünkü bu önemli gelişmelerin yaşandığı dönem DİSK’in aktif sendikal hareketin dışına itildiği dönemdir. DİSK’in aktif sendikal hareketin dışına itildiği 12 yıllık süreç, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de birçok şeyin değiştiği süreçtir. Bu süreçte uluslararası sermaye hareketleri ve uluslarüstü şirketler güçlenmiş, ulus devlet yapısı farklı coğrafyalara yayılmış üretim ağlarının sorunlarını çözme konusunda yetersiz kalmış, yaşanan teknolojik gelişmeler sonrasında işçi sınıfının niteliğinde ve çalışma yaşamının yapısında önemli değişimler olmuş, özelleştirme çalışmaları ağırlık kazanmıştır. Bu

gelişmeler ve güçlenen küreselleşme eğilimlerine bir sonucu olarak artık küresel nitelik taşımayan sendikacılık anlayışı nerdeyse imkânsız hale gelmiştir.

Sendikal hareketin önemli orandan güç kaybetmesine neden olan küreselleşme eğiliminin güçlendiği bir ortamda yeniden aktif sendikal hayata dönen DİSK'in, 12 yıllık boşluğa rağmen bu gelişmeleri değerlendirerek, bir strateji belirlemekte geç kalmadığı görülmektedir. Her ne kadar DİSK'in yeniden faaliyete başladığı döneme ait ilk genel kurul olan 18-19 Ocak 1992 tarihli 8. Genel Kurulu Çalışma Raporu incelendiğinde küreselleşmeye dair bir değerlendirme yer almasa da, 4-7 Ağustos 1994 tarihli 9. Genel Kurul Çalışma Raporundan başlamak üzere DİSK'in Genel Kurul Çalışma Raporunda küreselleşmeye dair değerlendirmelerin yer aldığı görülmektedir.

DİSK'in 1994 tarihli 9. Genel Kurul Çalışma Raporundan öncelikle DİSK'in küreselleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan bir gerçekliğe dikkat çektiği görülmektedir. Bu gerçeklik, yenedünya düzeninin geçmişten farklı olduğu ve bu yeni gerçekliğin ortaya çıkardığı sonuçlar itibari ile sendikal mücadeleyi doğrudan etkilediğidir (DİSK, 1994a: 23). Bu gerçekliğin ortaya çıkardığı ve sendikal mücadeleyi doğrudan etkileyen sonuçlar ise ucuz emek, taşeronlaşma, istihdamdaki değişim, artan işsizlik, sendikaların gücünü belirleyen işçi sınıfının nicelik ve nitelik olarak değişimi ve teknolojik gelişmeler sonucunda bazı iş alanlarının yok olmasıdır (DİSK, 1994a: 9-23). Bu gerçekliği ve bu gerçekliğin ortaya çıkardığı sonuçların sendikalar üzerindeki etkilerini anlayıp değerlendiremeyen bir sendikal anlayışın ise genel anlamada başarı elde etme şansı yoktur (DİSK, 1994a: 4). Bugün ulus devlet yapısı sermayenin artan esnekliğine, uluslararası konumuna cevap verecek durumda değildir ve ulus devlet olgusunun yerin küreselleşme ve bloklaşma almıştır. Bu durum ise işçi sınıfının uluslararası dayanışmasını zorunlu kılmaktadır (DİSK, 1994a: 3-4). Bu bağlamda DİSK'in 9. Genel Kurulunda ulusal düzeyde sendikal birlik adına diğer konfederasyonlarla birlikte davranma, güç ve eylem birliği oluşturma çabalarının geliştirilerek sürdürme kararı (Karar No: 19); uluslararası düzeyde sendikal birlik adına ise işçi sınıfı hareketi için nihai hedef olarak uluslararası düzey tek üst örgüt oluşumu için mücadele etme kararı (Karar No: 23) aldığı görülmektedir (DİSK, 1994b). Yukarıda aktarılan değerlendirmeler ve alınan kararlar, DİSK'in küreselleşmeyi ortaya çıkardığı sonuçlar itibari ile sendikal hareket üzerinde doğrudan etkileri olan yeni gerçeklik olarak değerlendirdiği söylenebilir. DİSK mevcut durumu reddetmemekte, durumu anlayıp

değerlendirerek yeni gerçekliğin sendikal hareket bağlamında ortaya çıkardığı sorunlara çözüm aramaktadır. DİSK'e göre bu yeni gerçeklik veya küreselleşme ya da yenedünya düzeni sendikal hareketin uluslararası dayanışmasını zorunlu kılmaktadır.

DİSK'in 1997 tarihli 10. Genel Kuruluna ait çalışma raporu incelendiğinde, bu raporda küreselleşmenin daha geniş ve daha kuramsal bir şekilde ele alındığı görülmektedir (DİSK, 1997: 9-13). DİSK'e göre dünya çok yönlü ekonomik, sosyal, kurumsal ve kültürel dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu sürecin politik yönü *“Yeni Dünya Düzeni”* kavramı ise ekonomik yönü ise *“Küreselleşme”* kavramı ile somutlaştırılmıştır. *“Küreselleşme ise, tüm mal ve hizmetlerin piyasaya devredilmesi sürecinde sınırların kaldırılması, sermayenin ister doğrudan yabancı yatırım, ister spekülatif nitelikli olsun, en yüksek kâr kokusu aldığı alana girebilmesi anlamını taşımaktadır.”* (DİSK, 1997: 9). Küreselleşme, sermaye sahiplerinin I. Petrol Krizi'yle belirginleşen sermaye birikimi sürecindeki tıkanmayı aşma stratejisidir. Üretimin uluslararasılaştırılmasındaki amaç ise hem kârlılığı artırmak, hem de yeni kâr alanları oluşturmaktır. Bu süreç sermayeyi ve uluslararası şirketleri uluslararası bir güç haline getirmiş, ulus devletleri ise zayıflatarak küresel ekonominin yerel yönetimleri haline getirmiştir. Bu süreç işsizliği ve yoksul ile zengin arasındaki kutuplaşmayı artıran bir süreçtir (DİSK, 1997: 9-11). Öncelikle küreselleşmeyi tanımlayan ve değerlendiren DİSK'e göre, bu gelişme karşısında yapılması gerekenler ise özetle şunlardır (DİSK, 1997: 12-13):

- a. Öncelikle emekçiler artık ulusal sınırlar içinde kalmış bir ekonominin gerçekçi olmadığını akıllarından çıkartmamalıdır.
- b. Bu şartlarda emeğin mücadelesinin etkili olması, uluslararası dayanışmaya bağlıdır. Bundan dolayı emekçiler bir yandan ulusal düzeydeki kazanımlarını korumak için mücadele etmeli, diğer yandan da evrensel dayanışma eksenli bir ufukla uzun vadeli stratejilerini şekillendirmelidirler.
- c. Emekçilerin bilgi ve becerileri, gelişen teknolojiler dikkate alınarak geliştirilmelidir. Sendikaların taleplerinde bu konuya ağırlık vermeleri ise çok önemlidir.

DİSK'in 28-30 Temmuz 2000 tarihli 11. Genel Kuruluna ait çalışma raporu incelendiğinde ise küreselleşmenin oldukça kapsamlı bir şekilde ele alındığı ve bu raporun, DİSK'in küreselleşme sürecindeki ilişkilerini ve faaliyetlerini şekillendirecek nitelikte olduğu görülmektedir. Bu Genel Kurul Çalışma Raporu'na ait en dikkat çekici şeylerden biri ise Çalışma Raporu'nun kapağında yer alan *“Küresel Saldırıya Karşı Küresel Direniş”*

sloganıdır. Bunun yanı sıra 11. Genel Kurul kararlarından önce yer alan “*Yönlendirici Belge, Yeni Bir Süreçten Yeniden DİSK*” başlıklı belge ve bu belgenin akabinde aktarılan 11. Genel Kurul kararları dikkate alındığında küreselleşme sürecinin DİSK’in yeni dönemindeki faaliyetlerini, hem ulusal hem de uluslararası ilişkilerini şekillendiren faktörlerden biri olduğu söylenebilir.

DİSK’e göre yeni bir yüzyıla girerken dünya yeniden yapılanma süreci yaşamaktadır ve bu süreci niteleyen kavram ise küreselleşmedir. Küreselleşme kavramı ile karşımıza çıkan şey ise aslında emperyalizmdir. Bu sürecin ortaya koyduğu olgular ise tüm dünyada kapitalist piyasa ilişkilerinin hüküm sürmesi, ulusötesi sermayenin egemenliğinin artması ve güçlü kapitalist ülkelerin piyasa ilişkilerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmasıdır. Bu süreçte, ülkelerdeki uygulamalar ise giderek daha fazla kapitalizmin genel yönelimleri tarafından belirlenir hale gelmekte, her şey sermaye birikimi sürecinin maksimum kâr amacının bir parçası haline getirilmektedir. Süreçle bütünleşemeyen, bu sürece direnen veya küresel güçler tarafından sürecin dışına itilen bölgeler ise yoksullaşma tehlikesi ile yüzleşmektedirler ki, bu bir anlamda cezalandırmadır. Bu süreçte ulus devletler ise yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekebilmek ve rekabet gücü kazanabilmek için emekçilerin haklarını (ekonomik, sosyal, vb.) kısıtlamaktadır. Ancak bu durum farklı ülkelerin emekçilerinin çıkar ortaklığını da pekiştirmektedir (DİSK, 2000a: 5-6).

DİSK’in bu genel kurulunda da “... emekçilerin örgütlenmelerini, perspektif ve stratejilerini uluslararası plana taşıma zorunluluğunun...” vurgulandığı (DİSK, 2000a: 6) görülmektedir. Ancak bu genel kurulda vurgulanan bir diğer şey ise “... sendikal hareketler güç kazanabilmek için diğer toplumsal hareketlerle (siyasi parti, toplumsal örgütler) işbirliği ve dayanışma içine girmesinin ...” gerekliliğidir (DİSK, 2000a: 18). Ayrıca DİSK’in 11. Genel Kuruluna ait çalışma raporunda, sendikal hareketin uluslararası dayanışma ile sağlayabileceği kazanımların dünyanın çeşitli bölgelerinden deneyimlerle örnekendirerek ele aldığı ve aktardığı da görülmektedir.

Küreselleşme sürecini Türkiye ve Türk sendikal hareketi açısından da ele alan DİSK’e göre, Türkiye, küresel kapitalizmle bütünleşmenin eşiğindedir ve hükümet küresel kapitalizmle bütünleşme adına önemli adımlar atmaktadır. Bu süreçte küreselleşme sürecine tam uyumun ve uluslar ötesi sermaye ile tam bütünleşme hedeflenmektedir. Bundan dolayı hükümet tüm ekonomik ve siyasal önlemleri bu hedef doğrultusunda ele almaktadır. Yıllardır ülkenin

kaderini elinde tutan çevreler ise bu değişim sürecinin kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek istemektedirler. Hükümetin küresel kapitalizmle bütünleşme adına attığı adımlar ülkedeki mevcut yapıları sarsarak değişime zorlamaktadır ve bu durum kaçınılmaz olarak sendikal hareketi de etkilemektedir. Sendikal hareket yaşanan gelişmeler karşısında, emeğin çıkarlarını koruyan yanıtlar üretmez ise güç kaybedilmesi kaçınılmazdır. Küreselleşmeye tam uyum sağlamaya yönelik hükümet politikaları karşısında izlenecek hattı doğru saptayamayan sendikalar ise ya eriycekler yâda varlıklarını devlet tarafından korunarak sürdürür hale geleceklerdir (DİSK, 2000b).

Küresel saldırı karşısında küresel direniş adına genel anlamda sendikal hareketin, özel anlamda ise DİSK'in, *"... devletten ve sermayeden bağımsız aktif bir özne olarak bu sürece müdahale etmek zorundadır"*. Bu bağlamda DİSK'in hedefi bu mücadeleyi daha örgütlü ve aktif bir şekilde yapmak, yani *"yeniden işçi sınıfı mücadelesinin belirleyici sendikal örgüt haline gelmek"* olmalıdır. Bu hedefe ulaşmak için izlenecek temel strateji ise *"aktif, üretken ve etkin bir politika izlemek; emekçilerin ekonomik ve sosyal taleplerini her fırsatta eylemlilik içinde dile getirmek"* olmalıdır. Sendikal hareket sermaye çevrelerinin ve hükümetin belirlediği gündem ve önerilerle sınırlanmış pasif bir mücadele yerine, eksenini küresel saldırılar sonucunda kaybedilen ekonomik ve sosyal hakların savunulması olan bir mücadele anlayışı benimsemelidir. Ayrıca sendikal hareket bu eksenini demokrasi mücadelesi ile tamamlamalıdır. Bu hedefe ulaşmak için izlenecek temel stratejinin alt unsurlarını ise hükümetle, işverenlerle, emek kuruluşlarıyla, örgütsüz işçilerle, emeklilerle ve kayıt dışı çalışanlarla ilişkiler ve uluslararası ilişkiler oluşturmalıdır (DİSK, 2000b).

Yukarıda aktarılan metinler dikkate alındığında, DİSK'in benimsediği stratejilerin küreselleşme eğilimlerinin güçlenmesinin ve neoliberal politikaların geniş bir şekilde uygulama alanı bulması sonucunda güç kaybeden sendikal örgütlerin, sendikal hareketi yeniden canlandırmak için geliştirdikleri paydaşlık, politik eylem, yeni örgütlenme stratejiler benimseme ve yeniden yapılanma, STK'larla işbirliği, alternatif sendikal hizmetler gibi stratejilerle örtüştüğü söylenebilir. Yine bu başlık altında incelenen metinler dikkate alındığında küreselleşme sürecinde DİSK'in uluslararası ilişkiler vurgusunun, uluslararası ilişkilerde uluslararası çapta birlik ve dayanışma, küresel saldırı karşısında küresel direniş vurgusunun geçmiş dönemlere kıyasla daha fazla önem kazandığı söylenebilir. Bu dönemde DİSK'in uluslararası ilişkiler vurgusunun ve uluslararası

ilişkilerde uluslararası çapta birlik vurgusunun önem kazanması da yine sendikal örgütlerin, sendikal hareketi yeniden canlandırmak için geliştirdikleri “*Uluslararası Dayanışma*” stratejisi ile örtüştüğü söylenebilir. Dolayısı ile yukarıda aktarılan metinler ve özellikle de DİSK’in 28-30 Temmuz 2000 tarihli 11. Genel Kurul Çalışma Raporu, Yönlendirici Belge başlıklı belge ve bu belgenin akabinde aktarılan 11. Genel Kurul Kararları dikkate alındığında küreselleşme sürecinin DİSK’in yeni dönemindeki faaliyetlerini, hem ulusal düzeydeki hem de uluslararası düzeydeki ilişkilerin şekillendiren faktörlerden biri olduğu söylenebilir.

4.2. DİSK’İN KÜRESELLEŞMEYE BAKIŞININ KÜRESELLEŞMEYE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

DİSK’in küreselleşmeye ilişkin görüşleri, küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar (Aşırı Küreselleşmeci, Kuşkucu ve Dönüşümcü) açısından değerlendirildiğinde DİSK’in küreselleşmeyi yücelten *aşırı küreselleşmeciler* benzeri bir anlayıştan ve küreselleşmeyi küçümseyen *küreselleşme karşıtları* yaklaşımdan uzak olduğu söylenebilir. DİSK küreselleşme gerçeğini ne inkâr eder ne de kutsar. DİSK bu gerçeğin hem makro planda doğurduğu sonuçları hem de sendikal hareket açısında doğurduğu sonuçları doğruca değerlendirme, ortaya çıkan sorunlara çözüm bulma ve böylece emekçilerin haklarını daha etkin bir şekilde savunmanın yeni yollarını bulma arayışındadır. Küreselleşme gerçeğini kabul eden ve bu yeni düzen içinde varlığını sürdüren DİSK’in, küreselleşmeyi okumaya yönelen *dönüşümcü yaklaşıma* benzeri bir çizgide olduğu söylenebilir.

DİSK’in küreselleşmeye bakışı dönüşümcü yaklaşımı benimseyenlerin en temel iddiaları bağlamında incelendiğinde Rennan ve Martens’e (2003: 137) göre şu anda modern toplumları, dünya düzenini yeniden şekillendiren ve yeniden inşa eden hızlı, yaygın ve önemli sosyal, politik ve ekonomik değişimler yaşanmaktadır. Giddens’e (2012: 95) ve Rennan ve Martens’e (2003: 137) göre ise bu değişimler yelpazesinin gerisindeki merkezi güç, yani değişimlerin altında yatan ana güç küreselleşmedir. DİSK’e (2000a: 5-6) göre ise yeni bir yüzyıla girerken dünya yeniden yapılanma süreci yaşamaktadır ve bu süreci niteleyen kavram ise küreselleşmedir. Dolayısı ile DİSK’in küreselleşmeye ilişkin görüşünün dönüşümcü yaklaşımın küreselleşmeye ilişkin görüşü ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Dönüşümcü yaklaşımı benimseyeler ne aşırı küreselleşme yanlılarının iddia ettiği gibi ulus-devletin sonunun geldiği tezini, ne de küreselleşme karşıtlarının iddia ettiği gibi hiçbir şeyin değişmedi tezini kabul etmezler. Dönüşümcü yaklaşımı benimseyenlere göre küreselleşme süreci ulus-devlet otoritesini ve gücünü yeniden yapılandırmıştır. Günümüzde egemenlik anlayışı daha az coğrafi sınırlarla tanımlanmış, daha çok karmaşık uluslarüstü ağlarla biçimlendirilmiştir (Held ve McGrew, 2008:8-11; Hablemitoğlu, 2004: 23). DİSK'in bu konudaki görüşlerine bakıldığında ise DİSK'e göre küreselleşme sermayeyi ve uluslararası şirketleri uluslarüstü bir güç haline getirmiş, ulus devletleri ise zayıflatarak küresel ekonominin yerel yönetimleri haline getirmiştir (DİSK, 1997: 9-11). Bugün ulus devlet yapısı sermayenin artan esnekliğine, uluslarüstü konumuna cevap verecek durumda değildir ve ulus-devlet olgusunun yerini küreselleşme ve bloklaşma almıştır (DİSK, 1994a: 3-4). DİSK'in bu görüşünün de dönüşümcü yaklaşımı benimseyenlerin görüşü ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Dönüşümcü yaklaşımı benimseyenlerin bir diğer iddiası ise küreselleşmenin ve buna bağlı olarak ortaya çıkan karmaşıklığın bir açıdan örgütleri daha etkin ve dışadönük bir bakış açısı benimsemeye zorladığı yönündedir (Giddens, 2012: 96). DİSK'in bu konudaki görüşü incelendiğinde ise DİSK'e göre yenedünya düzeni geçmişten farklıdır ve bu yeni gerçeklik ortaya çıkardığı sonuçlar itibari ile sendikal mücadeleyi doğrudan etkilemektedir (DİSK, 1994a: 23 Bu şartlarda emeğin mücadelesinin etkili olması, uluslararası dayanışmaya bağlıdır ve bu durum işçi sınıfının uluslararası dayanışmasını zorunlu kılmaktadır (DİSK, 1997: 12-13; DİSK, 1994a: 3-4). Bundan dolayı da emekçilerin örgütlenmelerini, perspektif ve stratejilerini uluslararası plana taşımaları zorunludur (DİSK, 2000a: 6). Bu süreçte emekçiler bir yandan ulusal düzeydeki kazanımlarını korumak için mücadele etmeli, diğer yandan da evrensel dayanışma eksenli bir ufukla uzun vadeli stratejilerini şekillendirmelidirler (DİSK, 1997: 12-13). Bu ifadeler DİSK'in küreselleşme karşısında daha dışa dönük ve aktif bir bakış açısını benimsediğini gösterir ve DİSK'in bu görüşünün de dönüşümcü yaklaşımı benimseyenlerin görüşü ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Her ne kadar DİSK'in küreselleşmeye yönelik bazı değerlendirmeleri, dönüşümcü yaklaşımı benimsemiş olanların düşünceleri ile benzerlik gösterse de, DİSK'in küreselleşmeyi emperyalizm bağlamında ele aldığı gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Çünkü DİSK'e (2000a; 1997) göre küreselleşme, I. Petrol Krizi ile belirginleşen sermaye birikim

sürecindeki tıkanmayı aşma stratejisidir. Yeni bir yüzyıla girerken dünyada yaşanan yeniden yapılanma sürecini niteleyen küreselleşme kavramı ile karşımıza çıkan şey ise aslında emperyalizmdir. Bu sürecin ortaya koyduğu olgular ise tüm dünyada kapitalist piyasa ilişkilerinin egemen olması, ulusötesi sermayenin egemenliğinin artması ve güçlü kapitalist ülkelerin piyasa ilişkilerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmasıdır. Bu süreçte, ülkelerdeki uygulamalar ise giderek daha fazla kapitalizmin genel yönelimleri tarafından belirlenir hale gelmekte, her şey sermaye birikimi sürecinin maksimum kâr amacının bir parçası haline getirilmektedir. Üretimin uluslararası hale getirilmesindeki asıl amaç da kârlılığı artırmak ve yeni kâr alanları oluşturmaktır. Bu süreç sermayeyi ve uluslararası şirketleri uluslarüstü bir güç haline getirmiş, yoksul ile zengin arasındaki kutuplaşmayı ise artırmıştır (DİSK, 2000a: 5-6; DİSK, 1997: 9-11). Dolayısı ile küreselleşmeye yönelik bazı değerlendirmeleri dönüştürücü yaklaşımı benimsemiş olanların düşünceleri ile benzerlik gösterse de, DİSK'in küreselleşmeyi emperyalizmin yeni şekli olarak gördüğü ve aynı zamanda küreselleşmeye yönelik eleştirel bir bakış açısında da sahip olduğu söylenebilir.

4.3. ULUSLARARASI SORUNLAR KARŞISINDA DİSK'İN TUTUMU

DİSK, kuruluşundan itibaren uluslararası sorunlar konusunda duyarlı olmuştur (Çelik, 2020: 338). DİSK'in bu duyarlılığını, kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra gerçekleştirdiği, 24-25 Şubat 1968 tarihli 2. Genel Kurul'da Vietnam Savaşı konusunda ABD'ye ve ABD'nin Vietnam'ı işgali karşısında olumsuz tavır takınmayan bazı Amerikan sendikalarına yönelik eleştiri ve kınamalarında (DİSK, 1968: 28-33) açıkça görmek mümkündür. Vietnam'ın işgalinin yanı sıra Çekoslovakya'nın işgali, Şili, Kıbrıs, Filistin, Irak ve Suriye sorunları karşısında DİSK'in ortaya koyduğu tutumlar, DİSK'in uluslararası sorunlar karşısındaki tutumunu görmek açısından incelenmesi gereken örneklerdendir.

4.3.1. Vietnam'ın İşgali ve DİSK'in Tutumu

Uzun süre Çin egemenliği altında yaşayan Vietnam, 1858 yılında Asya'da sömürge edinme arayışında olan Fransa tarafından işgal edildi. Uzun süre Fransız sömürgesi olan Vietnam, İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonya'nın kontrolüne geçti. Savaştan sonra ise Fransa bölgeye geri döndü. Fakat Japonya bölgeden çekildikten sonra komünist lider Ho Şi Minh, Vietnam'ın kuzeyinde bir cumhuriyet kurmuştu. Ho Şi Minh kuvvetleri ile Fransızlar arasında devam eden uzun süreli çarpışmalardan sonra 1954 yılında Fransa yenilgiye uğradı

ve Vietnam'ı terk etti. Fransızların yenilgisinden sonra 1954 yılının Temmuz ayında Cenevre'de yapılan konferansta Vietnam Kuzey ve Güney olarak ikiye bölündü (Şimşek, 2008: 312; Mutlu, 1995: 217).

Kuzey'de kurulan komünist yönetim Çin ve Sovyetler tarafından desteklenirken, Güney'de kurulan devlet ise İngiltere ve ABD tarafından desteklendi (Şimşek, 2008: 312-313). Cenevre'de yapılan Antlaşma gereğince 1956 yılında, uluslararası bir komisyonun gözetiminde bir referandumun yapılması ve seçimler sonucunda Vietnam'da birleşik bir hükümetin kurulması kararlaştırılmıştır. Fakat Güney Vietnam anlaşmayı onaylamayı geciktirdi, daha sonra ise seçimlere karşı çıkarak birleşmeyi olanaksız hale getirdi (Armaoğlu, 2012: 674). 1964 yılında Kuzey Vietnam devriye botlarının Tonkin Körfez'inde ABD destroyerine ateş açtığı iddiasıyla, ABD Deniz Kuvvetleri uçaklarına Kuzey Vietnam'ı bombalama emri verdi. ABD prestiji adına girişilen savaş, 1965 yılında hızla tırmandı. 1968 yılı başı itibari ile Vietnam'da savaşan ABD askerlerinin sayısı 500 bini geçmişti ve 1968 yılı savaşın en kanlı günlerinin yaşandığı yıl oldu. ABD'nin sadece Rolling Thunder bombardımanı süresince Kuzey Vietnam'a attığı bomba 643.000 tonu buldu. Dünyanın süper gücünün bütün kuvvetini kullanmasına karşın bir gerilla harekâtı karşısında mutlak bir yenilgi ile 1973 yılında sonuçlanan Vietnam savaşı, ABD'nin en uzun süren savaşı ve fiili bir savaşta aldığı en kesin yenilgi oldu. Başka bir ifade ile de milyondan fazla Vietnamlının ve 50.000'den fazla ABD askerinin hayatına mal olan Vietnam Savaşı, bir süper gücün 17 milyon nüfuslu küçük bir ülkede batağa saplanması hikâyesi oldu (Gürbüz, 2009: 11, 277; Şimşek, 2008: 316-317; Armaoğlu, 2012: 673; Mutlu, 1995: 220).

ABD'nin Fransa'dan devraldığı Vietnam Savaşı, İkinci Dünya Savaşından sonra çıkan en önemli uluslararası siyasi sorunlardan biridir. Uzak Doğu ve Güneydoğu Asya'da komünizmin etkisini önlemek için yapılan Vietnam Savaşı (Gürbüz, 2009: 11), tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli yankıları olan bir olaydır (Şimşek, 2008: 311). Başından sonuna kadar savaşı takip eden Türk basını, genellikle çeşitli kaynaklardan alınan haberleri yorum yapmadan aktarmıştır. Bu bağlamda Türk basınının, savaşın ilk yıllarında Vietnam Savaşı'na bakışının genel manada tarafsız bir çizgide olduğu söylenebilir. Bununla birlikte savaşın ilk yıllarında Türk basınında ABD'ye ve Güney Vietnam'a daha yakın çizgide haberlerin olduğu da görülmektedir. Fakat Kıbrıs sorunundan dolayı, Türkiye ve

ABD ilişkilerinde yaşanan bozulmanın etkisi ile Türk basınında ABD'yi eleştiren haberlerin ve köşe yazılarının arttığı görülmektedir (Özübek, 2018: 73).

DİSK'in Vietnam Savaşı konusundaki tutumunu ise kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra gerçekleştirdiği 24-25 Şubat 1968 tarihli 2. Genel Kurulu'nda, ABD'ye ve ABD'nin Vietnam'ı işgali karşısında olumsuz tavır takınmayan bazı Amerikan sendikalarına yönelik eleştiri ve kınamalarında açıkça görmek mümkündür (DİSK, 1968: 28-33). DİSK'in 24-25 Şubat 1968 tarihli 2. Genel Kurul'u incelendiğinde de görüleceği üzere öncelikle şunu belirtmek gerekir ki DİSK'e göre ABD, çöken İngiliz sömürge imparatorluğunun tek varisi, kapitalizmin en güçlü kalesi ve yeni emperyalizmin temsilcisidir (DİSK, 1968: 7). ABD'nin Vietnam'ı işgali ise bir milleti kitle halinde yok etmeyi amaçlayan barbarca bir politikadır (DİSK, 1968: 28) ve DİSK'in bu konudaki görüşleri şu şekildedir (DİSK, 1968: 33):

“Biz DİSK olarak, Vietnam halkının sömürücü saldırıdan kurtulmasını, kendi kendinin efendisi olarak milli kurtuluş savaşını başarıya ulaştırmasını candan diliyor, kahraman Vietnamlıların yerli ve yabancı sömürücülere karşı giriştikleri insan haysiyetine şeref katan mücadelelerini zaferle sonuçlanması temennisiyle bu kurtuluş savaşını sürdürenleri ayakta, saygıyla selamlıyoruz.”

DİSK'in Vietnam Savaşı konusundaki tutumunu sadece bir eleştiri ve kınama ile sınırlı değildir. DİSK aynı zamanda dünya sendikalarının Vietnam Savaşı konusundaki tepkilerini de yakından izlemiş ve bu tepkileri yayınlarında aktarmıştır (Çelik, 2020: 338). Bunun yanı sıra DİSK genel başkanı Kemal Türkler, TİP Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın da üyesi olduğu Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi başkanı M. J. P. Sartre'a bir telgraf göndererek hem DİSK'in desteğini ve başarı dileklerini iletmış hem de mahkemenin üstlendiği görevin önemini vurgulamıştır (Çelik, 2020: 338; DİSK, 1968: 29). Türker'in, Sartre'a gönderdiği telgrafta şöyledir (DİSK, 1968: 30):

“Bugün dünya kamuoyu biliyor ki, Amerika, Vietnam'da emperyalist amaçlarını gerçekleştirmek için, mazlum Vietnam halkını kurşunluyor. Başkanlığını yaptığınız Russell Mahkemesi bu vahşeti dünya kamuoyu önünde yargılamak gibi önemli bir görevi yüklemiş bulunuyor. Biz Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu olarak bağımsızlığın özgürlüğün bir hak olduğuna inanarak sizi bütün kalbimizle destekliyor, başarılar diliyoruz.”

DİSK'in Vietnam konusundaki tepkisi ve eleştirisi sadece ABD'nin yürüttüğü politikalara karşı değildir. DİSK aynı zamanda ABD'nin Vietnam'daki politikalarını destekleyen Amerikan sendikacılığını da eleştirir. DİSK'e göre ABD çöken İngiliz sömürge imparatorluğunun tek varisi, kapitalizmin en güçlü kalesi ve yeni emperyalizmin temsilcisidir. Bu ülkedeki sendikalar da devletin anlayışına sıkı bir şekilde bağlıdır ve genellikle sadece kendi ülkelerindeki vatandaşların mutluluğunu düşünen sendikalardır. Amerikan işçilerinin geleceği de ABD'nin dış yardım adı altında sürdürdüğü sömürü düzenine ve izlediği savaş yanlısı politikalara bağlıdır. Bundan dolayı da, her ne kadar aralarında basit görüş ayrılıkları olsa da, ABD'li sendika liderleri genellikle ABD'nin savaş yanlısı tutumunu desteklemektedir. Amerikan sendikacılığının merkezi ise Amerikan Emek Federasyonu-Sanayi Örgütleri Kongresi'dir (AFL-CIO: Amerikan Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations) ve bu örgüt ABD'nin yeni emperyalizm anlayışını destekleyen liderler tarafından yönetilmektedir (DİSK, 1968: 6-7). DİSK Amerikan sendikacılığına dair görüşlerini açıklayıp AFL-CIO'nun bu anlayış içerisindeki konumunu belirledikten sonra AFL-CIO üzerinden, özellikle de bu sendikanın sağ kanadı üzerinden, ABD'nin Vietnam'daki politikalarını destekleyen Amerikan sendikacılığını da eleştirir.

DİSK'e göre AFL-CIO sendikacılık anlayışı, geri bırakılmış ülkelerdeki sendikacılığı kapitalist toplumun devamının gerekliliğine inandırmayı amaçlayan bir eğitimle, sosyalist gelişimleri ve milli bağımsızlık hareketlerini önlemeyi amaçlayan bir anlayıştır. AFL-CIO sendikacılık anlayışı barışı; Amerikan sermayedarlarına pazar ve Amerikalı işçilerin iş bulabilmeleri için başka ülkelere dayatılan ekonomik ve politik şartların kabulü için bir araç olarak görmektedir ve bu sendikacılık anlayışı üretim araçlarının özel sektörün elinde kalmasının gerekliliğini savunan bir anlayıştır. Sosyalizme karşı kin duyan sendikacılık akımının öncüsü olan AFL-CIO başkanı George Meany ise ABD'nin yeni sömürge politikasının baş dayanağıdır ve milletlerin kendi ülkelerinde kendilerinin efendisi olmasına karşıdır (DİSK, 1968: 9-10). DİSK ABD'nin Vietnam'daki politikalarını destekleyen AFL-CIO'yu eleştirirken, ABD'nin Vietnam'daki politikalarını destekleyen AFL-CIO yöneticilerine karşı gelişen muhalefetten ise memnundur ve 550 sendika liderinin Chicago Üniversitesinde yaptığı toplantının ardından Vietnam'daki savaşı kınayarak, barış için daha anlamlı ve etkili bir rol oynama isteğini ümit verici olarak değerlendirmektedir (DİSK, 1968: 31).

4.3.2. Çekoslovakya'nın İşgali ve DİSK'in Tutumu

İkinci Dünya savaşı sonrası Doğu Avrupa'daki Sovyet varlığı başlangıçta, Almanlar'ın İkinci Dünya Savaşı boyunca Sovyetler'e verdirdiği kayıplar dikkate alınarak daha sonra ortaya çıkabilecek olası bir saldırıyı engellemek amacıyla, bu bölgeyi bir tampon olarak kullanma fikrine dayalıydı. Fakat savaşın sonuçları netleştikçe bu askeri güvence fikrine, Sovyet yaşam tarzının neredeyse aynı ile Doğu Avrupa ve Balkanlar'a dayatılacağı bir siyasal oluşum fikri de eklendi ve Doğu Avrupa, sistemin genişletildiği yeni alan oldu. 1948'e gelindiğinde ise tüm Doğu Avrupa ülkeleri Sovyet kontrolündeydi ve Stalin Doğu Avrupa'nın Sovyet tarzı bir dönüşüm geçirmesini istiyordu. Stalin'in bu arzusunun Doğu Avrupa'ya en açık yansımaları ise öncelikle askerî konularda ortaya çıktı. Sovyetler Ekim 1948'de bir grup askerî danışmanı Doğu Bloğu ülkelerine gönderdi. Bu danışmanlar başlangıçta sınırlı sayıda ve gittikleri ülkelerdeki askeri yetkililere öneriler sunmakla yetindiler. Fakat 1949 yılında oldukça kalabalık bir danışman gurubu tüm Doğu Avrupa'ya yayıldı ve kısa sürede gittikleri ülkelerde tüm kontrolü ellerine aldılar. Bu ülkelerin ordularındaki subayları eş zamanlı olarak tasfiye ederek, yerlerine işçi ve köylüleri subay olarak atadılar. Böylece bu ülkelerde, danışmanların istediği herşeyi yapacak bir asker kitlesi oluşturuldu. Daha sonra ise bu ülkelerin ulaştırma ve enerji gibi temel sanayi kollarında Sovyetler'le ortak şirketler kuruldu. Bu şirketler üzerinden Doğu Avrupa ülkeleri ekonomik olarak denetlenmeye ve yönlendirilmeye başlandı. Bu ülkelerin ordularının ve önemli ekonomik kurumlarının Sovyet denetimine girmesi ile birlikte, bu ülkelerin bağımsız karar alabilme kapasiteleri sınırlandırılmış, dolayısı ile Sovyetler Doğu Avrupa'ya yeni bir düzen getirmiş ve göreceli de olsa bir birlik sağlamış oldu. Ancak, bu kontrol ve görece birliktelik sorunsuz değildi ve 1953 yılında Stalin'in ölümün ardından sorunlar açığa çıkmaya başladı (Karadeli, 2019: 243-244)

Doğu Bloğu içindeki ilk önemli sorun Alman ağır sanayi işçilerinin gösterileri ile 1953 yılında başladı. Polonya'daki işçi eylemleri, 1956 Macar Devrimi ve İkinci Berlin Krizi ile devam etti. Çekoslovakya'da 1968 yılında gerçekleşen Prag Baharı ile de farklı bir notaya geldi (Karadeli, 2019: 245-249). Aslında Çekoslovakya'da Sovyet rejimi aleyhine seslerin yükselmesi ve artan özgürlük talepleri 1967 yılına gelindiğinde başlamıştı. Fakat 3-5 Ocak 1968 tarihlerinde yapılan Merkez Komitesi toplantısı sonrasında Komünist Parti yönetimine gelen Alexander Dubçek bir yandan standartlaştırmış söylemi devam ettirirken, değer

yandan da “*insani yüzü ağır basan Sosyalizm*” anlayışıyla reform girişimlerinin ilk sinyallerini verdi. Bu sinyallerin ardından Şubat 1968’de bu reform sinyali oldukça erken bir evrede “*Prag Baharı*” olarak adlandırıldı. Yeni dönemin en önemli göstergelerinden biri ise basın ve yayın organlarına yönelik sansürün hafifletilmesi oldu. Dubček Nisan ayından itibaren ise bazı reformları hayata geçirmeye başladı basın özgürlüğünün ardından daha demokratik bir düzen ve yeni bir ekonomik model için ilk adımlarını attı. Bu gelişme ile birlikte yurt dışı gezilerine izin verildi, ülkede sansür hafifletildi, ifade özgürlüğü gelişmeye ve ülke televizyonlarında özgür siyasi tartışmalar yer almaya başladı. Dubček ekonomide de önemli adımlar atmaya başladı ve çiftçilere devletin istediği ürünleri üretmenin yanı sıra tarlalarını bağımsız bir şekilde kullanarak başka ürünler de üretme ve kooperatifler kurma hakkı tanıdı (Gunduz, 2018; Uslu, 2008: 162 -165; Bıçakçıgil, 2001: 74-75). Fakat bu reform girişimi Doğu Bloku ülkelerinin tepkisini çekti.

Dubček’in reform girişimi mevcut programlardan sapma olarak görüldü ve bu gelişmelere başta Moskova olmak üzere Doğu Bloku ülkelerinin tepkisini çekti. Doğu Bloku ülkelerinin parti temsilcilerinin 23 Mart’ta Dresden şehrinde yaptığı ve Dubček’in de katıldığı toplantının tek gündem maddesi Çekoslovakya oldu. Başta Sovyetler olmak üzere toplantıya katılan ülke temsilcileri, Çekoslovakya’daki reform girişimlerinden duydukları rahatsızlığı dile getirdiler. Bir yandan reformlara devam eden Dubček, diğer yandan da Doğu Bloku liderlerine güven vermeye çalıştı, ancak bu konuda başarılı olmadı. Haziran ayında Dubček’e gönderilen mektupta, ülkedeki reformlara derhal son verilmesi istendi. Fakat Dubček, yaptığı bir konuşmada başlatılan reform çalışmalarının süreceğini duyurdu. Bu açıklamadan kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Macaristan, Doğu Almanya ve Polonya’dan askeri birlikler Prag’a yürüdü. 20-21 Ağustos 1968 tarihinde Çekoslovakya işgal edildi. Dubček orduya ve halka işgale karşı koymama emri verdi. Buna rağmen çıkan çatışmalarda 72 Çekoslovakya vatandaşı hayatını kaybetti, yüzlercesi yaralandı ve 300.000 civarında Çekoslovakya vatandaşı Batı ülkelerine göç etmek zorunda kaldı. İşgalden sonra tutuklanarak Moskova’ya götürülen Dubček ise halkın başlattığı direniş sonrasında serbest bırakıldı ve Çekoslovakya’ya geri dönmesine izin verildi. Prag’a döndükten sonra Dubček, 1969 yılında parti birinci sekreterliği görevinden alındı ve Federal Meclis başkanlığına atandı. Ocak 1970’te ise Türkiye’ye büyükelçi olarak atanan Dubček, aynı yıl partiden ihraç edilerek Prag’a geri çağırıldı (Gunduz, 2018; Uslu, 2008: 165; Bıçakçıgil, 2001: 74-75).

Çekoslovakya'nın işgal sonrasında "Prag Baharı" olarak adlandırılan reform süreci 8 ay gibi kısa bir sürede sona ermiş oldu. Fakat Çekoslovakya'nın işgali tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli tepkilere neden oldu ve DİSK, 23 Ağustos 1968 tarihinde yayınladığı bildiri ile Çekoslovakya'nın işgalini eleştirerek işgal karşısındaki net tutumunu ortaya koydu (Çelik, 2020: 339). DİSK'in Ant Dergisinde yayınlanan 23 Ağustos 1968 tarihli bildirisi şu şekildedir (Ant Dergisi, 1968: 3):

"Ülkeler arasında iç işlerine müdahale hangi devletten gelirse gelsin, özgürlük içinde yaşayıp gelişmeyi engelleyici bir unsur olup ciddi bir tehlike meydana getirir. Bu nedenlerle Sovyet işgal kuvvetlerinin ve Varşova Paktı müttefiklerinin en kısa zamanda Çekoslovakya topraklarını terk etmeleri gereklidir. Sovyetlerin Varşova Paktı müttefikleriyle Çekoslovakya'ya yaptığı saldırıya Türk işçi sınıfının gerçek temsilcileri olarak karşı olduğumuzu bildiririz."

Çekoslovakya'nın işgali DİSK tarafından açık bir dille kınandı. Fakat 24-25 Şubat 1968 tarihli 2. Genel Kurulda Vietnam'ın ABD tarafından işgalinin geniş bir şekilde ele alındığı gibi ele alınmadı. Hatta Çelik'in (2020: 339) belirttiği ve 13-15 Şubat 1970 tarihli 3. Genel Kurul Çalışma Raporu'nda (DİSK, 1970) görüleceği gibi konuya hiç değinilmedi. Bununla birlikte Türk solu içinde derin yankı bulan, enternasyonal anlamda aynı görüşleri paylaşıyor gözüken eğilimler arasında ayrışmalara ve TİP içerisinde farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden bu olay (Şafak, 2018: 673; Aksakal, 2009: 95, 98) karşısında DİSK'in tavrının, DİSK'in benimsemiş olduğu savaş karşıtı ve barışçıl tutum ile tutarlı olduğu söylenebilir.

4.3.3. Şili Sorunu ve DİSK'in Tutumu

Pinochet darbesine kadar olan dönem dikkate alındığında, Latin Amerika'nın demokrasi geçmişi en uzun olan ülkelerinden birinin Şili olduğu söylenebilir. Darbe öncesi dönemde Şili'nin çok partili parlamentosu liberal, radikal, muhafazakâr, sosyalist ve marksist partileri barındırmaktaydı (Karakuş-Candan, 2014: 55) ve parlamentodaki bu çoklu yapı Şili'nin gelişmiş bir temsili demokrasiye sahip olduğunun önemli göstergesiydi. Fakat 1970 yılında sosyalist lider Salvador Allende'nin başkan seçilmesinin ardından giriştiği reformlar, ülkede siyasi gerilimlere ve kutuplaşmalara neden oldu. Bunun yanı sıra Şili'deki ekonomik çıkarları sarsılan ABD, bölgede Küba'dan sonra yeni bir komünist devlet oluşumu ihtimalinden rahatsızlık duymaya başladı. Ülkede yaşanan siyasi gerilim ve ABD'nin

rahatsızlıkları Şili'yi bir cunta yönetimine götürdü. ABD tarafından desteklenen 11 Eylül 1973 tarihli Pinochet askeri darbesi ile sosyalist lider Allende'nin yönetimi sona erdi ve ülkede 17 yıl sürecek Pinochet önderliğindeki cunta yönetimi başladı (Gökner, 2018: 8-10). Darbe sonrasında Salvador Ailende ve on binlerce kişi öldürüldü, özgürlük yanlısı aydınlar işkenceye maruz kaldı ve bazı aydınların akıbetinden hiçbir zaman haber alınamadı. Halk üzerinde baskı kuran cunta yönetimi yüzbinlerce insanı stadyumlara, tutuk evlerine ve işkence odalarına kapattı. Fabrikalarda çalışma saatleri artırıldı ve ücretler düşürüldü (DİSK, 1975: 22, 26).

DİSK'in, Şili sorununu 5. genel kurulunda ele aldığı (DİSK, 1975: 26-27) ve yayınlarında bu soruna genişçe yer verdiği gözlenmektedir. Örneğin DİSK Dergisi'nin Ekim 1975 tarihli 16. sayısında Şili İşçi Sendikaları Merkezi ikinci başkanı Edvardo Rojas ile yaptığı röportajı yayınlarak Şili'deki gelişimleri geniş bir şekilde ele aldığı görülmektedir (DİSK Dergisi, 1975b: 14-17). DİSK Şili'de yaşanan bu darbeyi "*kanlı bir oyun*" olarak adlandırmaktadır (DİSK, 1975: 26). 11 Eylül 1973 tarihinde faşist Pinochet ve katil çetesi gerçekleştirdiği alçakça darbeye başkan Allende'yi ve Şili'de demokrasiyi katletmiştir (DİSK Dergisi, 1975b: 14). DİSK 5. genel kurulda yer alan çokuluslu firmalara dair metin (DİSK, 1975: 20-24) incelendiğinde, DİSK'in Şili'de yaşanan darbeyi ABD kökenli çok uluslu şirketlerin zararlı faaliyetleri ile ilişkilendirdiği gözlenmektedir. DİSK'e göre (1975: 21-22) çokuluslu şirketler yüzyıllardır süren sömürgeciliğin ve emperyalizmin sonucunda geri kalmış ülkelerin, kendilerini bu durumdan kurtarma çabalarını şantaj, ekonomik ve politik casusluk faaliyetleri ile önlemeye çalışmaktadır. Şili'de gerçekleşen darbenin arkasında da bu firmalar (Uluslararası Telefon ve Telgraf Şirketi (ITT) ve Kennecott Bakır) vardır.

DİSK'in Şili'deki darbeye yönelik tepkisi DİSK'in uluslararası sorunlar konusundaki duyarlılığının sadece emperyalist bir gücün bir başka ülkeyi işgaline tepki, savaş karşıtı ve barışçıl tutum ile sınırlı olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Şili'deki darbeye yönelik tepkisi DİSK aynı zamanda faşist, cuntacı ve oligarşik yapıların müdahaleleri sonucunda herhangi bir ülkede yaşanabilecek anti-demokratik uygulamalara karşı da duyarlı olduğunu göstermektedir.

4.3.4. Kıbrıs Sorunu ve DİSK'in Tutumu

Kıbrıs Adası coğrafi konumundan dolayı, adaya egemen olan devlete Akdeniz'i ve çevresini kontrol edebilme olmağı sunmaktadır. Bu özelliğinden dolayı, tarihte birçok mücadeleye ve savaşa sahne olan Kıbrıs Adası, uluslararası siyaset açısından önem taşımaktadır (Yiğit-Yüksel, 2018: 311). Uzun süre Osmanlı Devleti egemenliğinde kalan ada, Osmanlı-Rus savaşından (1877-1878) sonra kaybedilmiştir. Kıbrıs Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne yardım karşılığında adanın yönetimini 4 Haziran 1878 tarihinde İngiltere'ye devredilmiştir (Gazioğlu, 2000: 12). Mülkiyeti devredilmemiş olmakla birlikte 4 Haziran 1878 tarihi itibari ile ada İngiltere'nin kolonisi haline gelmiştir ve adanın yönetimi Osmanlı Devleti'ne geri verilmemiştir. Osmanlı'nın İttifak Devletleri yanında Birinci Dünya Savaşı'na katılmasını gerekçe gösteren İngiltere, 5 Kasım 1914 tarihinde adayı ilhak etmiştir ve Kıbrıs'ta yaşayan Türkler ve Rumlar için yeni bir dönem başlamıştır (Gürel, 2020: 75-78; Emgili, 2015:381).

Birinci Dünya savaşında yenilen Osmanlı Devleti Sevr Antlaşması ile Türkiye ise 1923 yılında yapılan Lozan Antlaşması'nın 20. maddesi ile İngiltere'nin adadaki egemenliğini resmen tanımıştır. Böylece İngiltere'nin adada 1878 yılında başlayan fiili varlığı hukukileşmiştir (Emgili, 2015: 381; Soysal, 2000: 99). 1923 yılından sonra Kıbrıs'ta, Rumların temel hedefi Büyük Yunanistan ideali kapsamında adanın Yunanistan'a bağlanmasını sağlamak olmuştur (Emgili, 2015: 381). İkinci Dünya Savaşından sonra 1947 yılında İtalya'nın On İki Ada'yı Yunanistan'a bırakmasının ardından, 1948 yılında Rumların ENOSİS söylemi artmaya başlamıştır (Örek, 2010: 5). Yunanistan 1950 yılında Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi için resmi talepte bulunmuş, fakat olumsuz yanıt almıştır. 1952-1954 yılları arasında Yunanistan, Kıbrıs'ın kendisine verilmesi için İngiltere ile görüşmüştür. İngiltere'den olumlu bir yanıt alamayan Yunanistan 1954 yılında BM'ye başvurarak adadaki Rumlara tek taraflı self-determinasyon hakkı verilmesini istemişti. Konunun BM'ye taşınması ile birlikte o güne kadar İngiltere, Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasında bir iç meselesi olan Kıbrıs sorunu uluslararası bir sorun haline dönüşmüştür (Şencan-Gürtunca, 2020: 354-356; Armaoğlu, 2012: 640, 641).

Yunanistan'ın 1955 yılında self-determinasyon konusundaki baskıları artınca, İngiltere Londra'da bir konferans düzenlemiş ve Türkiye'yi de bu konferansa davet etmiştir. Bu konferans Kıbrıs sorununda bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü İngiltere Türkiye'yi konferansa davet ederek sorunun içine çekmiştir. Böylece Kıbrıs meselesi, Türkiye

açısından bir dış politika sorunu ve millî bir dava halini almıştır. 1956 yılı sonunda ise Yunanistan'ın ve Rumların ENOSİS tezine karşılık Türkiye'nin TAKSİM⁶ tezi gündeme gelmiştir (Armaoğlu, 2012: 641-643). 1959 yılında İngiltere, Muhtariyet Anayasası Raporu ile self-determinasyonun her iki toplum için de olması gerektiğini bildirerek adada iki ayrı toplumun varlığını kabul etmiştir (Şencan-Gürtunca, 2020: 359; Armaoğlu, 2012: 643). Aynı yıl yapılan Zürih, Londra ve Lefkoşa Antlaşmaları sonrasında bir mutabakat sağlanmış ve bu antlaşmalar gereğince iki toplumlu bir devlet olarak Kıbrıs Cumhuriyeti 16 Ağustos 1960 tarihinde kurulmuştur. Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulması ile birlikte adadaki İngiliz Valisi, Kıbrıs'ın yönetimini devletin Başkanı Makarios ve Yardımcısı Fazıl Küçük'e devretmiştir. Bu antlaşmalarla birlikte İngiltere adadaki üstlerini korumuş ve Kıbrıs sorunundan kurtulmuş, Türkiye ise garantör devlet olarak Kıbrıs'ta süresiz asker bulundurma ve Kıbrıs üzerinde söz sahibi olma hakkını elde etmiştir (Armaoğlu 2012: 644; Bulunç, 2007: 83).

Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulması ile birlikte başlangıçta adada bir düzen egeme olmuştur ancak bu olumlu durum pek uzun sürmemiştir. Makarios, 1963 yılında anayasada değişiklikler yapmak istediğini beyan etmiş ve anayasa değişikliği ile adadaki Türkleri azınlık statüsüne düşürmeye çalışmıştır. 21 Aralık 1963 tarihinde Akritas Planı çerçevesinde Ada'daki Türkleri yok etmeyi amaçlayan kanlı katliamlar (Kanlı Noel) başlamıştır. Ardından 1964 yılında Makarios garanti ve ittifak antlaşmalarını tek taraflı olarak feshetmiştir. 1963-1964 yılları ise Kıbrıs Türkleri için oldukça sıkıntılı geçen bir zaman dilimi, 1974 yılına kadar olan süre ise adeta var oluş mücadelesinin verildiği bir zaman dilimi olmuştur (Şencan-Gürtunca, 2020: 359, 363; Armaoğlu, 2012: 643; Tayhani, 2011: 100, 226, 278; Örek, 2010: 50; Egeli, 1994: 247).

1964-1974 döneminde hem BM hem de ABD taraflarla görüşmeler yapmış ve sorunun çözümü için taraflara öneriler sunmuştur, fakat bu girişimlerden herhangi bir sonuç elde edilememiştir. 1974 yılında Yunanistan'daki Albaylar Cuntasınca desteklenen darbeye Kıbrıs Sorunu başka bir evreye girmiştir. 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunanistan'dan

---

⁶ ENOSİS tezi Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama amacı taşır. Bu teze karşı geliştirilen TAKSİM tezi ise adanın Yunanistan ve Türkiye arasında bölüştürülmesini savunur (Şencan-Gürtunca, 2020: 360).

getirilen Yunan subaylarının komutası altındaki 20.000 kişilik Rum Milli Muhafız ordusu tarafından Cumhurbaşkanı Makarios'a karşı bir darbe yapılmış ve bu darbe ile Makarios iktidardan uzaklaştırılmıştır. Kıbrıs Elen Cumhuriyeti ilan edilmiş, Makarios'un yerine Nikos Sampson iktidara getirilerek ada bir oldu bitti ile Yunanistan'a bağlanmaya çalışılmıştır (Uyar, 2012: 117; Özersay, 2002: 84, 92-93; DİSK, 1975: 10). Bu gelişme üzerine Türkiye anlaşmalardan doğan garantörlük haklarını kullanarak 20 Temmuz 1974 tarihinde adaya müdahale etmiş. 22 Temmuz'da Girne'yi ele geçiren Türk Silahlı Kuvvetleri, BM nin ateşkes kararı üzerine ilerleyişini durdurmuştur. Bu müdahalenin ardından Yunan cuntası ve Sampson yönetimi sona ermiştir (Uyar, 2012: 117; Vatansever, 2010: 1515). Harekât, Yunanistan'daki cuntaya ve adadaki Sampson'a karşı olduğu için dünya kamuoyunda az tepki çekmiş, uluslararası kamuoyu Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini haklı ve meşru bulmuştur (Uyar, 2012: 117; Fırat, 2009: 748).

Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın katılımı ile 25-30 Temmuz tarihleri arasında yapılan 1. Cenevre Konferansı'nda Türkiye'nin isteklerinin büyük çoğunluğu kabul edilmiştir. Ancak bu konferansta kabul edilen şartlar Yunan ve Rum taraflarınca yerine getirilmemiştir. Bunun üzerine 8-12 Ağustos 1974'te 2. Cenevre Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferanstan da bir sonuç elde edilemeyince Türkiye, 14 Ağustos 1974'te Kıbrıs'a ikinci kez müdahale etmiştir. Bu müdahale ile adanın kuzey kesimini Türklerin kontrolüne geçmiştir (Özersay, 2002: 98-103). İlk harekât, Yunanistan'daki cunta yönetimine ve adadaki Sampson'a karşı olduğu için dünya kamuoyunda haklı ve meşru bulunup az tepki çekerken, ikinci harekât ilhak girişimi olarak değerlendirilmiştir ve uluslararası kamuoyunun ikinci harekâta tepkisi olumsuz yönde olmuştur. Harekât sonrasında Türkiye ABD'nin çeşitli alanlardaki ambargolarına maruz kalmıştır (Uyar, 2012: 117; Fırat, 2009: 748).

Londra konferansı (1955) ile Türkiye açısından dış politika sorunu ve millî dava halini gelen Kıbrıs sorununu (Armaoğlu, 2012: 641-643) DİSK, kuruluşundan itibaren yakından takip etmiştir. DİSK'in bu konudaki ilk tepkisi ise 1967 yılında olmuştur (Çelik, 2020: 531). Kemal Türkler tarafından yapılan *"Her şey Kıbrıs'ta zafer için"* başlıklı açıklamada Yunanistan'da yapılan faşist Albaylar cuntası, faşist cuntayı koruyan ABD ve faşist cuntayı şımartıcı rol oynayan dönemin ABD başkanı Johnson ağır bir dille eleştirilmiştir (DİSK Gazetesi, 1967: 1). DİSK'in Kıbrıs sorununa ilişkin yakın ilgisi 1970'li yıllarda da devam etmiştir (Çelik, 2020: 532) ve DİSK'in Kıbrıs çıkarması konusunda tutumu da gayet nettir.

Kıbrıs'ta savunmasız Türklere karşı yürütülen esir alma, rehin tutma, sindirme, ezme ve öldürme faaliyetleri gayri ahlakidir, insanlık dışıdır ve Rum vahşetidir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'ta başlattığı Barış Harekâtı ise insani bir gereklilik ve kaçınılmaz bir görevdir. DİSK topluluğu bu harekâtı desteklemekte ve bu harekâtı desteklemekten dolayı da onur duymaktadır (DİSK, 1974a: 10). Sendika başkanlarının da katılımı ile 20-21 Temmuz 1974 tarihinde toplanan DİSK Yönetim Kurulu Kıbrıs çıkartması ile ilgili önemli kararlar almıştır. Alınan kararlardan bazıları şu şekildedir (DİSK Dergisi, 1974a: 9-10):

“Kıbrıs'taki bağımsızlık ve anayasal düzeni yıkan ve Yunan Cuntasınca düzenlenen darbe hareketinden sonra barış, özgürlük, demokrasi ve Kıbrıs'ta anayasal düzenin yeniden kurulmasını amaçlayan Kıbrıs çıkartması konusunda DİSK, hükümetimizin yanındadır ve desteklemektedir.

DİSK, Kıbrıs'ta, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kontrolü dışındaki bölgelerde dağınık ve desteksiz olarak bulunan Türkleri, hunharca ve zalimce öldürme hareketine giren Yunan ve Rumları dünya kamuoyunda protesto eder. ...”

Kıbrıs çıkartması ile ilgili olarak aldığı 10 maddelik karar incelendiğinde, hükümete ve çıkartmaya tam destek, Yunan ve Rumları protesto etmenin yanı sıra DİSK'in, bütün üyelerine devletin savaş fonuna asgari birer brüt yevmiyeleri ile destek verme kampanyası da başlatmıştır. DİSK ayrıca bütün halkı ve yurt dışındaki işçileri devletin savaş fonuna katkı sağlamaya, işçileri ve halkı kan bağışında bulunmaya davet etmiştir. DİSK bu süreçte kendisinde ve üye sendikalarında bulunan her türlü araç ve gereci devlet emrine vermeye hazır olduğunu da beyan etmiştir (DİSK Dergisi, 1974a: 10).

Kıbrıs Barış Harekâtı konusunda hükümet ve Türk Silahlı Kuvvetlerine tam destek veren DİSK, barıştan yana olan bütün ülkelerin işçi sendikalarını da Kıbrıs Barış Harekâtı konusunda Türk Silahlı Kuvvetlerine destek olmaya davet eder. DİSK'in bu konuda Fransa'ya yönelik ise oldukça ağır eleştirilerinin olduğu görülmektedir. Çünkü Yunan askeri antlaşmalara aykırı bir şekilde Kıbrıs'ta yığınak yaparken, Türklere karşı girişilen yok etme politikaları gözler önünde cereyan ederken Fransa sessiz kalmıştır. Bu hali ile “*Fransız hükümeti çağ dışı bir anlayışın temsilcisi*” olarak nitelendiren DİSK, ilerici Fransız işçilerine ve aydınlarına bu hükümete karşı çıkma çağrısında da bulunmuştur (DİSK Dergisi, 1974a: 11).

Bu süreçte DİSK'in sadece hükümet ve Türk Silahlı Kuvvetlerine tam destek vermekle kalmadığı, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın haklı gerekçelerini uluslararası arenada anlatarak Türk tezi lehine bir kamuoyu oluşturma gayreti içine de girdiği görülmektedir. Bu bağlamda DİSK'in (DİSK Dergisi, 1974a: 12) 27 Ağustos 1974 tarihinde uluslararası işçi federasyonlarına ve konfederasyonlarına bir muhtıra gönderdiği, Kıbrıs'ta yaşanan Türkleri yok etme girişimini ve Kıbrıs Barış Harekâtı'nın amacını anlattığı, ardından da uluslararası işçi federasyonlarından ve konfederasyonlarından Rumları suçlamalarını ve Türkiye'nin haklı girişiminin yanında olmalarını talep ettiği görülmektedir.

Yayınlanan muhtıranın yanı sıra DİSK'in Türkiye'nin Kıbrıs tezini Avrupa'da anlatmak üzere bazı faaliyetlerde bulunduğu, bu amaçla DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler'in ve Maden-İş Genel Başkan Vekili Şinasi Kaya'nın bir uzman gurubu ile Avrupa'ya gittikleri de görülmektedir. Bu gezide Türkler, Almanya'nın en büyük sendikası olan Alman Metal Sanayii İşçileri Sendikası'nın Hannover'de yapılan kongresine katılmış ve burada bir konuşma yaparak Hükümet'in politikasını desteklediklerini açıklamıştır (DİSK Dergisi, 1974b: 16).

DİSK, Kıbrıs Barış Harekâtı'nı ve dönemin hükümetinin Kıbrıs politikalarını açıkça desteklemiştir. DİSK hükümetin Kıbrıs politikalarını açıkça desteklemekle de kalmamış, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın gerekçelerini uluslararası topluma anlatarak, Türkiye lehine kamuoyu oluşturma çabası içine de girmiştir. Fakat Çelik'e (2020: 338) göre DİSK'in, Kıbrıs konusunda Türkiye'nin resmi politikası ile çelişmeyen bu tutumunda bazı ayrıntılar vardır. Bu ayrıntıları DİSK Yönetim Kurulu'nun Kıbrıs çıkartması ile ilgili olarak aldığı kararlarda ve DİSK'in uluslararası sendikalara gönderdiği muhtırada açıkça görmek mümkündür. DİSK uluslararası sendikalara gönderdiği muhtırada Türkiye'nin bu harekât ile Kıbrıs'ı işgal ve bölme amacı gütmeyeceği anlatılmaktadır. Harekâtin amacı adada yaşayan Türkler'in can ve mal güvenliğinin kesin olarak sağlanması, Anayasal ve uluslararası güvence altına alınması, uluslararası anlaşmalara dayanarak adada geçerli ve gerçekçi bir düzenin kurulmasıdır (DİSK Dergisi, 1974a: 12). DİSK Yönetim Kurulu'nun Kıbrıs çıkartması ile ilgili olarak aldığı kararlardan 1 numaralı karara bakıldığında ise açıkça vurgulanan şeyin Kıbrıs'ta Yunan cuntasının darbesi sonucu yıkılan bağımsız ve anayasal düzenin yeniden sağlanması olduğu görülmektedir (DİSK Dergisi, 1974a: 10). Dolayısı ile DİSK'in Kıbrıs'ta

desteklediği şeyin ilhakçı bir politika değil, hukuksal bir çözüm olduğu söylenebilir (Çelik, 2020: 534).

DİSK Dergisi'nin Temmuz 1976 tarihli 25. sayısında *“Emperyalizmin Amaçladıkları ve Kıbrıs Halkı”* başlıklı bir yazının kaleme alındığı görülmektedir (DİSK Dergisi, 1976c, 12-14). Metinde Kıbrıs sorunu politik bir kör düğüm olarak nitelendirilmektedir. DİSK'e göre bunun temel nedeni ise emperyalizmin manevralarıdır. Emperyalizm manevraları ile bu sorunu daha karmaşık bir hale getirmeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra Türk ve Rum liderler, Türkiye ve Yunanistan egemen sınıflarının kışkırttıkları şoven eğilimler sorunun çözümünü daha güç hale getirmektedir. Emperyalizmin geleneksel yöntemi olan *“Böl ve Yönet”* yönetim ile ada halkını bir birine düşman etmek istenmektedir ve bu yöntem kısmen de olsa başarılı olmuştur (DİSK Dergisi, 1976c, 12). Bu tespit yapıldıktan sonra DİSK'in adadaki tüm ilericilere, yurtseverlere ve devrimcilere bir görev yüklediği görülmektedir.

DİSK'e göre emperyalizmin adadaki oyunları karşısında anti-emperyalist ve anti-faşist ittifak önem kazanmaktadır. Bu durumda Kıbrıs'ın bağımsızlığından yana olan tüm Kıbrıs örgütlerinin işçi sınıfının öncülüğünde geniş bir ittifak kurmaları adadaki ilericilerin, yurtseverlerin ve devrimcilerin acil görevidir. Böyle bir ittifakın kurulabilmesi için Türk tarafında bir güç birliğinin kurulması gereklidir. Bunun yanı sıra Kıbrıslı tüm ilericilerin, yurtseverlerin ve devrimcilerin bölücü ve şoven unsurlara karşı dikkatli olması gerekmektedir. Ayrıca Kıbrıs sorununun çözümünü hedefleyen her girişim, *“... Kıbrıs'ın bağımsızlığı, toprak bütünlüğü, tarafsızlığı, barış ve her iki toplumun karşılıklı çıkarlarına saygı temeline dayanmak zorundadır. Kıbrıs'ın Türk ve Rum toplumlarının barış ve demokratik düzen içinde bir arada yaşamaları bu şekilde sağlanabilir. ...”* (DİSK Dergisi, 1976c, 14). Yukarıdaki metin incelendiğinden, daha önce de belirtildiği gibi DİSK'in adadaki ilhakçı bir politikayı desteklemediği; DİSK'in Kıbrıs'ın toprak bütünlüğünden, bağımsızlığından, adadaki Türkler'in ve Rumlar'ın demokratik bir düzen ve barış içinde yaşamalarından yana olduğu görülmektedir.

4.3.5. Filistin Sorunu ve DİSK'in Tutumu

İsrail kuruluncaya kadar geçen sürede Yahudiler dünyanın farklı bölgelerinde farklı devletlerin vatandaşı olarak yaşamışlardır. Yahudilerde kendilerine ait bir devlet kurma fikrinin ortaya çıkmasında 1800'lü yıllarda Rusya'da maruz kaldıkları katliamların yanı sıra

Avrupa'daki Anti-Semitizmin (Yahudi karşıtlığı) önemli etkisi vardır. 1882 yılında Leo Pinsker, Anti-Semitizmin Avrupa toplumundan kolayca silinmeyeceği ve Avrupa'nın Yahudilerin eşitliğini kolay kabul etmeyeceği düşüncesi ile Yahudilerin bağımsız bir devlet kurmalarının gerekli olduğunu savunmuştur (Cleveland, 2008: 268). Böylece Yahudilerde kendilerine ait bir devletin çatısı altında yaşama fikri ortaya çıkmış, fakat devletin nerede kurulacağına dair düşünce Siyonizm ile şekillenmiştir.

Siyonizm kavramının kökünü “*Siyon*” sözcüğü oluşturmaktadır ve Yahudiler bu sözcüğü tarihin ilk çağlarından beri Kudüs ile eş anlamlı olarak kullanmışlardır (Öke 2011: 28). Siyonizm ise Yahudilerin Filistin'e, (Erets Yisrael'e) dönme umudunu ifade eden arzu veya düşüncedir (Şalon, 2017). Bu düşüncenin ideolojik temelleri Viyanalı Yahudi gazeteci Theodor Herzl'in 1896 yılında yazdığı Yahudi Devleti adlı kitapla atılmıştır. Siyonizm'i siyasal bir hedef belirleyen Herzl'in çalışmalarının bir sonucu olarak Yahudi Devleti adlı kitabın yazılışından bir yıl sonra, 1897 yılında İsviçre'nin Basel kentinde ilk Siyonist Kongresi toplanmıştır (Cleveland, 2008: 269). Dünyadaki bütün Yahudileri İsrail'de toplamayı amaçlayan Siyonist hareketin ilk kongresinde (Tellal, 2019: 78), Dünya Siyonist Örgütü'nün kurulmasına ve Yahudi ulusal fikrinin kuvvetlendirilmesine karar verilmiş, Yahudiler için Filistin'de hukuken tanınan bir yurt edinme hedefi benimsenmiştir (Öke 2011: 39; Cleveland, 2008: 269). Fakat Herzl, Basel Programına devlet desteği bulamadan 1904 yılında ölmüştür (Cleveland, 2008: 269). Fakat 1917 yılında bölgeyi işgal eden İngiltere'nin Dışişleri Bakanı James Balfour'un, Filistin'de bir Yahudi bölgesinin kurulmasını olumlu karşılayan bildirisi (Balfour Bildirisi) yayınlanmıştır (Tellal, 2019: 78; Şalon, 2017). Böylece Basel Programına devlet desteği de bulunmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile birlikte Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasının önündeki en büyük engeli ortadan kalkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Filistin'de kurulan İngiliz manda yönetimi Filistin'e Yahudi göçünün önünü açmış, Hitler'in iktidara gelmesi ile birlikte ise Almanya'da yaşayan Yahudilerin önemli bir bölümü Filistin'e göç etmiştir. 1928 yılında Filistin'de 150 bin olan Yahudi sayısı 1937 yılında 400 bine, 1947 yılında ise 570 bine ulaşmıştır. Bu dönemde Filistinde yaşayan Arap sayısı ise 1.2 milyondur (Tellal, 2019: 78).

Filistin'e Yahudi göçünün başlaması ile birlikte, Yahudiler ve Araplar arasında birçok çatışma yaşandı. Bu süreçte Yahudiler tarım alanlarını korumak için silahlandı (Şalon,

2017). Yaşanan çatışmaları bastırmakta güçlük çeken İngiliz yönetimi, 1944 yılı itibariyeler bağımsızlık için mücadeleye başlayan ve İngiliz karargâhlarına suikastlar düzenleyen İrgun gibi Yahudi milislerle de uğraşmak zorunda kaldı (Tellal, 2019: 78; Şalon, 2017). Yaşanan sorunlarla başa çıkamayan İngiliz yönetimi konuyu 2 Nisan 1947’de BM’ye götürdü. Mayıs ayında kurulan Filistin Özel Komisyonu, Kudüs’ün BM denetimine bırakılmasını ve Filistin’de iki ayrı devletin kurulmasını önerdi. BM Genel Kurulu Kasım 1947’de bölünmeyi onayladı. Kararın ardından İngiltere 15 Mayıs 1948’de Filistin’den çekeceğini ilan etti. Çekilmeden bir gün önce 14 Mayıs’ta 1948’de Ben Gurion İsrail devletinin kurulduğunu ilan etti. Ertesi gün ise Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak birlikleri İsrail’e saldırdı. Sekiz ay süren çatışmaların ardından Araplar yenilgi uğradı. Savaşın sonunda İsrail Kudüs’ün yarısını ele geçirdi, topraklarını genişletti ve 1 milyona yakın Filistinli yerlerinden edildi (Tellal, 2019: 78-80). Böylece İngilizler geride bir kargaşa bırakarak bölgeden ayrılmış oldu (Şalon, 2017) ve Orta Doğu’da ki dengeler bir daha düzelmek üzere bozuldu. Üç büyük dinin de kutsal saydığı topraklarda İsrail’in kurulması, etkileri açısından değerlendirildiğinde dünya çapında etkileri olan bir gelişmedir (Tellal, 2019: 78). Bugün bu sorun hem ulusal hem de uluslararası düzeyde birçok ülkenin ve kuruluşun dâhil olduğu ama henüz çözülememiş bir konudur.

DİSK kuruluşunun ilk yıllarından itibaren emperyalist ülke ve kuruluşlara yönelik eleştirilerini her ortamda gündeme getirmiş, Filistin ve diğer ülkelerdeki halkın özgürlük mücadelesini desteklemişti. DİSK’in kuruluşunun 3. yılında 13-15 Şubat 1970 tarihinde yaptığı 3. Genel Kurulu’nda aldığı 22 ve 23 numaralı kararlar ile “*Emperyalizmin Ortadoğu’daki maşası*” olarak gördüğü İsrail’i, Ortadoğu’daki tutumlarından dolayı protesto etmiş ve Filistin halkının yanında yer almıştır (Çelik, 2020: 594-595).

DİSK’in Filistin sorunu hakkındaki tutumunun ilerleyen yıllarda da devam ettiği görülmektedir. Örneğin 2-6 Kasım 1979 tarihleri arasında Lizbon’da yapılan Arap Halkı ve Temel Davası Filistin ile Dünya Dayanışma Konferansı’na DİSK’i temsilen Genel Sekreter Fehmi Işıklar ve Eğitim Dairesi Müdürü Faruk Pekin katılmıştır. Yaser Arafat’ın konuşma metni dâhil olmak üzere, bu konferansa ilişkin geniş bir bilgilendirme DİSK Dergisi’nin 1979 tarihli Kasım-Aralık sayısında yer almıştır (DİSK Dergisi, 1979: 33-38). Konferansa DİSK’i temsilen katılan Işıklar Eylem Programı Komisyonunda yaptığı konuşmada DİSK’in konuya ilişkin görüşlerini ifade etmiştir. Bu konuşma incelendiğinde DİSK’in Arap halkının

mücadelesini, halkların emperyalizme karşı verdiği ortak mücadelenin bir parçası olarak gördüğü ve Filistin sorunu çözülmeden adil ve kalıcı bir dünya barışı sağlanamayacağı düşüncesinde olduğu görülmektedir. DİSK'e göre Filistin halkının vazgeçilemez ulusal haklarını göz önünde bulundurmadan, Filistin sorununu çözmeyi amaçlayan anlaşmalar ise ABD'nin bölgedeki emperyalist varlığını güçlendirecektir. DİSK, kendilerinin vazgeçilemez ulusal haklarını dikkate almayan anlaşmaları reddeden Arap halkının yanında yer aldığını ve onların mücadelesini desteklediğini beyan etmektedir. Yine Işıklar'ın Eylem Programı Komisyonunda yaptığı konuşma incelendiğinde DİSK'in bu sorunu özelde ABD emperyalizmine; genelde ise *faşizme, emperyalizme, yeni sömürgeciliğe, şövenizme, ırk ayırımına ve siyonizme karşı mücadele* (DİSK Dergisi, 1979: 37-38) bağlamında ele aldığı söylenebilir.

DİSK'in yeniden faaliyete geçtiği dönemde de Filistin sorunu karşısında duyarlılığı devam etmiştir. 2006 yılında yapılan Filistin Yasama Konseyi seçimlerini Hamas kazanmış ve böylece bölgede İsrail ve ABD tarafından olumlu bulunmayan yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda gerilen ilişkiler zaman zaman çatışmaya dönüşmüştür. Kaçırılan bir İsrail askerinin serbest bırakılmaması üzerine 2 Temmuz tarihinde İsrail'in bölgede başlattığı ve 5 gün süren operasyonlar sonucunda 36 Filistinli yaşamını yitirirken, 100'den fazla Filistinli ise yaralanmıştır (Balcı, 2008: 119-122, 138). Bu gelişmeler karşısında DİSK Genel Başkanı Süleyman Çelebi öncelikle İsrail'in Filistin'e uyguladığı şiddeti kınamış, İsrail ve Filistin sendika konfederasyonlarına sorunun çözümü için acil girişim çağrısı yapmıştır. ICFTU ve ETUC'a birer mektup gönderen Çelebi, sorunun çözümü için Avrupa'daki ve bölgedeki emek örgütlerinin de harekete geçmesinin gerektiğini belirtmiştir (BirGün, 2006).

27 Aralık 2008'de İsrail yeniden Gazze'yi hedef aldı ve düzenlenen hava saldırıları, 1967'deki Altı Gün Savaşları'ndan bu yana gerçekleştirilen en ağır hava saldırısıydı. Bu saldırılar sonucunda 926'sı sivil, 1417 Filistinli yaşamını yitirdi (DW, 2019). Bu gelişme karşısında DİSK, Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK), Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği ve Türkiye Tabipler Birliği başkanları 7 Ocak 2009 tarihinde basın açıklaması yaparak, Filistin'de yaşananlar karşısında gerçekleştirilecek eylem planını açıklamışlardır. Bu eylem planı doğrultusunda başlatılan "*Filistin için ses ver!*" kampanyası çerçevesinde DİSK, diğer sendikal örgütler ve kitle örgütleri ile birlikte

bir dizi eylemler gerçekleştirmiştir (DİSK, 2012: 302, 375). 14 Ocak 2009 tarihinde ise DİSK Genel Başkanı Süleyman Çelebi, Avrupa Sendikaları'nı Filistin için acil eyleme çağıran bir açıklama yayımlamıştır (DİSK, 2012: 481).

İsrail'in Gazze'ye insani yardım taşıyan gemilere yönelik saldırısının, DİSK tarafından 1 Haziran 2010 yılında yapılan bir dizi etkinlikle protesto edildiği (DİSK, 2012: 290), ITUC'un 7 Ağustos 2014 tarihinde bütün işçileri Filistin için eylemler düzenleme çağrısı üzerine DİSK'in, bu tarihte eylemler yaptığı (DİSK, 2016: 104) görülmektedir.

2017 yılında ABD Başkanı Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıyacağını duyurması üzerine, DİSK Genel Başkanı Kani Beko Kudüs ile ilgili bir açıklama yapmıştır. Açıklamasında *“Kudüs'ü kardeşliğin ve direnişin başkenti”* olarak niteleyen Beko, yıllardır bütün dünyanın gözü önünde zulme ve baskıya maruz kalan Filistin halkının yanında olduklarını belirterek, dönemin hükümetinden Filistin halkına destek olmak için İsrail ile olan bütün ilişkileri kesmeleri önerisinde bulunmuştur (DİSK, 2017).

Nakba'nın⁷ 70. yıl dönümünde (14 Mayıs 2018) ABD kutlama ile Tel Aviv'deki Büyükelçiliği'ni Kudüs'e taşıyarak, İsrail'in başkentinin Kudüs olduğunu açıklarken aynı gün Gazze'de Filistinliler katlediliyordu. Tarihe *“Kanlı Pazartesi”* olarak geçen bu insanlık dışı saldırıda İsrail güvenlik güçlerinin Gazze sınırındaki gösterilere müdahalesi sonucunda 60 Filistinli yaşamını yitirirken, 2 bin 770 kişi de yaralandı (CNN Turk, 2018). Bu gelişme üzerine DİSK Genel Sekreteri Çerkezoğlu bir açıklama yaptı. Açıklamasında İsrail'i, *“ABD'nin Ortadoğu'daki katliama doymayan şımarık çocuğu”* olarak niteleyen Çerkezoğlu, bu kanlı katliamın failinin İsrail, kışkırtıcısının ise ABD yönetimi olduğunu, *“Türkiye işçi sınıfının siyonizme ve emperyalizme karşı direnen Filistin halkının yanında olduğunu ...”* beyan etmiştir (DİSK, 2018).

2021 yılının Mayıs ayında Mescid-i Aksa'ya yönelik İsrail saldırılarının sonucunda Filistin sorunu bir kez daha dünyanın gündemine gelmiştir. DİSK yöneticilerinin ve DİSK'e üye işçiler 17 Mayıs 2021 tarihinde İsrail Konsolosluk önünde bir araya gelerek İsrail'in saldırı ve katliamlarını protesto etmişlerdir. Konsolosluk önünde bir basın açıklaması yapan DİSK

---

⁷ İsrail Devleti'nin kurulduğu 14 Mayıs 1948 tarihi Yahudiler için zafer anlamına gelirken, bu tarih Filistinliler tarafından “nakba” yani büyük felaket olarak görülür (Özkoç, 2009: 168).

Genel başkanı Arzu Çerkezoğlu, hükümete ve sermaye çevrelerine İsrail ile bütün siyasi, askeri ve ticari ilişkileri kesmeleri yönünde çağrıda bulunmuştur. Çerkezoğlu açıklamasında Türkiye işçi sınıfının her zaman emperyalizme ve siyonizme karşı direnen Filistin'in yanında olduğunu ve bundan sonrada olmaya devam edeceğini belirtmiştir (DİSK, 2021).

4.3.6. Irak ve Suriye Sorunları Karşısında DİSK'in Tutumu

Irak ve Suriye sorunları güncel ve aynı coğrafyada yaşanan, hem aynı coğrafyadan hem de farklı coğrafyalardan birçok ülkenin müdahil olduğu uluslararası sorunlardır. Bu sorunlar aynı zamanda küreselleşme eğilimlerinin yoğunlaşarak devam ettiği dönemde yaşanan sorunlardır. Bu bağlamda DİSK'in Irak ve Suriye sorunları karşısındaki tutumunun incelenmesi, küreselleşme sürecinin DİSK'in uluslararası sorunlar karşısındaki tutumunu nasıl etkilediğini görmek açısından önemlidir.

DİSK'e göre ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra emperyalist gücünü yeniden tesis etmek için bir strateji benimsemiştir ve “*terörizme karşı küresel savaş*” kavramı ortaya atılmıştır. Ortaya atılan bu kavram, ABD'nin Afganistan ve Irak işgalini meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Fakat terörizme karşı küresel savaş kavramı, ABD'nin ekonomik ve siyasi hegemonyasını askeri araçlar kullanarak sürdürme ve yeniden tesis etme politikasının bir parçası olarak görülmelidir (DİSK, 2012: 22). ABD'nin bölgesel/küresel işgalinin merkezinde ise Irak, İran ve Suriye vardır. İşgalin Irak'tan başlamasının ise birçok nedeni vardır. ABD işgale İran ile Suriye ortasında bulunan Irak'tan başlayarak, Suriye ve İran'a saldırmak için bir zemin oluşturmak ve gerektiğinde Irak'taki askeri gücünü Suriye ve İran'a karşı doğrudan kullanmak istemektedir (DİSK, 2012: 23-24). Bu bağlamda ABD'nin Irak işgali, küreselleşme ve serbest pazarın dogmaları adına gerçekleştirilen bir askeri darbedir (DİSK, 2012: 22). Başka bir deyişle de DİSK'e göre bu durum Ortadoğu'daki emperyalist kuşatmadır (DİSK, 2016: 132). Irak'ın işgalinden dolayı ABD'yi eleştiren ve Irak'ın işgalini, küreselleşme ve serbest pazarın dogmaları adına gerçekleştirilen bir askeri darbe olarak gören DİSK'in bu konuda Çin, Batı ve Ortadoğu ülkelerini de eleştirmektedir. Sosyalist Çin, çoğunluğu ABD devlet tahvillerinden oluşan rezerv birikimiyle, Batı ve Ortadoğu'nun petrol ihracatçıları ise ABD hisse senetlerine yatırım yaparak ABD emperyalizminin Irak'ı işgalinin finansmanını kolaylaştırmışlardır (DİSK, 2008: 30).

DİSK'in Irak ve Suriye sorunları karşısındaki tutumu da Filistin sorunu karşısındaki tutumuna benzer şekilde açık ve nettir. ABD'nin Irak'ı işgali DİSK, diğer diğer sendikal örgütlerin ve kitle örgütlerinin katılımı ile 19 Mart 2005 tarihinde İstanbul Kadıköy Meydanı'nda düzenlenen mitingle protesto edilmiştir (DİSK, 2008: 190). Aralarında DİSK'in de bulunduğu sendikal örgütler ve kitle örgütleri tarafından Irak'ın işgalinin 4. yılında 15 Şubat 2007 tarihinde bir kampanya başlatılmıştır. Kampanya kapsamında broşürler, afişler ve bildiriler hazırlanarak tüm ülkeye dağıtılmış, bölgesel toplantılar düzenlenmiş ve kampanyaya katılan örgütlerin genel başkanlarının katılımıyla basın açıklaması yapılarak ortak bildiri okunmuştur. Bu kampanya kapsamında Türkiye'de ilk e-miting düzenlenmiştir. DİSK üyesi olduğu uluslararası üst örgütleri kampanya hakkında bilgilendirerek, kampanyanın Avrupa çapında genişletilmesi için çaba sarf etmiştir (DİSK, 2008: 205). DİSK'in Suriye'de yaşanan olaylar karşısında diğer sendikalar, meslek örgütleri, siyasi partiler ve kitle örgütleri ile birlikte 30 Ağustos 2013 tarihinde "*Suriye'ye emperyalist saldırıya hayır!*" sloganı ile yapılan protestolara katıldığı görülmektedir (DİSK, 2016: 99-100).

DİSK metinleri incelendiğinde, DİSK'in Irak ve Suriye sorunları karşısındaki politikalarından dolayı Türkiye'ye yönelik eleştirilerinin olduğu da görülmektedir. DİSK'e göre "... *Türkiye emperyalizmin Suriye'ye müdahale politikalarına eklemlenmiştir ve Türkiye'nin Suriye konusunda saldırgan tavrı sürmektedir. ...*" (DİSK, 2012: 92). DİSK, hükümete Irak ve Suriye'de savaş yetkisi verecek tezkerelerin meclise getirilmesine de karşı çıkmıştır. DİSK, bu tezkerenin meclise getirilmesine çeşitli emek ve meslek örgütleri ile birlikte tepki göstermiş, 30 Eylül 2014 tarihinde bu örgütlerle birlikte basın açıklaması yaparak tezkereye karşı olduklarını açıklamış ve yine bu örgütlerle birlikte 1-2 Ekim 2014 tarihlerinde "*İŞİD'e Destek Tezkeresi'ne Hayır!*" eylemleri gerçekleştirmiştir (DİSK, 2016: 104, 142, 149).

4.3.7. DİSK'in Uluslararası Sorunlara İlişkin Tutumunun Motivasyon Kaynakları

DİSK, kuruluşundan itibaren uluslararası sorunlar konusunda duyarlı olmuştur ve DİSK'in uluslararası sorunlar karşısındaki genel tutumunu yansıtan bu duyarlılığı, genel olarak *anti-emperyalist* tutumu ile açıklanabileceği (Çelik, 2020: 338) gibi *savaş karşıtı* ve *barışçıl tutum* ile de açıklanabilir. DİSK'in uluslararası sorunlar karşısındaki tutumun anti-

emperyalist, savaş karşıtı ve barışçıl tutum ile açıklanabileceği gibi hak ve özgürlükleri kısıtlayarak zulüm ve işkence gibi insan onurunu zedeleyici ortamlara zemin hazırlayan faşist, cuntacı ve oligarşik anlayış karşısında *demokratik tutum* ile de açıklanabilir.

DİSK'in uluslararası sorunlar karşısındaki bu duyarlılığının temel motivasyon kaynaklarını ise DİSK'e ait metinlerde görmek mümkündür. DİSK'in 7. Genel Kurulunda yapılan değişiklikler güncellenen tüzüğünde, DİSK'in temel amaç ve ilkelerinin ele alındığı 3. Maddede yer alan “...sömürü ve baskıya, faşizme, emperyalizme, şovenizme, her türlü sömürgeciliğe, ırkçılığa, savaş kışkırtıcılığına, silahlanmaya karşı, ...mücadele eder. ...” (DİSK, 1980: 4) ifadesi bu motivasyonun kaynaklarına örnek olarak gösterilebilir. DİSK'in bu duyarlılığının motivasyon kaynakları DİSK'in 1978 tarihli 6., 1994 tarihli 9. ve 1997 tarihli 10. Genel Kurullarına ait metinlerde yer alan “... dünya barışını korumak için çaba gösterilmesi, emperyalizme, ırkçılığa, faşizme karşı savaşım veren halkların desteklenmesi, barış için mücadele, savaşa karşı tutum ve barışın savunulması, barışın sürekli ve egemen kılınması ...” (DİSK, 1978: 13; DİSK, 1994b; DİSK, 1997b) ifadelerinde de görülebilir.

DİSK'in Şili'deki darbeye yönelik tepkisi DİSK'in uluslararası sorunlar konusundaki duyarlılığının sadece emperyalist bir gücün bir başka ülkeyi işgaline tepki ile ve savaş karşıtı ve barışçıl tutum ile sınırlı olmadığını göstermektedir. Şili tepkisi, DİSK'in aynı zamanda faşist, cuntacı ve oligarşik yapıların müdahaleleri soncunda herhangi bir ülkede yaşanabilecek anti-demokratik uygulamalara karşı da duyarlı olduğunun göstergesidir. DİSK'in bu duyarlılığı 1967 yılında Yunanistan'da yapılan faşist Albaylar cuntasına, faşist cuntayı koruyan ABD'ye ve faşist cuntayı şımartan ABD başkanı Johnson'a yönelik eleştirilerinde (DİSK Gazetesi, 1967: 1); İspanya, Portekiz, Güney Kore ve İran'da hüküm süren faşist rejimlere yönelik tepkilerinde de (DİSK Dergisi, 1975b: 17) görmek mümkündür.

DİSK'in faşist, cuntacı ve oligarşik yapılara karşı olan duyarlılığının motivasyon kaynakların ise DİSK'in 5. dönem çalışma raporunda yer alan Portekiz, Şili ve İspanya'daki cunta yönetimlerine yönelik değerlendirmelerinde (DİSK, 1975: 24-28) görülebilir. DİSK'in amaç ve ilkelerinin açıklandığı güncel tüzüğünde yer alan “... Sınıfının onursal görevi olarak, faşizme, cuntacılığa, oligarşiye, baskıya, zulme ve işkenceci tüm rejim ve dikta yönetimlerine karşı mücadele etmeyi temel amaç sayar. ...” (DİSK, 2020b) ifadesi de

DİSK'in faşist, cuntacı ve oligarşik yapılara karşı olan duyarlılığının motivasyon kaynaklarına örnek olarak gösterilebilir.

4.3.8. Küreselleşmenin DİSK'in Uluslararası Sorunlar Karşısındaki Tutumuna Etkisi

Vietnam, Çekoslovakya, Şili ve Kıbrıs sorunları karşısındaki tutumu, DİSK'in küreselleşme sürecinden önceki dönemde uluslararası sorunlar karşısındaki tutumuna ilişkin örneklerdir. Irak ve Suriye sorunları karşısındaki tutumu ise küreselleşme sürecinden DİSK'in uluslararası sorunlar karşısındaki tutumunun güncel örnekleridir. 1980 öncesi ve sonrası dönemde yaşanan uluslararası sorunlar karşısında DİSK'in tutumu bir bütün olarak ele alındığında, yukarıdaki bölümlerde alıntılanan DİSK metinlerinde de görüldüğü üzere, her iki dönemde de DİSK'in bu sorunlar karşısındaki tutumunu aynı motivasyon kaynaklarının şekillendirdiği söylenebilir.

Filistin sorunu karşısındaki tutumu ise uluslararası sorunlar karşısında DİSK'in tutumundaki çizgiyi gözlemlemek açısından önemlidir. Çünkü DİSK kurulduğunda da Filistin sorun, tıpkı bu günkü gibi dünya gündeminde olan bir sorundu. Yine yukarıdaki bölümlerde alıntılanan DİSK metinlerinde de görüldüğü üzere, DİSK küreselleşme öncesi dönemde Filistin halkının yanındadır ve onların mücadelesini desteklemektedir. DİSK'in bu tutumunu şekillendiren temel motivasyon kaynağı ise DİSK'in metinlerinde ifade edildiği gibi emperyalizme, ırkçılığa ve faşizme karşı savaşım veren halkların desteklenmesi; 1979 yılında Lizbon'da yapılan Arap Halkı ve Temel Davası Filistin ile Dünya Dayanışma Konferansına DİSK'i temsilen katılan Fehmi Işıklar'ın yaptığı konuşmada ifade ettiği gibi faşizme, emperyalizme, ırk ayrımına ve siyonizme karşı mücadeledir. DİSK'in yeniden faaliyete geçtiği 1992 sonrası dönem, küreselleşmenin etkisinin hemen her alanda hissedildiği dönemdir. Bu dönemde DİSK'in Filistin sorunu karşısındaki tutumuna bakıldığında, DİSK'in uluslararası sorunlar karşısındaki tutumunu şekillendiren temel motivasyon kaynağının 1980 öncesi dönemle aynı olduğu açıkça görülmektedir. Dolayısı ile küreselleşme sürecinin DİSK'in uluslararası sorunlar karşısındaki tutum ve bu tutuma kaynaklık eden temel motivasyon kaynakları üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını söylemek mümkündür.

Küreselleşme sürecinin DİSK'in uluslararası sorunlar karşısındaki tutumunda herhangi bir değişime neden olmadığı söylenebilir. Fakat DİSK'in 2006 yılında 36 Filistinlinin yaşamını

yitirdiği 100'den fazla Filistinlinin ise yaralandığı olay karşısında ICFTU ve ETUC'a birer mektup göndererek sorunun çözümü için Avrupa'daki ve bölgedeki emek örgütlerinin harekete geçmesinin gerektiğini belirttiği görülmektedir. Bunun yanı sıra DİSK, Irak'ın işgalinin 4. yılında (15 Şubat 2007) başlatılan kampanya hakkında üyesi olduğu uluslararası üst örgütleri kampanya hakkında bilgilendirerek, kampanyanın Avrupa çapında genişletilmesi için çaba sarf etmiştir (DİSK, 2008: 205). Yine 2009 yılında 926'sı sivil, 1417 Filistinlinin yaşamını yitirdiği olay karşısında DİSK'in Avrupa Sendikaları'nı Filistin için acil eyleme çağırarak bir açıklama yayınladığı görülmektedir. Bu durumun, DİSK'in yeni dönemde üyesi olduğu uluslararası sendikalar aracılığı ile uluslararası sorunlara daha etkin tepki gösterme ve uluslararası sorunların çözümünde uluslararası sendikaların gücünü harekete geçirme çabası içerisinde olduğu şeklinde yorumlanabilir.

4.4. DİSK'İN ULUSLARARASI SENDİKALARLA İLİŞKİLERİ

DİSK kuruluş dönemi itibari ile uluslararası ilişkiler ve uluslararası sendikalar ile dayanışma vurgusu olan bir konfederasyondur. DİSK tarihi ve DİSK'e ait metinler bu bağlamda incelendiğinde, DİSK'in diğer ülkelerin sendikal örgütleri ile ilişkilerinin kuruluş dönemi itibari ile başladığını ve DİSK'in ilişki içinde olduğu birçok sendikal örgütün olduğu görülebilir. Ancak bu çalışma bağlamında DİSK'in küresel nitelikteki uluslararası üst sendikalarla (WFTU, ICFTU, ITUC) ve bölgesel bir örgüt olmasına karşın DİSK'in uluslararası ilişkilerinde önemli bir yeri olan ETUC ile ilişkileri incelenecektir.

4.4.1. DİSK ve Dünya Sendikalar Federasyonu İlişkileri

1913 yılında kurulan ve Birinci Dünya Savaşı nedeni ile çalışmaları sekteye uğrayan ve bir parçalanma yaşayan Uluslararası Sendikalar Federasyonu (IFTU: International Federation of Trade Unions), savaşın sona ermesi ile birlikte 1919 yılında yeniden bir araya geldi. Eski örgütlenme tasfiye edilerek, yeni bir Uluslararası Sendikalar Federasyonu oluşturuldu. Amerikan Emek Federasyonu (AFL: American Federation of Labor) ile IFTU arasında yaşanan sorunlardan dolayı AFL örgütünden ayrılrsa da, Avrupa sendikal hareketinde yaşanan gelişmelerin sonucunda hızla gelişti ve güçlendi. Ağırlıklı olarak bir Avrupa örgütlenmesi olan IFTU, 1934 yılında 8 milyona yakın işçiyi temsil ediyordu. 1937 yılında AFL'nin yeniden örgüte katılması ile birlikte, örgütün temsil ettiği işçi sayısı 20 milyona yükseldi. İkinci Dünya Savaşı ile çalışmaları sekteye uğrayan örgüt, savaş sonrasında 25 Eylül 1945

tarihinde Paris'te toplandı. Toplantıya 56 ülke ve bölgeden 65 ulusal sendikal örgütü, 17 Uluslararası Meslek Sekreterliğini ve IFTU'yu temsil eden delegeler katıldı ancak AFL bu toplantıda yer almadı. Toplantıda WFTU kuruldu ve 13 Aralık 1945 tarihinde IFTU tasfiye edildi (Koç, 2000b: 4-5).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında sendikal hareketin uluslararası birliğini sağlama çabaları sonucunda sosyalistlerin ve reformistlerin büyük inanç ve beklentiler ile 1945 yılında kurdukları WFTU'nun temel amacı, sendikal hareketin parçalanmışlığına son vermektir (Eliaçık, 2020:11; Güler, 2014: 41, 187). Bu girişim ilk etapta başarılı olmuş ve WFTU'nun kurulmasıyla birlikte, uluslararası sendikal hareketi tek çatı altında toplamaya yönelik girişimlerde ilk defa önemli bir mesafe kaydedilebilmiştir (Güler, 2014: 41; Erdoğan, 2006: 205). WFTU 1945-1947 döneminde dünyanın en önemli uluslararası sendikal örgütlenmesi olmuştur (Koç, 2000b: 4-5). Fakat soğuk savaşın sendikal hareket üzerindeki olumsuz etkilerinden dolayı sendikal hareket içindeki kutuplaşmalar artmıştır. Federasyon içinde Rus sendikaların sayıca fazlalaşması, WFTU Enformasyon Bülteni'nde Batı ülkelerine yönelik eleştirilerin artması, ABD'nin Avrupa ülkelerine Marshall Yardımına ilişkin tartışmalar WFTU içindeki ayrışmayı derinleştirmiştir. Bundan dolayı da federasyonun, bütünlüğünü uzun süre korunması mümkün olmamıştır (Eliaçık, 2020:11; Erdoğan, 2006: 204; Işıklı, 2003: 132; ; Koç, 2000b: 4-5).

Yaşanan ayrışmaların derinleşmesi sonucunda federasyonun 1949 yılının Haziran ayında Milano'da gerçekleştirilen İkinci Genel Kurulu'nda Batı Avrupa sendikalarının çoğu WFTU ile olan bağlantılarını kopartmışlardır (Erdoğan, 2006: 211). 1950 yılında Sovyet hegemonyasına karşı çıkan Yugoslav sendikaları WFTU'dan atılmıştır. 1960'lı yıllarda yaşanan Sovyet-Çin çatışmalarından dolayı Çin Ulusal Sendika Merkezi WFTU'dan ayrılmıştır. 1949 yılından itibaren WFTU içinde egemen konumda olan Sovyet Sendikaları Konfederasyonu 1990 yılında Sendikalar Genel Konfederasyonu adını almış, Rusya'da anayasal düzene ve demokrasiye yeterince destek vermediği gerekçesi ile 1991 yılında WFTU ile olan ilişkilerini askıya almış, 1992 yılında ise herhangi bir uluslararası sendikal örgüte üye olmadığını açıklamıştır. Fransız Genel Emek Konfederasyonu (CGT: General Confederation of Labour) 1995 yılında, Polonya Sendika İttifakı ise 1997 yılında WFTU'dan ayrılmıştır. Küba, Vietnam, Arap ülkelerinden bazı sendikalar ve Hindistan'dan bazı sendikalar WFTU bünyesine kalmıştır. Fakat sosyalist sistemin çöküşünün ardından

WFTU'nun etkisini tamamen yitirdiğini söylemek mümkündür (Erdoğan, 2006: 68-69). Sosyalist sistemin çöküşünün ardından WFTU'nun üyelerinden bir çoğu ICFTU'ya katılmıştır (Eliaçık, 2020:11).

DİSK, 1970 yılında WFTU ile diyalog kurmaya başlamış ve 1973 yılında iki örgütün çabaları ile bir dünya konferansı düzenlenmiştir (DİSK, 1976b: 23). DİSK'in TKP ile yakınlaşmasının başladığı 5. Genel Kurul sonrasında, komünist partilerin etkisindeki sendikaların örgütlü bulunduğu WFTU ile ilişkileri gelişmiştir. Bu dönemde DİSK'e bağlı sendikaların bazılarının ise WFTU ile bağlantılı sendika enternasyonalleri ile ilişki kurduğu gözlenmektedir (Koç, 2003: 57, 128).

DİSK, WFTU ile ilişkilerini geliştirdiği dönemde, DİSK Dergisi'nin muhtelif sayılarında WFTU'ya ilişkin metinler yer almıştır. DİSK Dergisi'nin Ekim 1975 tarihli 18. sayısında WFTU⁸ hakkında geniş bir tanıtım metninin olduğu ve WFTU Genel Sekreteri Pierre Gensous'la yapılan söyleşiye yer verildiği görülmektedir (DİSK Dergisi, 1975c: 18-21). DİSK Dergisinin Şubat 1976 tarihli 20. sayısında ise ICFTU'yu⁹ tanıtmak üzere ayrılan bölümün aslında daha çok WFTU'yu tanıtıcı bir nitelikte olduğu ve ICFTU'ya yönelik ağır eleştiriler içerdiği görülmektedir (DİSK Dergisi, 1976d: 34-36). DİSK Dergisinin Mart 1976 tarihli 21. sayısında ise “*Uluslararası Sendikal Hareketin Birliği Sorunu*” başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. Bu yazı incelendiğinde DİSK'in sendikal hareketin uluslararası birliğinden yana olduğu, WFTU tarafından sendikal hareketin birliği adına ortaya konan politikaları olumlu bulduğu, ICFTU'yu ise WFTU'nun ortak eylem çağrılarına kulak tıkayarak bölücü bir tutum sergilediği gerekçesi ile eleştirdiği görülmektedir (DİSK Dergisi, 1976b: 23).

Yukarıda aktarılan örneklerin haricinde DİSK Dergisinin Eylül 1976 tarihli 27. sayısında WFTU adına, WFTU Genel Sekreteri Pierre Gensous'un DGM tasarısına karşı DİSK'in yürüttüğü eylemleri destekleyen mesajı yer almıştır (DİSK Dergisi, 1976e: 21). DİSK'in 10. kuruluş yıl dönümü için yapılan toplantıya WFTU adına B. Vezio'nun katıldığı ve

---

⁸ DİSK'e ait metinlerde Dünya Sendikalar Federasyonu'nun İngilizce kısaltması olan WFTU kısaltmasının yerine Türkçe kısaltması olan DSF kısaltması kullanılmıştır.

⁹ 1980 öncesi dönemde DİSK'e ait metinlerde, Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu'nun İngilizce kısaltması olan ICFTU kısaltmasının yerine Türkçe kısaltması olan UHSK kısaltması kullanılmıştır.

Vezio'nun yaptığı konuşmanın da DİSK Dergisinin Şubat 1977 tarihli 32. sayısında yayınlandığı görülmektedir (DİSK Dergisi, 1977c: 66-67). DİSK Dergisinin Şubat 1977 tarihli 35-36. sayısında ise WFTU'nun 1 Mayıs dolayısı ile yayınladığı çağrısı yer almıştır (DİSK Dergisi, 1977d: 216-217). WFTU'nun 16-23 Nisan 1978 tarihinde Prag'da düzenlenen 9. kongresine DİSK Genel Sekreteri Fehmi Işıklar ve Genel Başkan Vekili Mukbil Zırtıloğlu DİSK'i temsilen katılmıştır. DİSK Dergisinin Nisan 1978 tarihli 40. sayısında ise 9. kongresinden dolayı WFTU'yu tanıtıcı bir metin yer almıştır. Metin incelendiğinde DİSK ve WFTU arasındaki ilişkinin sevindirici olarak; ABD, İngiliz ve Hollanda sendikalarının 1949 yılında WFTU'dan ayrılmasının ise WFTU'nun arınışı (*DSF Arınıyor*) olarak nitelendirildiği görülmektedir (DİSK Dergisi, 1978: 35-38). DİSK ve WFTU arasındaki ilişkiye dair örneklerin çoğaltılması mümkündür. Fakat DİSK ve WFTU arasındaki ilişkinin niteliğine ışık tutabilme açısından DİSK'in 1980'de yapılan 7. Genel Kurulu önemlidir.

DİSK'in 25-30 Haziran 1980 tarihleri arasında yapılan 7. Genel Kurulu'na DİSK'in daveti üzerine WFTU'yu temsilen, WFTU Genel Sekreter Vekili İ. Zekariya katılmış ve yaptığı konuşmanın özeti Mayıs-Haziran-Temmuz 1980 tarihli sayısında (65, 66 ve 67) DİSK dergisinde yayınlanmıştır. Bu konuşmanın DİSK ve WFTU arasındaki ilişkilerin niteliğine ışık tutabilecek bölümleri aşağıda aktarılmıştır (DİSK Dergisi, 1980: 16-17):

“DİSK'in çağrısını DSF (WFTU) memnuniyetle kabul etmiştir. Bunun için DİSK'e bütün kalbimizle teşekkür ediyor ve Kongrenize hitap etme olanağı bulduğumuzdan kıvanç duyuyoruz.

Bugün aranızda bir DSF delegasyonunun bulunuşu her iki örgütümüz arasında artan dostluk ve iş birliğinin yeni bir örneğidir. ... böylece ilişkilerimiz başarılı bir biçimde geliyor ve örgütlerimiz bir çok ulusal ve uluslararası konuda aynı görüşe sahip olmakla kalmıyor zaman zaman güçlerimizi birleştirerek birlikte hareket ediyoruz. Gerçekten de DSF ve DİSK arasındaki ilişkiler, uluslararası sendikal hareketinde herkesin kurulmasını arzu ettiği örnek olabilecek düzeydedir.

... Kendi evimizdeymiş gibiyiz, çünkü DİSK her geçen gün DSF'nin çalışmalarına daha faal olarak katılmaktadır, DİSK'e üye bazı sendikalar, DSF'nin bir parçası olan uluslararası sendikal birliklerine bağlıdır.

Bugün kongrenize dostluğumuzu ve işbirliğimizi daha da güçlendirmek ümidi ile katılıyoruz. ”

DİSK'in 12 Eylül 1980 öncesindeki son genel kurulu olan 7. Genel Kuruluna katılan ve mesaj gönderen uluslararası sendikal örgütlerin listesi (DİSK Dergisi, 1980: 18) incelendiğinde, ICFTU ve ETUC'un bu sendikal örgütlerin arasında olmadığı görülmektedir.

12 Eylül 1980 darbesi sonrası DİSK'in faaliyetlerinin durdurulması ve DİSK yöneticilerinin tutuklu olması, özellikle uluslararası ilişkilerde temsil sorunu ortaya çıkartmıştır. Bu süreçte kurumsal anlamda yetkilendirilmemiş bazı kişilerin DİSK adına hareket etmesi, DİSK'in tutuklu yöneticilerinde kaygı uyandırmıştır. Bunun üzerine Davutpaşa Kışlası'ndan tutuklu Abdullah Baştürk, Fehmi Işıklar, Rıza Güven, Mukbil Zırtıloğlu ve Süleyman Çelebi DİSK yönetim kurulu adına ETUC Başkanı Wim Kok'a bir mektup göndererek, DİSK'i temsil yetkisinin sadece Av. Yücel Top ve Av. Ercüment Tahiroğlu'na verildiğini belirtmişlerdir (Güler, 2019a: 85-86). DİSK'in yurt dışında avukatları aracılığı ile temsil edildiği bu dönemde yani 1980'li yıllarda WFTU ile ilişkilerini kestiği, ICFTU ve ETUC ile ilişkilerini geliştirdiği gözlenmektedir (Koç, 2003: 57, 128).

WFTU 1949-1989 döneminde bünyesinde Sovyetler Birliği ve komünist partiler tarafından yönetilen ülkelerdeki sendikaların yer aldığı bir örgüttür. Fakat sosyalist olmayan ülkelerdeki sol sendikalardan bazıları da WFTU bünyesinde yerini almıştır (Erdoğan, 2006: 69). DİSK'in ise WFTU ile ilişkileri 1970 yılı itibari ile başlamış (DİSK, 1976b: 23), DİSK'in 5. Genel Kurulundan sonra WFTU ile olan ilişkileri gelişmiştir. Bu dönemde DİSK'e bağlı sendikaların bazıları ise WFTU ile bağlantılı sendika enternasyonalleri ile ilişki kurmuştur. 1975-1980 döneminde ilişkilerin gelişmesine rağmen, DİSK hiçbir zamana WFTU'ya üye olmamıştır (Koç, 2003: 57, 128).

DİSK'in WFTU ile ilişkileri hem DİSK'in Kuruluş Tüzüğü'nün 4. maddesinin "e" bendinde de yer alan "*DİSK'in ilkelerine uygun doğrultuda görüş sahibi olan ...*" uluslararası kuruluşlar ile ilişki kurma (DİSK, 1967a: 35-36) anlayışına, hem de DİSK'in sınıf ve kitle sendikacılığı anlayışını kabul ettikten sonra sürekli olarak vurguladığı "*Uluslararası Çapta Birlik*" anlayışına uygun bir tavidir. DİSK'in 1980 sonrası komünist partilerin güdümündeki sendikaların örgütlü bulunduğu WFTU ile ilişkilerini kesmesi, ICFTU ve ETUC gibi uluslararası kuruluşlara yönelmesi aslında DİSK'in yeni dönemde izleyeceği çizgiye ışık tutması açısından önemlidir. Başka bir deyişle de bu durum, DİSK'in yeni

döneminde uluslararası ilişkilerde benimseyeceği yaklaşımın aslında fiilen yeniden faaliyete geçtiği 1992'den daha önce şekillenmeye başladığının bir göstergesi olarak görülebilir.

4.4.2. DİSK ve Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu İlişkileri

1945 yılında, sosyalistlerin ve reformistlerin sendikal hareketin uluslararası birliği sağlama adına büyük inanç ve beklentilerle kurdukları WFTU, soğuk savaş döneminde örgüt içindeki farklılıkları derinleştirmesi ve bu farklılıkların ayrışma noktasına gelmesi sonucunda kalıcı olamamıştır (Güler, 2014: 187). Yaşanan ayrışmaların sonucunda WFTU'dan ayrılan sendikal merkezlerin temsilcileri ve AFL temsilcileri 1947 yılında Londra'da bir araya gelerek ICFTU'nun kuruluşuna hazırlık niteliğinde bir toplantı düzenlemişlerdir. ICFTU'nun kuruluş kongresi ise 28 Kasım 7 Aralık 1949 tarihlerinde Londra'da toplanmıştır. Bu toplantıya yaklaşık 48 milyon sendikal işçiyi temsilen 65 ulusal sendika merkezinden 261 delege katılmış ve toplantının ardından 9 Aralık 1949 tarihinde ICFTU kurulmuştur (Güler, 2014: 187; Erdoğan, 2006: 217; Işıklı, 2003: 139, 232-233; Koç, 2000b: 8). Komünist ideolojinin etkisinde olan WFTU'ya rakip uluslararası bir sendikal merkez oluşturma amacıyla kurulan ICFTU'nun uluslararası sendikacılığı, antikomünizm temeli üzerine kurulmuştur. WFTU faşizme karşı mücadeleyi ilke edinmişken, ICFTU komünizm, faşizm ve her türlü totalitarizme karşı mücadeleyi ilke edinmiştir (Erdoğan, 2006: 215-218).

Şubat 1950'den itibaren aktif olarak çalışmaya başlayan ICFTU'ya 1950'li yıllarda 108 sendika merkezi üyeydi. Fakat ICFTU politikalarının belirleyicisi ağırlıklı olarak İngiliz ve ABD sendikalarıydı. Bundan dolayı da İngiliz ve ABD hükümetlerinin çıkar ortaklıkları ve uyuşmazlıkları, ICFTU politikaları üzerinde her zaman etkili olmuştur. Bu uyuşmazlıkların sonucunda 1969 yılında AFL-CIO, ICFTU'dan ayrılmıştır. Bu ayrılmanın ardından ICFTU, ABD'de ve Latin Amerikadaki iki üyesi haricinde bütün üyelerini kaybetmiştir. Yaklaşık 5 milyon üyesini kaybetmesi ile birlikte ICFTU, üyelerinin % 60'ı Avrupalı işçiler olan ve Avrupalı sendikaların egemen olduğu bir Avrupa enternasyonaline haline gelmiştir. Bu dönemden sonra ICFTU'nun, antikomünizm temeli üzerine kurulmuş olan uluslararası sendikacılık anlayışı değişmemiştir. Fakat ICFTU'nun, WFTU ve WCL'ye bağlı sendikalarla ilişkiler artmaya başlamıştır (Erdoğan, 2006: 240-243).

Küreselleşme sürecinde yaşanan gelişmeler ve çok uluslu şirketlerin uluslararası faaliyetlerinin gelişmesi, dünyanın her yerinde sendikal hareket için benzer sorunlar

oluşturmaya başlamış ve bu durum sendikal harekette uluslararası düzeyde birlik eğilimini güçlendirmiştir. Bu eğilimin güçlenmesi sonucunda AFL-CIO ile ICFTU arasındaki gerilim azalmış ve AFL-CIO, 1982’de yeniden ICFTU’ya üye olmuştur. ICFTU, 1986 yılında ise Polonya Dayanışma Sendikası’nı üyeliğe kabul etmiştir. Sosyalist sistemin çöküşünün ardından Romanya, Bulgaristan ve Çek Cumhuriyeti konfederasyonları ICFTU’ya üye olmuşlardır (Tokol, 2013: 190). Sosyalist sistemin çöküşünün ardından 1990 yılında kurulan Rusya Bağımsız Sendikalar Konfederasyonu, 1995 yılında kurulan Tüm Rusya Emek Federasyonu ve yine 1995 yılında kurulan Rusya Emek Konfederasyonu 2000 yılında 30 milyon üyeyi temsilen ICFTU’ya üye olmuştur (Erdoğan, 2006: 69). Küreselleşme sürecinde yaşanan bu gelişmelerle birlikte ICFTU’nun üye sayısında önemli artışlar olurken, WFTU önemli oranda üye kaybetmiştir. Bu süreçte WFTU kadar olmasa da WCL’de üye kaybı yaşamış ve WCL’den ayrılan bazı sendikalar ICFTU’ya üye olmuştur. Küreselleşme sürecinde uluslararası sendikacılık büyük oranda ICFTU, ICFTU çatısı altındaki uluslararası işkolu federasyonlarıyla ve bölgesel örgütlenmelerle birleşmiştir. Dolayısıyla küreselleşme sürecinde uluslararası sendikal örgütler dendiğinde esas olarak ICFTU ve ICFTU şemsiyesi altındaki işkolu federasyonları ve bölgesel örgütler anlaşılması gerekir (Erdoğan, 2006: 67, 71-73).

Türkiye’den ICFTU’ya üye olan ilk konfederasyon ise TÜRK-İŞ’tir. TÜRK-İŞ 1960 yılında ICFTU’ya üye olmuştur. Ancak TÜRK-İŞ’in 12 Eylül 1980 tarihindeki askeri darbeden sonraki tavrı ICFTU tarafından eleştirilmiş ve TÜRK-İŞ Genel Sekreteri Sadık Şide’nin, darbe sonrasında kurulan askeri hükümette Sosyal Güvenlik Bakanı olarak yer alması üzerine TÜRK-İŞ’in ICFTU üyeliği 1981 yılında askıya alınmıştır. ICFTU Yönetim Kurulu’nun 1983 yılında Brüksel’de yapılan toplantısında ise üyeliğinin askıya alınması kararı geri alınmış ve TÜRK-İŞ’in normal üyeliğe dönmesi sağlanmıştır. DİSK’in ICFTU üyeliği ise 1992 yılının Aralık ayında gerçekleşmiştir (Koç, 2000b: 8; Olgaç, 2006: 105-106).

1980 öncesi dönemde kaleme alınmış DİSK metinleri incelendiğinde, 1980 öncesinde DİSK’in ICFTU’ya yönelik oldukça eleştirel bir bakış açısının olduğu görülmektedir. Örneğin DİSK Dergisi’nin Mart 1976 tarihli 21. sayısında kaleme alınan “*Uluslararası Sendikal Hareketin Birliği Sorunu*” başlıklı yazı incelendiğinde DİSK’in sendikal hareketin uluslararası birliğinden yana olduğu ve WFTU tarafından sendikal hareketin birliği adına

ortaya konan politikaları olumlu bulduğu görülmektedir. Bu metinde DİSK'in, ICFTU'yu WFTU'nun ortak eylem çağrılarına kulak tıkadığı ve bölücü bir tutum sergilediği gerekçesi ile eleştirdiği görülmektedir (DİSK Dergisi, 1976b: 23).

DİSK Dergisinin Şubat 1976 tarihli 20. sayısında ICFTU'yu tanıtmak üzere ayrılan bölüm (DİSK Dergisi, 1976d: 34-36) incelendiğinde metnin, ICFTU'ya yönelik ağır eleştiriler içerdiği görülmektedir. DİSK'e göre ICFTU Amerikan Casusluk Örgütü CIA, ABD hükümet yetkilileri ve Avrupa'daki elçilerinin WFTU'yu parçalayıp kendi kontrollerinde bir uluslararası sendikal örgüt kurma girişimlerinin sonucunda kurulmuştur. ICFTU'nun kuruluşunun amacı WFTU'yu yıkıp, uluslararası sendikal hareketi bölmek ve sendikal mücadeleyi sınıf işbirliği temelinde çıkmaza sokmaktır. "... ICFTU'yu kurduranlar uluslararası tekelleşen sermaye sınıfları, kuranlar ise sınıf uzlaşmacılığından yana olan sarı sendika yöneticilerdir. ..." (DİSK Dergisi, 1976c: 34). Bu bağlamda DİSK'e göre TÜRK-İŞ'te ICFTU'nun Türkiye uzantısıdır. Yine ilgili metin incelendiğinde, DİSK'in ICFTU'ya yönelik temel eleştirilerinin şu başlıklar altında toplandığı görülmektedir (DİSK Dergisi, 1976c: 35-36):

- a. ICFTU'nun sendikacılık anlayışı sınıf işbirliğidir yani sarı sendikacılıktır.
- b. ICFTU sömürü düzeninin bekçisidir.
- c. ICFTU demokrasi ve barış düşmanıdır.
- d. ICFTU uluslararası sendikal hareketin birliğine karşıdır.

DİSK'in ICFTU'ya yönelik eleştirel bir yaklaşımının olması, DİSK'in bu örgüt ile ilişkiye tamamen kapalı olduğu şeklinde yorumlanamaz. Çünkü DİSK, kuruluşundan itibaren uluslararası sendikal hareketin birliğinde yanadır. DİSK'in kendini sınıf ve kitle örgütü olarak tanımladığı dönemde bu vurgu daha da güçlenmiştir. Bu bağlamda DİSK'in sendikal hareketin birlikteliğinde dair görüşünü yansıtmaya çalıştığından aşağıda aktarılan ifade oldukça açıklayıcı niteliktedir.

"DİSK, ulusal ve uluslararası düzeyde, siyasi görüşü ne olursa olsun, Türkiye ve dünyada işçi sınıfının ortak çıkarları için, barış ve sömürsüz bir dünya düzeni için dünya sendikal hareketinin birliğini savunmaktadır." (DİSK Dergisi, 1976e: 23).

DİSK Dergisinin Eylül 1976 tarihli 27. sayısında ICFTU adına, ICFTU Genel Sekreteri Otto Kersten'in, DGM tasarısına karşı DİSK'in yürüttüğü eylemlerin destekleyen açıklamanın yer aldığı görülmektedir (DİSK Dergisi, 1976e: 21). DİSK'in DGM eylemlerinin ICFTU

tarafından desteklenmesi ise her ne kadar DİSK'in ağır eleştirilerine maruz kalsa da, ICFTU'nun da DİSK ile olan ilişkiye tamamen kapalı olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

DİSK, 1980 öncesi dönemde ICFTU'ya üye olmamış, DİSK'in ICFTU üyeliği, fiilen yeniden sendikal faaliyete başladığı 1992 yılının Aralık ayında gerçekleşmiştir. Fakat ICFTU üyesi olmasa dahi, 12 Eylül askeri darbesi sonrası karşılaştığı uygulamalar dolayısıyla DİSK ile önemli bir dayanışma sergilemiştir (Olgaç, 2006: 105; Koç, 2000b:8). 12 Eylül darbesi sonrasında ICFTU ve ETUC bir dayanışma süreci başlatarak uluslararası kurumlar, örgütler ve sendikalar arasında bir dayanışma ağı oluşturmuş, DİSK ve DİSK'li temsilciler için hukuki, finansal ve politik anlamda oldukça önemli destekleri organize etmişlerdir. Bu dayanışma çok sayıda sendika ve örgütün katılımı ile uzun süre devam etmiştir. Bu dayanışma sürecinin en önemli aktörlerinden biri ise ICFTU olmuştur. ICFTU, darbe sonrası tutuklanan 158 tutuklu DİSK temsilcisinin 100'ünün ailesine finansal destek sağlamıştır. Aylık 100 Amerikan Doları olan bu destek ailelere her iki ayda bir gönderilmiştir. Isınma gideri gibi ek ihtiyaçların ortaya çıktığı kış dönemlerinde ise ailelere sağlanan finansal destek artırmıştır. Ailelere sağlanan finansal desteğin yanı sıra, ICFTU tutuklu DİSK'lilerin savunma giderleri için düzenli finansal destek sağlamıştır. Finansal desteğin yanı sıra ICFTU, tutuklu DİSK temsilcilerinin yargılanma sürecini de yakından takip etmiştir. ICFTU tutuklu DİSK temsilcilerinin yargılanma sürecini duruşmalara gönderdiği gözlemciler aracılığı ile takip etmiş, DİSK temsilcilerinin avukatları ile koordinasyon içerisinde hareket edilmiştir (Güler, 2019a: 80, 88, 90).

DİSK, ICFTU'nun ve diğer sendikal örgütlerin sergilediği bu tutumu yeniden faaliyete geçtiği, 1992 yılında yapılan ilk genel kurulunda (8. Genel Kurul) detaylı bir şekilde ele almıştır. DİSK tarafından *“uluslararası dayanışmanın görkemli örneği”* olarak nitelendirilen ve DİSK tarafından her zaman hatırlanacağı beyan edilen bu dayanışma, uluslararası dayanışmanın ve işçi sınıfının kardeşliğinin somut bir örneğidir (DİSK, 1992: 7).

DİSK'in 18-19 Ocak 1992 tarihinde gerçekleştirdiği 8. Genel Kurul, DİSK'in uluslararası faaliyetler ve uluslararası sendikal hareketle işbirliği yönünde önemli kararlar aldığı genel kurullardan biridir. DİSK'in bu genel kurulunda aldığı bu önemli kararlardan biri ise ICFTU'ya üyelik kararıdır (DİSK, 1992: 60). DİSK'in ICFTU üyeliği 1992 yılının Aralık ayında gerçekleşmiştir (Koç, 2000b: 8; Olgaç, 2006: 106) ve 1993 yılında ICFTU Genel

Sekreteri Enzo Frizo, DİSK'in davetlisi olarak İstanbul'a gelmiştir. Frizo bu ziyaretinde bir konferans vermiş ve Frizo'nun verdiği konferans, daha sonra DİSK Yayınları tarafından kitaplaştırılmıştır (DİSK, 2020a). DİSK'in 28-30 Temmuz 2000 tarihli 11. Genel Kurulunda alınan "*ICFTU içinde daha etkin bir rol üstlenme*" kararı doğrultusunda (DİSK, 2000b), DİSK'in ICFTU ile ilişkilerinin daha da yoğunlaştığı söylenebilir.

4.4.3. DİSK ve Uluslararası Sendikalara Federasyonu İlişkileri

Uluslararası Hristiyan Sendikalar Federasyonu (IFCTU: International Federation Christian Trade Union) 1920 yılında Hristiyan sendikaların uluslararası örgütü olarak kurulmuştur (Erdoğan, 2006: 70) ve ilk döneminde yoğun olarak Avrupa'da örgütlenmiştir (Işıklı, 2003: 124-125). İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan önemli orandaki üye kaybını telafi etme, dine dayalı sendikal anlayışın geçerliliğini yitirmesi ve Hristiyan sendikalarla sınırlı kalmayarak dünya genelinde kabul gören bir sendika olma isteği gibi nedenlerden dolayı IFCTU, 1960'lı yıllarda Hristiyan kimlikten uzaklaşarak daha laik bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. IFCTU 1968 yılında Luxemburg'ta gerçekleştirdiği kongrede daha laik bir program benimseyerek WCL adını almıştır. Bu değişimle birlikte WCL bağlantısızlığı, ulusların kendi kaderini tayin hakkını, tekellere karşı özyönetimi savunan hümanizm, sosyalizm ve sendikalizm karışımı bir çizgi benimsemiştir. WCL benimsemiş olduğu çizgiye uygun olarak faaliyetlerinde üçüncü dünya ülkelerine yönelmiş, bu ülkelerin sosyoekonomik açıdan desteklenmesine ve bu ülkelerde sendikaların geliştirilmesine önem vermiştir (Erdoğan, 2006: 70; Ünal, 1999: 167-169). Bu değişimle birlikte WCL daha kucaklayıcı ve daha laik bir yapıya bürünmüş olsa da, sınıf sendikacılığı anlayışını benimsemiş sosyalist sendikalar ile arasındaki mesafeyi hiçbir zaman tam anlamı ile ortadan kaldırmamıştır (Güler, 2014: 187). Fakat WCL, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden yeni üyeler edinmeye çalışmıştır. Ancak bu konuda başarılı olamamıştır. Küreselleşme sürecinde ise WFTU kadar olmasa da, WCL'de üye kaybı yaşamış ve bu süreçte WCL'den ayrılan bazı sendikalar ICFTU'ya üye olmuştur (Erdoğan, 2006: 71-73).

Küresel düzeyde bir sendikal birliğe uzanan yolda WCL ve ICFTU yakınlaşması ise 1970'li yıllarda başlamıştır (Eliçik, 2020: 14). 1970'li yıllarda ICFTU ve WCL arasında uluslararası düzeyde birleşme için yoğun görüşmeler olmuşsa da, birleşme sağlanamamıştır

(Erdoğdu, 2006: 243). Bu birleşmenin sağlanamamasının en önemli neden ise WCL'nin, baskın bir yapının içinde kaybolma kaygısı ile uzunca bir süre ICFTU ile birleşmeye direnç göstermesidir (Güler, 2014: 187). Fakat küreselleşme sürecinde yaşanan gelişimlerle birlikte 1990 sonrasında WCL'de, birçok konuda ICFTU ile ortak hareket etme eğilimi gelişmeye başlamıştır. Bu eğiliminin güçlenmesi ile birlikte de, WCL ve ICFTU birleşmesi beklenir hale gelmiştir (Erdoğdu, 2006: 73).

Tokol'a göre ise tarihsel süreçte, sendikal hareket içinde küresel düzeyde birliği sağlama hedefi her zaman olmuştur. Ancak özellikle ideolojik nedenlerden dolayı sendikal örgütler arasında yaşana ayrışmalar, bu birlikteliğin sağlanmasının engellemiştir. Fakat WCL'nin yaşadığı ideolojik dönüşüm sonucunda, WCL ve ICFTU ile arasındaki ideolojik farklılıklar azalmış, ICFTU'ya üye bazı sendikalarda da yapısal ve ideolojik değişimler yaşanmış ve soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte sendikal hareket içindeki ideolojik ayrışmalar neredeyse sona ermiştir. Bunun yanı sıra ETUC'un farklı ideolojilerdeki örgütleri üyeliğe kabulü, ICFTU ve WCL'nin uluslararası örgütler (ILO, UN) içindeki işbirliği, bu iki uluslararası sendikal örgüte üye olan ulusal sendikal merkezler arasında gerçekleşen birleşmeler ve iki örgütün yöneticilerinin birleşme için sergiledikleri çabaların sonucunda ICFTU ve WCL birleşmesi gerçekleşmiştir (Tokol, 2013: 195-196).

Yukarıda aktarılan gelişimler dikkate alındığında ITUC'un kuruluşunda Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte sendikal hareket içindeki karşılıklı ilişkilerin gelişmesinin, ideolojik anlamda yakınlaşmaların yaşanmasının ve bu yakınlaşmalar sonrasında yaşanan birleşmeler ile değişen örgüt yapılarının önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir (Güler, 2014: 80). Fakat yukarıda değinilen gelişimlerin yanı sıra ITUC'un kurulmasında önemli rol oynayan bir diğer faktör ise küreselleşme ve neo-liberal politikalar. Çünkü küreselleşme ve neo-liberal politikalar sonucunda sendikal hareket hem üye sayısı hem de finansal açıdan güç kaybederken, sermaye ve çok uluslu şirketler etki alanlarını genişleterek güç kazanmışlardır (Tokol, 2013: 195). Küreselleşme eğilimlerinin güçlenmesi ve neo-liberal politikaların geniş uygulama alanı bulması karşısında ortaya çıkan sorunlarla mücadele, sendika hareket içinde dayanışmayı ve birlikteliği bir noktada tercih olmaktan çıkararak zorunluluk haline getirmeye başlamıştır.

ITUC'un kuruluşunda yayınladığı İlkler Bildirisine bakıldığında da konfederasyonun varlık amacının “...her yerde ve her koşulda çalışanların etkin biçimde temsil edilmesini sağlayan

dünya sendikacılığının bağımsız ve demokratik güçlerini bir araya getirmek ve harekete geçirmektir.” şeklinde açıkladığı görülmektedir. ITUC, bu amaca ulaşmak için ise “...emeğin küresel stratejilerinin sermayenin küresel stratejilerine karşı koyması için gereken her türlü dayanışmayı sağlamayı...” görev olarak üstlenmiştir (DİSK, 2008: 292). Bu ifadeler uluslararası sendikal hareketin birlikteliğinin sağlanmasında, küreselleşme sürecinin ve bu süreçte sermayenin küreselleşen stratejilerinin zorlayıcı bir faktör olduğunu göstermektedir.

Yukarıda aktarılan tarihsel süreç ve bu birleşmeye giden ilk adımın 1968 yılında WCL’nin yaşadığı ideolojik dönüşümle atıldığı dikkate alındığında ITUC’un kurulmasının oldukça uzun süren bir hazırlık döneminin olduğu söylenebilir. Bu uzun hazırlık döneminden sonra, son kongrelerini Viyana’da aynı salonda yapan WCL ve ICFTU, kendilerini feshederek 2006 yılında ITUC’u kurdular. ITUC’u kuruluşuna çeşitli bağımsız sendikalar da dâhil oldu. Böylece, tüm dünya sendikaları (Çin hariç) büyük oranda tek sendikal örgüt çatısı altında bir araya gelerek işçi haklarını koruma ve geliştirme adına önemli bir temsil gücü ve mücadele aracı elde etmiş oldu (Eliaçık, 2020: 10, 14).

Merkezi Bürükselde olan ITUC, kurulduğunda bünyesinde 156 ülkeden 300’ü aşkın sendikayı bir araya getirmişti ve yaklaşık 170 milyon işçiyi temsil ediyordu. ITUC 2020 yılı itibari ile 163 ülkeden 332 üye konfederasyonu bünyesinde barındırmaktadır ve 200 milyon işçiyi temsil etmektedir (Eliaçık, 2020: 9; DİSK, 2008: 145). ITUC’un kıtasal ve bölgesel örgütleri bulunmaktadır ve bu örgütlerin kendine özgü faaliyetleri vardır. ITUC Tüm Avrupa Bölge Konseyi (ITUC-PERC), Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkelerini kapsar ve genellikle ETUC ile ortak çalışmalar yürütür. Amerika Kıtası Sendikaları Konfederasyonu (TUCA), Kuzey ve Güney Amerika’daki sendika konfederasyonlarının çatı örgütüdür. Arap Sendikaları Konfederasyonu (ATUC) Orta Doğu ve Kuzey Afrika sendikalarının ortak örgütüdür. ITUC Asya-Pasifik (ITUC AP) doğuda Yeni Zelanda’dan Japonya’ya batıda ise Türkiye’ye kadar olan alanda faaliyetleri yürütmektedir. Türkiye hem Avrupa hem de Asya-Pasifik bölgelerine dâhildir (Eliaçık, 2020: 14-15). Türkiye’den TÜRK-İŞ, DİSK, HAK-İŞ ve KESK bu örgütün kurucu üyesidir (Eliaçık, 2020: 10).

ICFTU’un kurucu üyelerinden olan DİSK’e göre günümüzün çok boyutlu sorunlarının ulusal, bölgesel veya kısmi nitelikli çözümlerle aşılamayacağı açıktır. Bunda dolayı da günümüzde işçi sınıfının uluslararası düzeydeki mücadelesi her zamankinden daha önemli

bir hale gelmiştir. Bu durum uluslararası sendikal hareketin yeniden yapılması zorunluluğunu doğurmuştur. Bu bağlamda ITUC'un kuruluşu, dünya sendikal hareketi açısından tarihi bir adımdır ve işçi sınıfının eşitsizliklere ve baskılara karşı verdiği mücadelede uluslararası dayanışma ağını genişletmek ve güçlendirmek açısından son derece önemlidir. Sermayenin küresel düzeydeki saldırılarına, ulusal çapta yaşanan baskılara ve ırkçılığa karşı mücadeleyi esas alarak kurulan ITUC, önümüzdeki dönemde işçi hareketinin uluslararası düzeyde gelişmesinde ve işçi hareketi arasındaki dayanışmanın güçlenmesinde önemli bir rol oynayacaktır (DİSK, 2008: 16, 145).

ITUC'un kuruluşu ile birlikte ITUC ile ilişkiler, ITUC tarafından düzenlenen faaliyetlere ve eylemlere katılım DİSK'in uluslararası ilişkilerinde önemli bir yer edinmiştir. DİSK genel kurul çalışma raporlarında ITUC'un çeşitli konulardaki görüşlerine ve ITUC üyeliği kapsamında yapılan faaliyetlere/eylemlere/etkinliklere dair bilgilere yer verilmiştir. Bazen ise genel kurul çalışma raporlarının eklerinde ITUC tarafından hazırlanan raporların ve belgelerin yayınlandığı görülmektedir.

4.4.4. DİSK ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu İlişkileri

Batı Avrupa'nın politik ve ekonomik bütünleşme yolunda attığı adımların kaçınılmaz bir sonucu olarak, Avrupa işçi sınıfının çıkarları için Avrupa sendikalarında da bütünleşme eğilimi ortaya çıkartmıştır (Erdoğan, 2006: 243). Bundan dolayı da Avrupa sendikal hareketindeki bütünleşme, Avrupa'da yaşanan bütünleşme süreci ile eş zamanlıdır. Bu bütünleşmenin en temel nedeni ise emeğe dair bir perspektifin, Avrupa'nın bütünleşme sürecinde dahil edilmesini sağlama arzusudur (Güler, 2019b: 238). Bu bağlamda siyasi eğilimi ne olursa olsun tüm Avrupa sendikalarının birleşme girişimi bilinçli bir seçimdir. Bu birleşme eğilimini örgütsel ifadesi ise 1973 yılında kurulan Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC: European Trade Union Confederation) olmuştur (Erdoğan, 2006: 243).

ETUC 1973 yılında kurulmuş olsa da, ETUC'un köklerinin AB yolunda atılan ilk adım olan ve 1950'li yılların başında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği'ne dayanır. AB süreci başlayınca, Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'daki ICFTU üyesi 21 sendika “21’ler Komitesi” adlı bir yapılanmaya gittiler. 1957 yılında ise Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu (AET) oluşturan Roma Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın

imzalanmasını takiben 1958 yılında ICFTU'nun Avrupa'daki üyeleri Düsseldorf'ta bir toplantı yaparak Avrupa Sendikalar Sekreterliği'ni kurdular. 21'ler Komitesi olarak bilinen yapılanma da Avrupa Sendikalar Sekreterliğine katıldı. Avrupa Sendikalar Sekreterliği, 1969 yılında adını Avrupa Hür Sendikalar Konfederasyonu (ECFTU) olarak değiştirdi. AB sürecinde atılan adımların artması sonucunda Avrupa Sendikalar Konfederasyonu kurma düşüncesi de güçlendi. Bu düşüncenin güçlenmesi ile birlikte Avrupalı sendikalar 1972 yılında bir araya geldiler. Yapılan görüşmelerin ve varılan anlaşmalar sonucunda 1973 yılının Şubat ayında ETUC kuruldu (Koç, 2000b: 15-16). ETUC, AET ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği ülkelerini kapsayacak şekilde 15 ülkeden ICFTU üyesi 17 sendika tarafından 1973 yılında kurulmuştur. WFTU ile ilişkilerini tamamen kesmiş olan İtalya Genel İş Konfederasyonu'nun ve WCL üyesi Avrupalı Hristiyan sendikaların 1974 yılında üyeliğe kabul edilmesi ile birlikte ETUC genişlemiştir (Erdoğan, 2006: 243). TÜRK-İŞ 1988 yılında, HAK-İŞ ve KESK ise 1997 yılında ETUC'a üye olmuştur. DİSK'in ETUC üyeliği ise 1985 yılında gerçekleşmiştir (Olgaç, 2006: 106).

AB'nin yürütme organı niteliğindeki Avrupa Komisyonu ile ETUC arasında yakın ilişkilerin olduğu, ETUC'un çalışmalarının çok büyük bir bölümünü Avrupa Komisyonu ile ilişkilerin oluşturduğu, ETUC'un birçok çalışmasını Avrupa Komisyonu fonlarıyla finanse ettiği ve ETUC'un Avrupa Komisyonu'ndan önemli miktarda kaynak aldığı bilinmektedir. Ayrıca ETUC'un bazı önemli konulardaki politikalarının, Avrupa Komisyonu'nun izlediği politikalarla paralellik gösterdiği de gözlenmektedir. ETUC'un sendikal faaliyet konusundaki temel anlayışı ise sorunların işverenlere kurulacak sosyal diyaloglar aracılığı ile çözülmesidir ve bu bağlamda ETUC, işçi ve işverenleri "*sosyal ortaklar*" olarak nitelendirmektedir (Koç, 2000b: 16-17). Dolayısıyla ETUC'un neoliberal politikalarla ve küreselleşme süreci ile bütünleşmiş, uzlaşa temelli bir sendikacılık anlayışını benimsemiş bir yapı olduğunu söylemek mümkündür.

DİSK'in, ETUC üyeliği girişimi 12 Eylül 1980 öncesi döneme dayanmaktadır. DİSK ETUC üyelik için ilk başvurusunu 1974 yılında yapmıştır (DİSK, 1992: 34). Fakat DİSK'in bu örgüte üyelik müracaatı hiçbir gerekçe gösterilmeden reddedilmiştir (DİSK, 1976b: 23). Buna karşın DİSK, kendisini Avrupa sendikal hareketinin bir parçası olarak görmekten vazgeçmemiştir (DİSK Dergisi, 1975a: 17). Bu bağlamda DİSK, aralarındaki ideolojik ve politik farklılıklara rağmen farklı ülkelerden sendikal örgütlerin bir araya geldiği Avrupa

Sendikal Konferanslar'ını, Avrupa'da sendikal hareketin birlikteliği adına atılmış tarihi bir adım olarak görmüş, bu konferansları yakından takip ederek bu konferanslara katılmıştır (DİSK Dergisi, 1977c: 172; DİSK Dergisi, 1975d: 17). DİSK'in ETUC üyeliği ise DİSK'in faaliyetlerinin durdurulmuş olduğu dönemde, 1985 yılında gerçekleşmiştir (Işıklı, 2003: 157).

ETUC, 12 Eylül 1980 darbesi sonrası Türkiye'de yaşanan gelişimleri yakından takip etmiş ve DİSK davasının devam ettiği süreçte DİSK'in üyeliğini onaylamıştır (Işıklı, 2003: 157). Fakat üyeliğin onaylanmasından önceki süreçte ETUC ile DİSK arasında önemli bir dayanışma süreci yaşanmıştır. 12 Eylül darbesi sonrasında DİSK ve DİSK'li temsilciler için hukuki, finansal ve politik anlamda ciddi desteklerin organize edildiği dayanışma sürecinin önemli aktörlerinden biri de ETUC olmuştur. ICFTU, darbe sonrası tutuklanan 158 tutuklu DİSK temsilcisinin 100'ünün ailesine finansal destek sağlarken, ETUC ise 58 tutuklunun ailesine finansal destek sağlamıştır. ETUC da ICFTU gibi ailelere sağlanan finansal desteğin yanı sıra tutuklu DİSK'lilerin savunma giderleri için düzenli finansal desteği sağlamıştır. Bu dönemde ETUC ve ICFTU tarafından tutuklu DİSK yöneticilerinin ailelerine sağlanan finansal destek posta çekleri aracılığı ile yani açıktan sağlanırken, tutuklu DİSK yöneticilerinin savunma giderleri için sağlanan finansal desteğin ETUC temsilcileri aracılığıyla elden ulaştırılması dikkat çekicidir. Bu süreçte ETUC, ICFTU ile birlikte tutuklu DİSK yöneticilerinin yargılanma sürecini de yakından takip etmiş, duruşmalara gözlemci göndermiş ve tutuklu DİSK yöneticilerinin avukatları ile koordinasyon içerisinde hareket edilmiştir. ETUC, ICFTU ile birlikte gözlemci avukat aracılığı ile DİSK temsilcilerin duruşmalarını başından sonuna kadar takip etmiştir (Güler, 2019a: 80-88, 90-92).

ETUC'un 12 Eylül 1980 darbesi sonrası tutuklu DİSK temsilcileri için yaptıkları sadece finansal yardım ve duruşmaların izlenmesi ile sınırlı değildir. ETUC dönemin hükümetine protesto mektupları gönderilmiş, Türkiye'ye gönderilen görevliler aracılığı ile yapılan görüşmeler raporlaştırılmış, oluşturulan raporlar faklı dillere çevrilerek kamuoyu Türkiye'deki durum hakkında bilgilendirilmiş, ETUC üyesi sendikaların kendi ülkelerinin hükümetlerine baskı yaparak Türkiye'deki durumu protesto etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Başka bir deyişle de ETUC, 12 Eylül darbesi sonrası Türkiye'de ortaya çıkan durumu sürekli gündemde tutmuş, farklı kanalları kullanarak uluslararası kamuoyunda DİSK temsilcilerinin durumuna ilişkin bir hassasiyet oluşturulmaya ve hükümet üzerinde

baskı oluşturmaya da çalışılmıştır (Güler, 2019a: 93). Bunların yanı sıra ETUC, 12 Eylül darbesi sonrasında yaşananlardan dolayı Türkiye’den kaçan ve iltica talebinde bulunan sendikacılarla ve aileleri ile de yakından ilgilenmiştir. İltica talebinde bulunan sendikacıların taleplerini yakından takip eden ETUC, yasal süreçlerin hızlıca işlemesi için ilgili ülkelerin yetkili birimlerine bilgilendirme mektupları yazmış ve iltica taleplerinde yasal sürecin hızlı ilerlemesine sağlamaya çalışmıştır (Çelik, 2010: 150-152).

DİSK’in fiilen yeniden faaliyete geçtiği yeni döneminde ise ETUC ile olan ilişkilerin niteliğinin ve yoğunluğunun arttığı gözlenmektedir. Örneğin DİSK, Balkan ülkelerindeki sendikalar arasında dayanışmanın güçlendirilmesi amacıyla ETUC’un desteği ile 14-16 Ekim 1992 tarihlerinde İstanbul’da uluslararası bir toplantı düzenlemiştir. Bir yıl sonra 1993 yılında ise ETUC’un öncülüğünde tüm Avrupa’da düzenlenen *“İşsizliğe ve Irkçılığa Karşı 2 Nisan Avrupa Eylem Günü”* nedeniyle Ankara’da bir panel düzenlenmiştir. 26-28 Mayıs 1994 tarihlerinde ise AB tarafından desteklenen *“AB-Türkiye İlişkilerinin Sosyal Boyutu ve Sendikaların Rolü”* konulu konferans ETUC, TÜRK-İŞ ve DİSK ortaklığı ile gerçekleştirilmiştir. 4-6 Ocak 1996 tarihlerinde ise İstanbul’da *“Sosyal Haklar ve Serbest Dolaşım Semineri”* ETUC, TÜRK-İŞ ve DİSK ortaklığı ile gerçekleştirilmiştir (DİSK, 2020a). DİSK’in 28-30 Temmuz 2000 tarihli 11. Genel Kurulunda alınan *“özellikle ETUC’un çalışmalarına aktif şekilde katılımın sağlanması”* kararı doğrultusunda (DİSK, 2000b), DİSK’in ETUC ile ilişkilerinin daha da yoğunlaştığı söylenebilir.

4.5. TÜRKİYE’NİN AB ÜYELİĞİ SÜRECİNDE DİSK’İN TUTUMU VE BU SÜRECİN DİSK’İN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrasında tercihini Batı bloğu içinde yer almaktan yana kullanmış, NATO’ya kabul edilmesinin ardından da 31 Temmuz 1959’da AET’ye ortaklık başvurusu yaparak bir anlamda bundan sonraki tüm kararlarını etkileyecek olan adımı atmıştır (Uysal, 2001: 141). 12 Eylül 1963 tarihinde İnönü Hükümeti ve AET yetkilileri arasında Ankara’da imzalanıp, 1 Aralık 1964’te yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile birlikte de bu süreç resmen başlamıştır (Ceyhan, 1991: 23). Ankara Anlaşması’nın imzalanmasıyla başlayıp günümüze kadar farklı aşamalardan geçen ilişkiler, kimi zaman gerginleşip durma noktasına gelmiş, fakat ne Türkiye bu üyelik kararından vazgeçebilmiş ne de Avrupa, Türkiye’yi tamamen reddedebilmiştir (Uysal, 2001: 140).

Türkiye ve AET (Ortak Pazar) ilişkilerinin 1970’li yıllar boyunca, işçi sendikalarının gündeminde çok önemli bir yere sahip olmadığı, bu dönemde sendikaların bu ilişkiyi bazı sektörlerde korumanın kaldırılacak olması nedeni ile ortaya çıkacak iktisadi baskı ve ideolojik bakış açılarıyla değerlendirdiği söylenebilir. TÜRK-İŞ bu ilişkiye merkez siyasi partilerin bakış açısına yakın bir bakış açısıyla bakarken, HAK-İŞ ise bu ilişkiye, yakın ilişkiler içinde olduğu siyasi İslamcı partinin tavrı ile bakmıştır (Doğan, 2003: 24).

DİSK’in ise 1970’li yıllar boyunca TÜRK-İŞ ve HAK-İŞ’ten farklı olarak Türkiye ve AET ilişkilerine kapitalizm karşıtlığı söylemiyle baktığı görülmektedir (Doğan, 2003: 24). Ortak Pazar ile Türkiye arasında geçiş dönemine başlanmasını öngören protokollerin 23 Kasım 1970’de Brüksel’de imzalanmasının ardından DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler’in 24 Kasım 1970’de verdiği demece bakıldığında Türkler’e göre, *“Türkiye’nin sömürücü Avrupa’nın pazarı haline getirilmesi için tezgâhlanan plan son şeklini almış bulunmaktadır.”* (Ceyhan, 1974: 4). DİSK’in 1970 tarihli 3. Genel Kuruluna ait metne bakıldığında ise metinde, AET’ye ilişkin aşağıdaki değerlendirme yer almaktadır (DİSK, 1970: 63):

“... Türkiye’ NATO, CENTO ve Ortak Pazar gibi emperyalizmin askeri ve iktisadi sömürücü ağlarından çıkmadıkça fukara, yoksul halkımızın ve tüm emekçi sınıf ve tabakaların ve de yürekli aydınların, küçük zanaatkârın ve esnafımızın, asırlardır horlanan ve sömürülen çilekeş köylümüzün yüzünün gülmesi imkânsızdır. ...”

Türkler’in açıklaması ve yukarıda aktarılan metin, DİSK’in Ortak Pazarı emperyalizmin ekonomik sömürü ağının bir parçası olarak gördüğünü göstermektedir. DİSK’e göre (DİSK, 1973: 10) Ortak Pazar’a girme, Türkiye’ye faydadan çok zarar getirecektir ve bu amaçla yapılan planlar ise hem zararlı hem de gerçek dışıdır. DİSK’in 1977 yılında yapılan 6. Genel Kurulunda alınan kararlara bakıldığında da, *“...ülkemizden emperyalizmin kovulması, bağımsızlığın sağlanması amacıyla, ... AET, IMF, OECD gibi ekonomik örgütlerden çıkılması zorunlu görür. ...”* (DİSK, 1978: 12-13) ifadesinin yer aldığı görülmektedir. 1980 öncesi dönemde DİSK’in, IMF ve OECD gibi örgütlerin yanı sıra AET’yi de ulusal bağımsızlığın önünde bir engel olarak gördüğü söylenebilir. DİSK’e göre Türkiye’nin bu örgütlerden uzaklaşması, ulusal bağımsızlığın sağlanabilmesi için gereklidir. Doyasıyla ile DİSK’in 1980 öncesi dönemde Türkiye’ni AET’na üyeliği konusunu, emperyalizmle mücadele bağlamında ele aldığını söylemek mümkündür.

1980 sonrası dönem neoliberal politikalar, küreselleşme sürecinin etkileri, Sovyetler Birliğinin dağılması ve 12 Eylül askeri darbesi gibi nedenlerden dolayı Türkiye’de sendikal örgütlenmenin önemli oranda güç kaybettiği ve durgunluğa girdiği dönemdir (Baydar, 1999: 313). İşçi sendikalarının durağanlık yaşadığı bu dönemde, 1987 yılında Özal hükümeti AET’ye tam üyelik için başvuru yapmış ve 1995 yılında dönemin koalisyon hükümetince Gümrük Birliği Kararı imzalanmıştır. Bu gelişmelerle birlikte Türk sendikal hareketinin de Türkiye-AB ilişkilerine olan ilgisi artmıştır. Bu gelişmelerin yaşandığı dönemden önce ETUC üyesi olan (1985) DİSK ve bu gelişmelerin yaşandığı dönemde ETUC üyesi olan (1998) TÜRK-İŞ, ETUC platformlarında Türkiye ile ilgili meselelerde tutum almak zorunda kalmışlardır. Bundan dolayı da AB ve Türkiye’nin AB üyeliğine ilişkin konular, Türk sendikacılığının gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır (Doğan, 2003: 25). DİSK, yeniden faaliyete geçtiği dönem itibarı ile 1980 öncesi dönemin aksine Türkiye’nin AB üyeliğine olumlu yaklaşmış ve bu doğrultuda yürüttüğü faaliyetlerle, Türkiye’nin AB üyeliğini desteklemiştir (Doğan, 2003: 30; Olgaç, 2006: 92).

DİSK’in yeni dönemine ait metinler incelendiğinde 4-7 Ağustos 1994 tarihli 9. Genel Kurul’da AB’ye ilişkin bir değerlendirmenin yer aldığı görülmektedir. Fakat metinde 1980 öncesi dönemdekine benzer eleştiriler yer almamaktadır. Bu değerlendirme daha çok AB’nin gelişim sürecini, organlarını ve işlevlerini anlatan bilgilendirici bir metin niteliğindedir. Metinde AB “*bir bölgesel bütünleşme girişimi*” olarak nitelendirilmekte ve AB’nin sosyal boyutunun önemi vurgulanmaktadır (DİSK, 1994a: 24-28). 9. Genel Kurul’da vurgulanan bir diğer şey ise küreselleşmenin etkisidir. DİSK’e göre küreselleşme eğilimlerinin doğal bir sonucun olarak farklı ülkelere yayılmış olan üretim ağlarının sorunlarını çözmek için ulus-devletler artık yetersiz bir yapılanmadır. Bu sorun farklı arayışları zorunlu kılmaktadır ve bu arayışların bir sonucu olarak AB gibi bölgesel çözümler önem kazanmaktadır (DİSK, 1994a: 24). Bu değerlendirme dikkate alındığında DİSK’in AB gibi bölgesel işbirliklerini, küreselleşme eğilimlerinin güçlenmesine bağlı olarak ulus-devlet yapısını zayıflaması sonucunda ortaya çıkan sorunlara çözümü arayışının ortaya çıkardığı bir gereklilik olarak gördüğü söylenebilir. Ayrıca DiSK’in, AB’nin sosyal boyutunu da önemseydiği açıktır.

DiSK’in 12-14 Eylül 1997 tarihli 10. Genel Kurul Çalışma Raporu’na bakıldığında ise uluslararası sendikacılığa ilişkin önemli değerlendirmelerin yer aldığı ve DİSK’in Avrupa

pazarındaki tekelleşmeyi aslında sendika hareketin birlikteliğine katkı sağlayan bir faktör olarak ele aldığı görülmektedir. DİSK’e göre 19. yüzyılda bile uluslararası olmaya çalışan sendikal hareketin, yaşanan gelişmelerden sonra 20. yüzyılda uluslararasılaşması artık bir zorunluluktur. Bir sendikanın savunduğu şey eğer işçi çıkarı ise artık “*milli*” veya “*yerel*” sendikacılık yapmak mümkün değildir. Eğer Türkiye’deki sendikalar herhangi bir ülkedeki çalışanların hakların için mücadele vermiyor ise kendi üyelerinin haklarını savunamazlar. Bundan dolayı da geldiğimiz nokta itibariyle işçi sınıfının sendikal hareketi pratik nedenlerden dolayı uluslararasılaşmak zorundadır. Bu bağlamda AB ve AB’deki sendikal hareket bir laboratuvarı olarak görülebilir. Avrupa pazarının tekelleşmesi ise sendika hareketin birlikteliğine katkı sağlamıştır. Çünkü AB’ye üye ülkeler, diğer Avrupa ülkeleri, Türkiye, Kıbrıs ve Malta sendikaları bir araya gelerek yaklaşık 56 milyon üyeye sahip bir Avrupa Sendikalar Konfederasyonu oluşturmuşlardır (DİSK, 1997: 14-15).

DİSK’in 28-30 Temmuz 2000 tarihli 11. Genel Kurul Çalışma Raporu incelendiğinde ise 1980 dönemdeki kadar ağır olmasa da DİSK’in AB’ye yönelik eleştirel bir yaklaşımının olduğu görülmektedir. DİSK’e göre Türkiye’nin “...*küresel kapitalizm içindeki en önemli odaklardan birisi olan AB’ye aday üye statüsüne kavuşmasında uluslararası kapitalist sistemin ve özellikle ABD’nin ülkemize biçtiği rolün büyük önemi vardır...*”. Türkiye’nin adaylığa kabulünde etkili olan bir diğer neden ise Türkiye’nin stratejik konumu, Orta Asya, Ortadoğu ve Balkanlar’daki kültürel bağlarıdır. Bunun yanı sıra Türkiye genç nüfusa sahip bir ülkedir ve AB’nin işgücü ihtiyacını karşılama açısından önemli bir potansiyeldir. AB’nin Türkiye’yi adaylığa kabulünde etkili olan bir diğer neden ise Batı Avrupa’nın tıkanma sürecine girmiş olan sermaye birikim sürecidir. Dünyada olduğu gibi Batı Avrupa’da da kapitalizm bir birikim krizi yaşamaktadır (DİSK, 2000a: 8-9). AB’nin kendi içinde yaşadığı tıkanmış sermaye birikim sürecini aşma ve genç işgücü talebini karşılama isteği, dağılan Doğu Bloku ülkelerini hızlıca AB’ye üyelik sürecine dâhil etme nedenlerinden biri olduğu gibi, Türkiye’nin AB’ye adaylığa kabulünde de etkili olmuştur.

DİSK’in 28-30 Temmuz 2000 tarihli 11. Genel Kurul Kararları incelendiğinde ise DİSK’in AB’yi “*bir sermaye organizasyonu*” olarak gördüğü açıktır. DİSK’e göre “... *Gümrük Birliği emekçilere kazanç getirmediği gibi AB’de kendi başına emekçilere ekonomik açıdan kazanç getirmeyecektir. ...*” (DİSK, 2000b). AB’nin bir sermaye kurumsallaşması olduğu gerçeği gözardı edilemez, fakat Avrupa yalnızca sermaye güçlerinden oluşmamaktadır

(DİSK, 2000a: 9). AB normları, özellikle temel insan hakları ve özgürlükler konusunda Türkiye'deki durumun iyileştirilmesini gerektirmektedir. Bundan dolayı DİSK, AB normlarının Türkiye'de temel insan haklarının ve özgürlüklerin gelişmesine olumlu yönde katkı yapmasını beklenmektedir (DİSK, 2000b). Başka bir deyişle de aslında Türkiye'nin kendi iç dinamikleri ile aşamadığı bazı yapısal sorunların çözümünde AB, önemli seçeneklerden biridir (Doğan, 2003: 20). Dolayısı ile Türkiye'nin AB üyeliği konusunu DİSK'in temel vurgularından olan insan hakları, özgürlükler ve demokratikleşme gibi evrensel değerler bağlamda ele aldığı, bu konularda Türkiye'de yaşanan sorunların çözümü için AB'ye üyeliği bir çözüm olarak gördüğü söylenebilir.

Yine ilgili genel kurul kararları incelendiğinde DİSK'in Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin kararlar alarak bazı politikalar belirlediği de görülmektedir. DİSK'e göre Türkiye'nin içine girdiği bu süreç "*Emeğin Avrupası'nın*" yaratılabilmesi için uluslararası sendikal hareket ile dayanışmayı zorunlu hale getirmektedir. DİSK, AB'ye katılma konusunda atılacak adımları yakından takip etmeli ve yapılacak yasal düzenlemelerin emekçilerin talepleri doğrultusunda değişiklikler içermesi için mücadele etmelidir. Bu doğrultuda ETUC ve diğer Avrupa ülkelerinin sendikal örgütleri nezdinde girişimlerde bulunulmalı, AB Parlamentosu içindeki sol gruplarla temas kurulmalı ve somut talepler anlatılmalıdır (DİSK, 2000b). Bu bağlamda dönemin DİSK Genel Başkanı Rıdvan Budak'ın, Strazburg'a giderek Avrupa Parlamentosu üyesi Sosyalist Parlamenterlerle görüşmüş, onları Gümrük Birliği lehinde oy kullanmaya ikna etmeye çalışmıştır. AB ve Türkiye arasında Ekonomik ve Sosyal İstişare Komitesi oluşturulması sürecinde, DİSK'in Brüksel Temsilciliği vasıtasıyla AB ayağında etkin bir rol üstlendiği de bilinmektedir. Bu süreçte DİSK, bir yandan Türkiye'nin gerekli değişiklikleri gerçekleştirilmesini sağlamaya çalışırken, diğer yandan da AB'deki muhatapları aracılığı ile AB'yi Türkiye'nin adaylığı ile ilgili olumlu yönde bir karar almaya zorlamıştır (Doğan, 2003: 30-34).

Türkiye'nin AB üyeliği konusunun, DİSK'in yeni döneminde uluslararası sendikalarla olan ilişkilerinin şekillenmesinde de önemli bir etken olduğu görülmektedir. Çünkü DİSK'e göre (DİSK, 2000b) AB adaylığı, Türkiye'nin sermaye politikalarını etkileyecektir ve doğal olarak bu durumdan sendikal hareket de etkileyecektir. Bu durumda, uluslararası sendikal hareket ile dayanışma daha da önemli hale gelecektir. Oysa bir süredir DİSK'in uluslararası ilişkilerinde gerileme yaşanmaktadır. Bunun temel nedeni ise ETUC ve ICFTU gibi

uluslararası sendikalara üye olmasına karşın, DİSK'in üyeliğin gerektirdiği yükümlülükleri yerine getirememiş olması ve bu konuda somut bir çalışma planına sahip olmamasıdır. Bu durumun ilerleyen süreçte bazı sorunlara neden olabileceğinin farkında olan DİSK'in, öncelikle ETUC'un çalışmalarına aktif şekilde katılma ve kararların oluşumunda etkin olma yönünde karar almıştır. Yine bu bağlamda önemi artan ancak mevcut hali ile *“sadece tabelası olan bir büro konumundaki”* DİSK'in Avrupa Temsilciliği'nin de etkin hale getirilmesi yönünde karar alındığı görülmektedir.

Türkiye'nin AET ile başlayan ve AB üyeliği ile devam eden bu uzun ilişki süreci DİSK bağlamında bir bütün olarak ele alındığında, DİSK'in başlangıçta emperyalizmin iktisadi sömürü aracı olarak gördüğü bu topluluğa, Türkiye'nin üyelik girişimi konusunda olumsuz bir yaklaşım sergilediği açıktır. DİSK'e göre böyle bir birliğe üyelik, ulusal bağımsızlık önünde bir engeldir ve Türkiye'nin AET'ye üyeliği yarardan çok zarar getirecektir. Fakat DİSK'in aktif sendikal hareketin dışına itildiği 12 yıllık süreç, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de birçok şeyin değiştiği süreçtir. Bu süreçte küreselleşme eğilimleri güçlenmiş, sermayenin stratejileri küreselleşmiş, ulus-devlet yapısı farklı coğrafyalara yayılmış üretim ağlarının sorunlarını çözme konusunda yetersiz kalmıştır. Güçlenen küreselleşme eğilimlerine bir sonucu olarak, küresel nitelikte taşımayan sendikacılık anlayışı neredeyse olanaksız hale gelmiştir. Yaşanan gelişmeler hem sendikal hareketin uluslararasılaşmasını zorunlu kılmaktadır hem de yaşanan sorunlara çözüm arayışları AB gibi bölgesel işbirliklerinin önemini artırmaktadır. Türkiye'nin AB üyeliği yolundaki adımları ise kaçınılmaz gerçeklerdir. Her ne kadar AB'yi bir sermaye örgütü olarak görse ve AB üyeliğinin tıpkı Gümrük Birliği gibi emekçilere bir kazanç sağlamayacağını düşünse de DİSK, mevcut şartların gerekliliklerini dikkate alarak, 1980 önceki reddedici tutumun aksine yeni döneminde bu ilişkiyi desteklemektedir. DİSK'in AB'yi bir sermaye örgütü olarak görmesine karşın, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini desteklemesi bir çelişki gibi görünmektedir. Fakat DİSK'e göre AB, sadece bir sermaye organizasyonundan ibaret değildir ve DİSK, AB'nin sosyal boyutunu önemsemektedir. AB normlarının, özellikle temel insan hakları ve özgürlükler konusunda Türkiye'deki durumun iyileştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bundan dolayı DİSK, bu normların Türkiye'de temel insan haklarının ve özgürlüklerin gelişmesine olumlu yönde katkı yapmasını beklenmektedir, dolayısı ile bu süreci desteklemektedir. Çünkü 1980 öncesi dönemde olduğu gibi yeni dönemde de DİSK'in temel vurguları arasında insan hakları, özgürlükler ve demokrasi gibi evrensel değerler

önemli yer tutmaktadır. Buna karşın Türkiye, kendi iç dinamikleri ile bu alanlarda yaşanan yapısal sorunları aşamamıştır. Bu bağlamda, DİSK'in bu alanlarda yaşanan sorunların çözümünde, AB üyeliğini bir seçenek olarak gördüğü de söylenebilir.

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin etkilerini DİSK'in uluslararası ilişkilerinde de görmek mümkündür. DİSK, bu sürecin başta Avrupa kökenli olmak üzere küresel ölçekte faaliyet gösteren uluslararası sendikal hareketle dayanışmanın önemini artırdığının farkındadır. Fakat 1990'ların sonları ve 2000 yılı, Tablo 4.1'de de görüldüğü üzere DİSK'in uluslararası ilişkilerinde gerilemenin yaşandığı bir dönemdir. DİSK, ETUC ve ICFTU gibi uluslararası sendikalara üye olmasına karşın üyeliğin gerektirdiği yükümlülükleri yerine getirememiş ve bu konuda somut bir çalışma planı ortaya koyamamıştır. Bu durumun ilerleyen süreçte kendisi açısından sorun teşkil edeceğinin farkında olan DİSK, bu süreçte uluslararası ilişkilerini yeniden değerlendirme, şekillendirme ve geliştirme gereği duymuştur.

Tablo 4.1. DİSK'in uluslararası faaliyetlerine dair istatistikler

Yıl ve Toplam		Faaliyetin İlişkili Olduğu Örgüt							
Faaliyet Sayısı		AB		ICFTU / ITUC		ASK / ETUC		Diğer	
Yıl	Toplam Faaliyet Sayısı	Faaliyet Sayısı	%	Faaliyet Sayısı	%	Faaliyet Sayısı	%	Faaliyet Sayısı	%
1992	31	1	3,23	2	4,46	11	34,48	17	57,83
2000	8	6	75	0	0,00	1	12,50	1	12,50
2001	16	5	31,25	0	0,00	2	12,50	9	56,25
2002	21	2	9,52	0	0,00	4	19,04	15	74,44
2003	27	3	11,11	2	7,41	6	22,22	16	59,26
2004	24	5	20,84	0	0,00	3	12,50	16	66,66
2005	21	3	14,30	0	0,00	4	19,04	14	66,66
2006	10	0	0,00	0	0,00	1	10,00	9	90,00
2007	44	13	29,55	0	0,00	8	18,18	23	52,27
2008	55	5	9,10	4	7,27	14	25,45	32	58,18
2009	40	5	12,50	6	15,00	11	27,5	18	45,00
2010	50	6	12,00	2	4,00	17	34,00	25	50,00
2011	75	3	4,00	16	21,33	13	17,34	43	57,33
2012	...	...	...	...	....	....	....	....	....
2013	37	5	13,53	10	27,02	1	2,702	21	56,75
2014	65	5	7,70	8	12,30	5	7,70	47	72,30
2015	42	0	0	6	14,28	7	16,68	29	69,04
2016	42	1	2,39	6	14,28	11	26,19	24	57,14
2017	42	1	2,39	4	9,53	8	19,04	29	69,04
2018	35	1	2,92	7	20	5	14,28	22	62,80
2019	41	2	4,87	5	12,19	6	14,63	28	68,31

Kaynak: DİSK. (1994a). 9. genel kurul çalışma raporu. İstanbul: DİSK Yayınları No. 8.; DİSK. (2000a). 11. genel kurul çalışma raporu 1997-2000 (Küresel saldırıya karşı küresel direniş!).

İstanbul: DİSK Yayınları No. 30.; DİSK. (2004). 12. genel kurul çalışma raporu 2000-2004. İstanbul: DİSK Yayınları No. 41.; DİSK. (2008). 13. genel kurul çalışma raporu. İstanbul: DİSK Yayınları No. 55.; DİSK. (2012). 14. genel kurul çalışma raporu. İstanbul: DİSK Yayınları No. 59.; DİSK. (2016). 15. genel kurul çalışma raporu. İstanbul: DİSK Yayınları No. 64.; DİSK. (2020c). 16. genel kurul çalışma raporu. İstanbul: DİSK Yayınları No. 79.

Tablo 4.1’de görüldüğü üzere DİSK’in 1992 yılında 31 olan uluslararası faaliyet sayısı, 2000 yılı itibari ile 8’e kadar düşmüştür. DİSK, bu süreçte uluslararası ilişkilerini yeniden değerlendirme, şekillendirme ve geliştirme gereği duymuştur ve 2000 yılından sonra DİSK’in bu faaliyetlerini yeniden artırdığı görülmektedir. Dolayısı ile genel anlamda küreselleşme sürecinin, daha özel anlamda ise Türkiye’nin AB’ye üyeliği sürecinin DİSK’in yeni dönemindeki uluslararası ilişkilerinin şekillenmesinde ve gelişmesinde önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir.

4.6. DİSK’İN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

DİSK’in Ana Tüzüğü’nün 4. maddesinin “e” bendinde de yer alan ve aşağıda aktarılmış olan ifade dikkate alındığında, DİSK’in kuruluş döneminden itibaren uluslararası ilişkileri dikkate alan ve uluslararası ilişkiler vurgusu olan bir anlayış benimsediği söylenebilir. Ancak kuruluş döneminde, başka bir değişle de sınıf sendikacılığını benimsediği dönemde, DİSK’in bu ilişkiyi “...DİSK’in ilkelerine uygun doğrultuda görüş sahibi olan ...” ifadesinden de anlaşılacağı üzere sınırlayıcı ve şarta bağlayıcı bir yaklaşım sergilediği söylenebilir.

“Madde 4: DİSK’in başlıca görevleri şunlardır: ...

e) Türkiye dışında olup da işçi sınıfının yararlarına çalışan ve DİSK’in ilkelerine uygun doğrultuda görüş sahibi olan milletlerarası işçi örgütleriyle işbirliği yapmak, bu gibi kuruluşlara üye olmak suretiyle işçi dayanışmasının ürünlerinden yararlanmak, ...”

(DİSK, 1967a: 33)

DİSK, sınıf sendikacılığını benimsediği dönemde, uluslararası ilişkilerde benimsediği yaklaşıma uygun olarak 1970 yılında Dünya Sendikalar Federasyonu (WFTU: World Trade Union Federation) ile diyalog kurmaya başlamıştır (DİSK, 1976b: 23). DİSK’in Türkiye Komünist Partisi (TKP) ile yakınlaşmasının başladığı 5. Genel Kurul sonrasında, komünist partilerin etkisindeki sendikaların örgütlü bulunduğu WFTU ile ilişkileri gelişmiştir. Bu dönemde DİSK’e bağlı sendikaların bazılarının ise WFTU ile bağlantılı sendika enternasyonalleri ile ilişki kurduğu gözlenmektedir (Koç, 2003: 57, 128).

1973-1975 dönemi ise DİSK'in uluslararası ilişkilerinin daha kurumsal bir hale geldiği dönemdir. Bu dönem itibari ile DİSK uluslararası sendikal toplantılara katılmaya ve gündeminde uluslararası sorunlara yer vermeye başlamıştır. Yine bu dönem itibari ile DİSK yayınlarında uluslararası sendikal harekete ve uluslararası sorunlara dair metinlerin ve haberlerin geniş bir şekilde yer almaya başladığı da görülmektedir. Yine bu dönem Türkiye'nin imzaladığı Ortak Pazar Antlaşması'nın ardından DİSK'in Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'na (ETUC: European Trade Union Confederation) üyelik başvurusu yaptığı dönemdir (Çelik, 2020: 597-598). DİSK'in 1974 yılında yapmış olduğu ilk üyelik başvurusu (DİSK, 1992: 34), hiçbir gerekçe gösterilmeden reddedilmiş (DİSK, 1976b: 23) olsa da, DİSK kendisini Avrupa sendikal hareketinin bir parçası olarak görmekten vazgeçmemiştir (DİSK Dergisi, 1975a: 17). Bu bağlamda DİSK'in bu dönem itibari ile ETUC'u ve Avrupa'da sendikal hareketin birlikteliği adına atılmış tarihi bir adım olarak gördüğü, Avrupa Sendikal Konferanslar'ını yakından takip ettiği, bu konferanslara katıldığı görülmektedir (DİSK Dergisi, 1977b: 172; DİSK Dergisi, 1975d: 17).

1975 yılı DİSK'in kuruluşunda benimsemiş olduğu sınıf sendikacılığı anlayışının, sınıf ve kitle sendikacılığı anlayışına dönüştüğü dönemin başlangıcıdır (Şafak, 2018: 703). Kendini sınıf ve kitle sendikal örgütü olarak tanımladığı dönemde DİSK'in ulusal ve uluslararası düzeydeki ilişkilerine damgasını vuran ilke ise “...*kapitalizmin sömürü ve baskısına karşı, işçi sınıfının ekonomik ve toplumsal haklarının korunması ve genişletilmesi, bağımsızlık, demokrasi, barış ve toplumsal ilerleme temeli üzerine emekten yana bir düzen için mücadeledir.*” Fakat DİSK'e göre bu ilke uluslararası sendikal eylemlerde ve örgütsel birlikte şart olarak öne sürülemez. Çünkü DİSK öncelikle Avrupa çapında olmak üzere ülkelerinin rejimleri, benimsedikleri politik ve ideolojik eğilimleri farklı da olsa, sendikal hareketin eylem birliğinden ve tek bir sendikal örgütte birleşmelerinden yani *sendikal birlikten* yanadır (DİSK Dergisi, 1975a: 16).

DİSK'in 1979 yılında yayınlanan ve demokratik sınıf ve kitle sendikacılığının temel ilkelerinin ele alındığı çalışmasında DİSK (1979: 20-24) sendikal birlik ilkesini işyerinde birlik, işkolunda birlik, ülke çapında birlik, uluslararası çapta birlik olmak üzere dört düzeyde ele almıştır. DİSK'e göre “... *işyerlerinde bir tek sınıf sendikasında birlik, işkollarında bir tek sınıf sendikasında birlik, devrimci sendikacılığı sürdüren bir tek konfederasyonda birlik ...*” yeterli değildir ve uluslararası düzeyde birlik de gereklidir. İlgili

metinde “*Uluslararası Çapta Birlik*” başlığı altında uluslararası birlik ve gerekliliği şu şekilde ifade edilmektedir (DİSK, 1979: 22-24):

“Ülke çapında tek bir konfederasyonda birlik de yeterli değildir. Sömürü ve baskıya karşı mücadele eden işçiler, tüm kapitalist ülkelerde benzeri biçimde sömürülen ve aynı çıkarlara sahip olan işçilerle, sosyalist ülke işçileriyle, ulusal kurtuluş mücadelesi veren halklarla en yoğun ilişkiler kurmak zorundadırlar.

Dünya çapında sömürü ve baskı sürdüren emperyalist çok uluslu tekellere karşı, kapitalist-emperyalist sistemin derinleşen bunalımının getirdiği yeni sorunlara karşı, çeşitli ülkelerde demokratik hak ve özgürlüklere yapılan saldırılara karşı, sendikal hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi için, emperyalizme, faşizme, ırkçılığa, şovenizme, yeni sömürgeciliğe karşı mücadelede kalıcı zaferler elde edilmesi için, sürekli ve kalıcı bir dünya barışı için sendikalar arasında dünya çapında ortak eyleme girmek zorunludur.

Çokuluslu tekellerde çalışan işçiler, ekonomik mücadelelerinde aynı şirketin diğer ülkelerdeki işyerlerinde çalışan işçilerle çok sıkı bir dayanışma içinde olmaları, mücadelenin başarılı olmasında en önemli etken olmaktadır.

Uluslararası çapta birlik içinde olan tekелci kapitalistlere karşı, işçilerin uluslararası çapta birlik ve dayanışma sağlamaları, işçi sınıfının her düzeydeki mücadelesini etkinleştirmekte, işçilerin kazanılmış haklarını kullanmalarında ve uluslararası çapta yeni ekonomik ve demokratik haklar elde etmelerinde kalıcı zaferler sağlamaktadır.

DİSK, kapitalist ülke, üçüncü dünya, sosyalist ülke sendikaları ve bunların üye olduğu uluslararası sendikal örgütlerle en geniş ilişkileri kurar, emperyalizme ve faşizme karşı ortak mücadele yollarını arar.

İşyerlerinde bir tek sınıf sendikasında birlik, işkollarında bir tek sınıf sendikasında birlik, devrimci sendikacılığı sürdüren bir tek konfederasyonda birlik ve uluslararası çapta birlik sağlayan işçi sınıfı, sendikal alanda yenilmez bir güçtür.”

Yukarıdaki metin dikkate alındığında DİSK’in kendini sınıf ve kitle örgütü olarak tanımladığı dönemde uluslararası ilişki ve işbirliği vurgusunun güçlendiğini görmek mümkündür. Bu dönemde DİSK’in sınıf sendikacılığı anlayışını benimsediği dönemdekine benzer bir şekilde DİSK’in ilkelerine uygun doğrultuda görüş sahibi olan sendikalarla işbirliği vurgusunun olmadığı, DİSK’in uluslararası ilişkilerde şarta bağlayıcı ve kendini kısıtlayıcı yaklaşımdan uzaklaştığı görülmektedir. DİSK’in bu dönem itibari ile işçi sınıfının

çıkarlarını korumak ve kazanımlarını artırmak için mücadele eden tüm sendikal örgütlerle ilişkiyi, eylemde ve mücadelede işbirliğini vurguladığını söylemek mümkündür. Bu vurguya uygun olarak, bu dönemde DİSK'in uluslararası ilişkileri de yoğunlaşmaya başlamıştır. Fakat yukarıda aktarılan metin dikkate alındığında, DİSK'in 1980 öncesi dönemdeki uluslararası ilişkilerinde ve işbirliği anlayışında hâkim olan yaklaşımın ulusal düzeydeki yaklaşımına benzer şekilde, sorunları uzlaşa ile çözme anlayışından uzak ve mücadele temelli olduğunu söylemekte mümkündür. 1975-1980 dönemi, her ne kadar DİSK'in uluslararası ilişkiler ve sendikal birlik vurgusunun güçlendiği bir dönem olsa da, bu dönemde DİSK'in uluslararası düzeyde ilişkilerinin yoğunlaştığı üst sendikal örgüt komünist partilerinin denetimindeki sendikaların örgütlü bulunduğu WFTU ve bu çizgideki sendikal örgütlerdir.

Bu dönemde WFTU ile olan ilişkileri gelişmiş, DİSK'e bağlı sendikaların bazıları ise WFTU ile bağlantılı sendika enternasyonaller ile ilişki kurmuştur. 1975-1980 döneminden ilişkilerin gelişmesine rağmen, DİSK hiçbir zamana WFTU'ya üye olmamıştır (Koç, 2003: 57, 128). Hiçbir zamana WFTU'ya üye olmamasına rağmen 1975-1980 döneminde DİSK Dergisinde kaleme alınan metinlere bakıldığında, DİSK'in WFTU tarafından sendikal hareketin birliği adına ortaya konulan politikaları olumlu bulduğu buna karşın Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu'na (ICFTU: International Confederation of Free Trade Unions) yönelik oldukça eleştirel bir bakış açısının olduğu görülmektedir (DİSK Dergisi, 1976b: 23; DİSK Dergisi, 1976c: 35-36). TKP Merkez Komitesi yayın organı Atılım Dergisi'nin DİSK 5. Genel Kurulu'nu değerlendirdiği 1975 Haziran sayısına bakıldığında ise derginin bu genel kurulu ile ilgili değerlendirmeleri şöyledir (Atılım, 1975: 2):

“... DİSK'in 5. Kurultayı Türkiye işçi sınıfının uluslararası işçi hareketiyle bağlarının gittikçe güçlendiğini proletarya enternasyonalizmi ilkelerine bağlılığını dünyaya gösteren bir forumdu. Bu foruma uluslararası işçi sendikacıları temsilcileri katıldı. Bunların başında Sovyetler Birliği Sendikalar Federasyonu sekreteri Vladiçenko bulunuyordu. ...”

Atılım Dergisi'nin DİSK 5. Genel Kurulu'na ilişkin değerlendirmesi ve 1975-1980 dönemi DİSK- WFTU ilişkileri dikkate alındığında, DİSK'in bu dönemde henüz sınıf sendikacılığı döneminde benimsediği uluslararası ilişkiler yaklaşımından tam anlamı ile uzaklaşmadığı, eski döneme ait yapıların DİSK'te varlığını devam ettirdiği söylenebilir.

12 Eylül 1980 tarihinde yaşanan askeri darbe sonrası dönem, faaliyetlerinin durdurulduğu ve DİSK'in aktif sendikal hareketin dışına itildiği dönemdir. Yöneticilerinin tutuklu olduğu bu dönem, uluslararası ilişkilerde DİSK'in avukatları aracılığı ile temsil edildiği, DİSK-ETUC-ICFTU arasında sendikal dayanışmanın somut örneklerinin (Güler, 2019a: 80-90), DİSK'e göre ise *“uluslararası dayanışmanın görkemli örneğinin”* yaşandığı dönemdir (DİSK, 1992: 7). Bu dönemdeki en önemli gelişme ise 1985 yılında DİSK'in ETUC üyeliğine kabul edilmesidir (Işıklı, 2003: 157). 1992 yılı DİSK'in yeniden aktif sendikal harekete döndüğü dönemdir. Fakat DİSK'in aktif sendikal faaliyetin dışına itildiği dönemde hem dünyada hem de Türkiye'de birçok şey değişmiştir.

DİSK'in aktif sendikal hareketin dışında kaldığı bu 12 yıllık süreçte Doğu Blok'u dağılmış ve Soğuk Savaş sona ermiştir. Soğuk Savaş döneminin sonra ermesi ile birlikte sendikal hareket içindeki bütünleşmenin önündeki en önemli engellerden biri olan ideolojik farklılıklar azalmış, karşılıklı ilişkiler gelişmeye başlamıştır. ama alanı bulmuştur. Bu süreçte uluslararası ilişkiler gelişmiş, rekabet ve bağımlılık artmış, ulus-devlet yapısı zayıflamış, uluslarüstü örgütler ve ulus ötesi şirketler ön plana çıkmış, uluslararası ilişkiler ve standartlar sermaye lehine şekillenmiş, sermayeyi koruma eğilimleri artmıştır (Güler, 2014: 80; Yorgun, 2005: 138; Erdoğan ve Ak, 2003: 9; Akyıldız, 1999: 93). Yaşanan bu gelişmelerden olumsuz yönde etkilenen sendikal örgütler önemli oranda güç kaybı yaşamış ve ortaya çıkan sorunlarla mücadele edebilmek ve yeniden güç kazanabilmek için yeni stratejiler belirlemek zorunda kalmıştır (Güler, 2014: 49; Selamoğlu, 2003: 65-67). Bu bağlamda sendikal örgütlerin benimsediği stratejilerden biri de *“Uluslararası Dayanışma”* olmuştur (Güler, 2016: 96).

Uluslararası dayanışma stratejisi, yeniden faaliyete geçtiği dönemde DİSK'in uluslararası ilişkilerinin şekillenmesinde de önemli olmuştur. Yeniden faaliyete geçmesi ile birlikte DİSK'in, özellikle ETUC ve ICFTU ile olan ilişkileri yoğunlaşmaya başlamıştır. DİSK'in yeniden faaliyete geçtiği dönemde yaptığı ilk genel kurul olan 18-19 Ocak 1992 tarihli 8. Genel Kurul'da alınan kararlara bakıldığında DİSK'in, bu genel kurulda uluslararası faaliyetler ve uluslararası sendikal hareketle işbirliği yönünde önemli kararlar aldığı görülmektedir. DİSK'in bu genel kurulunda aldığı bu önemli kararlardan biri ise ICFTU'ya üyelik kararıdır (DİSK, 1992: 60). Alınan bu karar doğrultusunda atılan adımlarla DİSK'in

ICFTU üyeliği, 1992 yılının Aralık ayında gerçekleşmiştir (Koç, 2000b: 8; Olgaç, 2006: 106).

ICFTU üyeliğın gerçekleşmesi ile birlikte DİSK, küresel nitelikteki bir sendikal hareketin çatısı altında yerini almıştır. Bu dönem itibari ile DİSK'in hem ETUC hem de ICFTU ile olan ilişkileri gelişmiştir. Fakat 2000 yılına yaklaşıldığı dönemde DİSK'in uluslararası ilişkilerinde zayıflama gözlenmektedir. DİSK'e göre (2000a; 2000b) bunun temel nedeni ise ETUC ve ICFTU gibi uluslararası sendikalara üye olmasına karşın, DİSK'in üyeliğın gerektirdiğı yükümlölükleri yerine getirememiş olması ve bu konuda somut bir çalışma planına sahip olmamasıdır. Ancak DİSK bu durumun ilerleyen süreçte bazı sorunlara neden olabileceğinin farkındadır. Bu bağlamda DİSK'in 28-30 Temmuz 2000 tarihli 11. Genel Kurulunda durumu detaylı bir şekilde ele aldığı ve bu genel kurul sonrası alınan kararlar doğrultusunda uluslararası ilişkilerini yeniden şekillendirdiğı görölmektedir. DİSK'in, bu genel kurulda öncelikle ETUC'un çalışmalarına aktif şekilde katılma ve kararların oluşumunda etkin olma, önemi artan ancak mevcut hali ile *“sadece tabelası olan bir büro konumundaki”* DİSK'in Avrupa Temsilciliğı'nin de etkin hale getirilmesi yönünde karar alındığı görölmektedir. Bu kararların yanı sıra DİSK'in, küresel ölçekte örgütlü olan ICFTU içinde de daha etkin rol üstlenerek dünyanın diğeri bölgelerindeki sendikalarla ilişkiye geçme yönünde kara aldığı da görölmektedir (DİSK, 2000a; DİSK, 2000b).

2006 yılında ise küresel düzeyde sendikal birliğe uzanan yolda 1970'li yıllarda başlayan, ancak çeşitli nedenlerden dolayı gerçekleşmeyen Dünya Emek Konfederasyonu (WCL: World Labour Confederation) ve ICFTU yaklaşması Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu'nun (ITUC: International Trade Union Confederation) kurulması ile sonuçlanmıştır (Eliaçık, 2020: 10; Erdoğan, 2006: 243). DİSK'in kurucu üyelerinden olduğı ITUC'un kuruluşu, dünya sendikal hareketi açısından tarihi bir adımdır. DİSK'e göre ITUC'un kuruluşu, işçi sınıfının eşitsizliklere ve baskılara karşı verdiği mücadelede uluslararası dayanışma ağıını genişletmek ve güçlendirmek açısından son derece önemlidir (DİSK, 2008: 16, 145).

DİSK'in kendini *“demokratik, bağımsız bir sınıf ve kitle örgütü”* olarak tanımladığı güncel tüzüğünde DİSK'in temel amaç ve ilkelerinin açıklandığı 3. maddeye bakıldığında DİSK'in uluslararası ilişkilerdeki yeni yaklaşımının geçmişe kıyasla oldukça farklılaştığını görmek mümkündür. DİSK'in benimsediğı bu yeni yaklaşımda uluslararası antlaşmalar,

sözleşmeler, ILO kararlarına dayalı sendikal hak ve özgürlükler, uluslararası sendikal dayanışma, ulusal ve uluslararası düzeyde birlik ve dayanışmasını sağlaması gibi hem yerel hem de küresel düzeyde dayanışma ve uluslararasılaşma vurgusunun güçlendiği görülmektedir (DİSK, 2020b). Bugün geldiğimiz nokta itibarıyla DİSK uluslararası ilişkilerini, 53. kuruluş yıldönümünü İstanbul Haliç Kongre Merkezi'nde düzenlediği uluslararası bir konferansta 5 kıtadan 45 sendika temsilcisinin katılımı ile kutlayacak kadar geliştirmiş bir örgüttür (BirGün, 2020).

SONUÇ

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki DİSK, kuruluş dönemi itibariyle uluslararası ilişkiler vurgusu olan ve sendikal hareketin uluslararası düzeyde birlikteliğinden yana bir örgüttür. Ancak kuruluş dönemi DİSK'in sınıf sendikacılığı anlayışını benimsediği dönemdir ve DİSK'in bu dönemde benimsemiş olduğu sendikacılık anlayışı uluslararası ilişkilerini de şekillendiren önemli unsurdur. DİSK'in sendikal harekette sınıf sendikacılığı anlayışını benimsediği dönemde uluslararası ilişkilerindeki vurgusu DİSK Ana Tüzüğü'nün 4. maddesinde de belirtildiği gibi DİSK'in ilkelerine uygun doğrultuda görüş sahibi olan sendikal örgütlerle işbirliği, yani DİSK ile aynı çizgide olan sendikal örgütlerle işbirliği yönündedir. Dolayısıyla DİSK'in bu dönemindeki (1967-1975) uluslararası ilişkilerinin şarta bağlayıcı ve kısıtlayıcı bir nitelik arz ettiği söylenebilir.

1975-1980 yılları ise DİSK'in sendikaları kitle örgütü, kendini ise sınıf ve kitle örgütü olarak tanımladığı dönemdir. DİSK'in sınıf ve kitle sendikacılığı anlayışını benimsediği bu dönemde, DİSK'in uluslararası ilişkiler vurgusunun güçlendiği ve DİSK'in uluslararası ilişkilerinde uluslararası çapta birlik vurgusunun önem kazandığı görülmektedir. Bu dönemde DİSK'in sınıf sendikacılığı anlayışını benimsediği dönemdekine benzer bir şekilde DİSK'in ilkelerine uygun doğrultuda görüş sahibi olan sendikalarla işbirliği vurgusunun olmadığı, işçi sınıfının çıkarlarını korumak ve kazanımlarını artırmak için mücadele eden tüm sendikal örgütlerle ilişki ve işbirliğini içerdiği, ortak eylemde ve mücadelede işbirliği önerdiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda bu dönem itibari ile DİSK'in uluslararası ilişkileri yoğunlaşmaya ve daha kurumsal bir hal almaya başlamıştır. Yine bu dönem itibari ile DİSK'e ait yayınlarda uluslararası ilişkilere, uluslararası sorunlara ve uluslararası sendikal örgütlere dair metinler yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Fakat DİSK'in bu dönemdeki uluslararası ilişkilerinde ve işbirliği anlayışında hâkim olan yaklaşımın, ulusal düzeydeki yaklaşımına benzer şekilde, sorunları uzlaşa ile çözme anlayışından uzak ve mücadelede dayanışma temelli olduğunu söylemekte mümkündür.

1975-1980 döneminde uluslararası ilişkilerde DİSK, işçi sınıfının çıkarlarını korumak ve kazanımlarını artırmak için mücadele eden tüm sendikal örgütlerle ilişki ve işbirliği anlayışını benimsemiş olsa da, bu dönemde DİSK'in uluslararası ilişkilerinin yoğunlaştığı küresel ölçekli örgüt komünist partilerin güdümündeki sendikaların örgütlü bulunduğu WFTU'dur. DİSK'in bu örgütle ilişkileri 1970 yılında başlamıştır. Fakat DİSK'in, TKP ile

yakınlaşmasının başladığı dönemde, komünist partilerin etkisindeki sendikaların örgütlü bulunduğu WFTU ile olan ilişkileri geliştirmiştir. Bu dönemde DİSK'e bağlı sendikaların bazılarının ise WFTU ile bağlantılı sendika enternasyonalleri ile ilişki kurduğu gözlenmektedir. Ancak DİSK, bu örgüte hiçbir zaman üye olmamıştır. Bu dönemde DİSK'in bu çizgi dışındaki, en önemli girişimi ise 1974 yılında ETUC'a üyelik için başvuru yapmasıdır. Fakat bu girişimde, Türkiye'nin AET'ye üyelik yönünde adımlar atmış olması da etkilidir.

1980 sonrası dönem ise 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında DİSK'in faaliyetlerinin durdurulduğu ve DİSK yöneticilerinin tutuklu olduğu dönemdir. Bu süreç 16 Temmuz 1991 tarihli beraat kararı sonrasında, DİSK'in aynı isimle yeniden sendikal faaliyetlerine başlaması ile son bulmuştur. Ancak DİSK yeniden faaliyete geçtiğinde, kendisini hem ulusal hem de uluslararası bağlamda ekonomik, siyasal ve toplumsal açıdan değişmiş bir ortamda bulmuştur. Bu ortam neoliberal politikaların ve küreselleşmenin etkilerinin açıkça hissedildiği bir ortamdır. Yaşanan küreselleşme süreci özelleştirmeyi yoğunlaştırmış, istihdam anlayışını değiştirmiş, çalışma yaşamında esnek çalışma anlayışını, ücret politikalarında ise esnek ücretlendirmeyi ön plana çıkarmıştır. Bu süreçte sanayi ve tarım sektöründe istihdam azalırken hizmet sektöründe istihdam artmış, işçi sınıfının yapısı ve niteliği değişmiş, sendikalaşma eğilimi daha düşük olan nitelikli işgücü istihdamı artmıştır.

DİSK'in yeniden aktif sendikal yaşama döndüğü dönemde öncelikle, içinde bulunduğu değişim sürecine kaynaklık eden küreselleşmeye dair değerlendirmeler yaparak bir bakış açısı ortaya koyduğu görülmektedir. DİSK'e göre yeni bir yüzyıla girerken dünya yeniden yapılanma süreci yaşamaktadır ve bu süreci niteleyen kavram ise küreselleşmedir. Bu süreç mevcut hali ile sermaye lehine, emekçilerin aleyhine işleyen bir süreçtir. Ulus devlet yapısı ise sermayenin artan esnekliğine, uluslarüstü konumuna cevap verecek durumda değildir ve ulus devlet olgusunun yerini küreselleşme ve bloklaşma almıştır. Bu süreçte yaşanan gelişmeler ve güçlenen küreselleşme eğilimlerinin bir sonucu olarak, işçi sınıfının ve sendikal hareketin küreselleşen sermaye hareketleri karşısında, küreselleşen sermaye hareketine benzer şekilde hareket etmesini gerektirmektedir. DİSK'e göre bu yeni gerçeklik veya küreselleşme ya da yenedünya düzeni sendikal hareketin uluslararası dayanışmasını zorunlu kılmaktadır. DİSK'in ifadesi ile bu şartlar, küresel saldırıya karşı küresel direnişi gerektirmektedir.

DİSK'in küreselleşmeye yönelik değerlendirmeleri dikkate alındığında DİSK, küreselleşme olarak kavramsallaştırdığı yeniden yapılanma sürecini yeni gerçeklik olarak ele aldığı söylenebilir. DİSK bu yeni gerçekliği ne kutsamaktadır ne de reddetmektedir. Fakat DİSK, daha çok bir süreç olarak küreselleşmenin kendisi ile değil, bu sürecin emekçiler açısından doğurduğu sorunlarla ve bu sorunlarla nasıl mücadele edilebileceği ile ilgilenmektedir. Bu bağlamda küreselleşme gerçeğini kabul eden ve kuruluş felsefesini değiştirmeden bu yeni düzen içinde varlığını sürdüren DİSK'in küreselleşmeye yönelik bazı değerlendirmelerinin küreselleşmeyi okumaya yönelik dönüşümcü yaklaşıma benzerlik gösterdiği söylenebilir. Yine DİSK'in yeni döneminde, hem ulusal hem de uluslararası ilişkilerinde, dönüşümcü yaklaşımı benimseyenlerin önerdiği gibi daha dışa dönük ve aktif bir bakış açısını benimsediği görülmektedir. Fakat DİSK'in küreselleşmeye yönelik bazı değerlendirmelerinin, küreselleşmeye yönelik yaklaşımlardan dönüşümcü yaklaşım ile benzerlik göstermesi DİSK'in küreselleşmeye yönelik yaklaşımlardan biri olan dönüşümcü yaklaşımı benimsediği anlamına gelmez. Çünkü DİSK'e göre küreselleşme olarak kavramsallaştırılan yeni gerçeklik, aslında emperyalizmdir ve I. Petrol Krizi ile birlikte belirginleşen sermaye birikim sürecindeki tıkanmayı aşma stratejisidir. Bu süreçte her şey sermaye birikim sürecinin maksimum kâr amacının bir parçası haline getirilmektedir. Bu süreç sermayeyi ve uluslararası şirketleri uluslararası bir güç haline getirmekte, yoksul ile zengin arasındaki kutuplaşmayı ise artırmaktadır. Bu bağlamda DİSK'in küreselleşmeyi reddetmemekle birlikte, bu sürece dair eleştirel bir bakış açısında da olduğu görülmektedir.

Küreselleşme sürecinde DİSK'in uluslararası sorunlar karşısındaki tutumu incelendiğinde ise bu süreçte DİSK'in, tutumunu belirleyen temel motivasyon kaynaklarını anti-emperyalist tutum, demokratik tutum, savaş karşıtı ve barışçıl tutum olduğu söylenebilir. Ancak 1980 öncesi dönemde de DİSK'in uluslararası sorunlar karşısındaki tutumunu belirleyen motivasyon kaynakları aynıdır. Dolayısı ile küreselleşme sürecinin DİSK'in uluslararası sorunlar karşısındaki tutumunu belirleyen motivasyon kaynakları ve DİSK'in uluslararası sorunlar karşısındaki tutumunun üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı söylenebilir. Fakat bu süreçte farklılaşan herhangi bir şeyin olmadığı iddia edilemez. Çünkü küreselleşme sürecinde DİSK'in üyesi olduğu uluslararası sendikalar aracılığı ile uluslararası sorunlara daha etkin tepki gösterme ve uluslararası sorunların çözümünde uluslararası sendikaların gücünü harekete geçirme çabası içinde olduğu görülmektedir.

Küreselleşme sürecinde DİSK'in, küresel düzeyde örgütlenmiş WFTU, ICFTU, ITUC gibi üst sendikal örgütlerle ilişkileri incelendiğinde ise DİSK'in 1980 sonrası dönemde WFTU ile ilişkisinin olmadığı, buna karşın ICFTU ile olan ilişkilerinin geliştiği söylenebilir. DİSK'in 1980 öncesi dönemde ICFTU'ya yönelik oldukça eleştirel bir bakış açısının olduğu bilinmektedir. Fakat aktif sendikal hareketin dışına itildiği dönemde DİSK'in, ICFTU ile ilişkilerinin geliştiği görülmektedir. DİSK, yeniden faaliyete geçtiği dönemde yaptığı ilk genel kurulda (18-19 Ocak 1992 tarihli 8. Genel Kurul) uluslararası sendikal hareketle işbirliği yönünde önemli kararlar almış ve ICFTU'ya üyelik başvurusu yapmıştır. DİSK'in ICFTU üyeliği ise 1992 yılının Aralık ayında gerçekleşmiştir. Bu dönem itibari ile de DİSK'in, ICFTU ile olan ilişkilerinin geliştiği gözlenmektedir.

2006 yılında ise WCL ve ICFTU birleşmesi ile DİSK'in de kurucu üyelerinden olduğu ITUC kurulmuştur. DİSK'e göre işçi sınıfının eşitsizliklere ve baskılara karşı verdiği mücadelede uluslararası dayanışma ağını genişletmek ve güçlendirmek açısından ITUC'un kuruluşu son derece önemlidir ve ITUC'un kuruluşu dünya sendikal hareketi açısından tarihi bir adımdır. Yine DİSK'e göre ITUC, önümüzdeki dönemde işçi hareketinin uluslararası düzeyde gelişmesinde ve işçi hareketi arasındaki dayanışmanın güçlenmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Bu bağlamda DİSK'in yeni dönemindeki uluslararası faaliyetlerinde, ITUC ile olan ilişkilerinin önemli bir yerinin olduğu söylenebilir.

Küreselleşme sürecinde DİSK'in, bölgesel düzeyde örgütlenmiş bir sendikal örgüt olan ETUC ile olan ilişkileri incelendiğinde ise aktif sendikal hareketin dışına itildiği dönemde DİSK'in, ICFTU'nun yanı sıra ETUC ile olan ilişkilerinin de geliştiği görülmektedir. DİSK'in 1974 yılında ETUC üyeliği için yaptığı ilk başvuru hiçbir gerekçe gösterilmeden reddedilmişti. DİSK'in ETUC üyeliği ise DİSK'in faaliyetlerinin durdurulmuş olduğu dönemde, 1985 yılında gerçekleşmiştir. DİSK'in, yeniden faaliyete geçtiği dönemde yaptığı ilk genel kurulda uluslararası sendikal hareketle işbirliği konusunda aldığı önemli kararların bazıları ise ETUC ile ilgilidir. DİSK bu genel kurulunda aldığı kararlar doğrultusunda ETUC bünyesinde daha etkin çalışmaya ve ETUC üyeleri ile daha yoğun ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu dönem itibari ile de bu ilişkiler gelişerek devam etmiştir.

Türkiye'nin AET ile başlayan ve AB üyeliği ile devam eden bu uzun ilişki sürecine yönelik DİSK'in tutumu incelendiğinde, DİSK'in başlangıçta emperyalizmin iktisadi sömürü aracı olarak gördüğü bu topluluğa, Türkiye'nin üyelik girişimi konusunda olumsuz bir yaklaşım

sergilemiştir. DİSK'e göre böyle bir birliğe üyelik, ulusal bağımsızlık önünde bir engeldir ve Türkiye'nin AET'ye üyeliği yarardan çok zarar getirecektir. Fakat DİSK'in aktif sendikal hareketin dışına itildiği on iki yıllık süreç, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de birçok şeyin değiştiği süreçtir. Küreselleşme sürecinin sendikal hareket açısından ortaya çıkardığı sorunlar sendikal hareketin uluslararasılaşmasını zorunlu kılmakta ve AB gibi bölgesel işbirliklerinin önemini artırmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin AB üyeliği yolundaki adımları ise kaçınılmaz gerçeklerdir. Her ne kadar AB'yi bir sermaye örgütü olarak görse ve AB üyeliğinin tıpkı Gümrük Birliği gibi emekçilere bir kazanç sağlamayacağını düşünse de DİSK, mevcut şartların gerekliliklerini dikkate alarak, 1980 öncesi dönemdeki reddedici tutumun aksine yeni döneminde bu ilişkiyi desteklemektedir.

DİSK, AB'yi bir sermaye örgütü olarak nitelendirmekte ve Türkiye'nin AB üyeliğinin ekonomik açıdan emekçilere katkı sağlamayacağını düşünmektedir. Buna rağmen DİSK'in, Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemesi ise bir çelişki gibi görülmektedir. Fakat DİSK'in Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemesinin temel gerekçesi, AB üyeliğinin emekçilere sağlayacağı ekonomik kazanımlar değildir. DİSK'in Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemesinin temel gerekçesi AB'nin sosyal boyutudur. DİSK, AB normlarının insan hakları, özgürlükler ve demokrasinin gelişimi konusunda Türkiye'deki mevcut durumun iyileştirilmesine katkı sağlayacağını düşünmektedir.

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin etkilerini DİSK'in uluslararası ilişkilerinde de görmek mümkündür. DİSK, küreselleşme sürecinde başta Avrupa kökenli olmak üzere küresel ölçekte faaliyet gösteren uluslararası sendikal hareketle dayanışmanın önemini arttığının farkındadır. Fakat 1990'ların sonları ve 2000 yılı, DİSK'in uluslararası ilişkilerinde gerilemenin yaşandığı bir dönemdir. Çünkü ETUC ve ICFTU gibi uluslararası sendikalara üye olmasına karşın DİSK, üyeliğin gerektirdiği yükümlülükleri yerine getirememiş ve bu konuda somut bir çalışma planı ortaya koyamamıştır. DİSK'in 1992 yılında 31 olan uluslararası faaliyet sayısı, 2000 yılında 8'e kadar düşmüştür. Bu durumun ilerleyen süreçte kendisi açısından sorun teşkil edeceğinin farkında olan DİSK, uluslararası ilişkilerini yeniden değerlendirme, şekillendirme ve geliştirme gereği duymuştur. Bu bağlamda 2000 yılından sonra DİSK'in genel olarak uluslararası ilişkilerinin, daha özel anlamda ise ETUC ve ICFTU ile olan uluslararası ilişkilerinin geliştiği görülmektedir. Dolayısı ile genel anlamda küreselleşme sürecinin, daha özel anlamda ise Türkiye'nin AB üyeliği sürecinin

DİSK'in yeni dönemindeki uluslararası ilişkilerinin şekillenmesinde ve gelişmesinde önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Bugün geldiğimiz nokta itibarıyla, DİSK 13 Şubat 2020 tarihinde 53. kuruluş yıldönümünü İstanbul Haliç Kongre Merkezi'nde düzenlediği uluslararası bir konferansta 5 kıtadan 45 sendika temsilcisinin katılımı ile kutlayacak kadar uluslararasılaştırmış ve uluslararası ilişkilerini geliştirmiş bir örgüttür.

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür ki DİSK, küreselleşmeyi küçümseyen küreselleşme karşıtları veya küreselleşmeyi yücelten aşırı küreselleşmeciler benzeri bir anlayıştan uzaktır. DİSK, dönüşümcü yaklaşımı benimseyenlere benzer şekilde küreselleşme gerçeğini kabul eden ve bu yeni gerçeğe uyum sağlarken kuruluş felsefesini koruyarak küreselleşmeyi okumaya yönelmiş olan bir örgüttür. DİSK, küreselleşmeyi ne kutsamaktadır ne de reddetmektedir. DİSK, küreselleşme olarak kavramsallaştırılan yeniden yapılanma sürecini, yeni gerçeklik olarak ele almaktadır. Bu yeni gerçekliğin kendisinden ziyade, emekçiler açısından doğurduğu sorunlarla ve bu sorunlarla nasıl mücadele edilebileceği ile ilgilenmektedir. Bu sürecin getirdiği sorunlarla mücadele edebilmek için ise sendikal hareketin uluslararası dayanışması ve uluslararası birlikteliği önemlidir. Bu bağlamda DİSK'in geçmiş döneminde var olan uluslararası ilişkiler vurgusunun daha da güçlendiği, bu ilişkinin güçlenmesinin ise bir tercih meselesinden çok bir zorunluluk olduğu, DİSK'in uluslararası ilişkilerinin güçlenmesinde küreselleşmenin yanı sıra Türkiye'nin AB üyelik sürecinin de etkili olduğu söylenebilir. Küreselleşme sürecinde DİSK'in uluslararası ilişkilerinin etkilendiği ve geliştiği söylenebilir.

REFERANSLAR

- Adams, S. (2008). Globalization and income inequality: Implications for intellectual property rights. *Journal of Policy Modeling*, 30(5), 725-735.
- Aksakal, H. (2009). “Güler Yüzlü” bir sosyalist, ilkeli bir siyasetçi: Mehmet Ali Aybar’ın Türk siyasal yaşamındaki yeri ve önemi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 79-102.
- Aktan, C. C. (2008). Globalleşme sürecinde devletin değişen rolü. *Mercek Dergisi*, Nisan Sayısı, 1-14.
- Aktan, C. C. (2015). Değişim trendleri ve devletin yeniden tanımlanması. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 7(2), 75-98.
- Aktan, C. C. ve Şen, H. (1999). Globalleşme. <https://docplayer.biz.tr/47509801-Globallesme-1-coskun-can-aktan-ve-huseyin-sen-21-yuzyilin-esiginde-bulundugumuz-su-donemde-dunya-capinda-degisim.html> (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2020).
- Akyıldız, H. (1999). Global krizin endüstri ilişkilerinde ortaya çıkardığı sorunlar. *Türkiye Günlüğü*, (57) , 90-102.
- Algül, S. (2020). Kuruluşun öyküsü. A. Çelik (Ed.), *DİSK Tarihi içinde* (ss.125-147). İstanbul: DİSK Yayınları.
- Altıparmak, A. (2001). Türk sendikacılığında güven bunalımı. Ankara: İsmat Yayıncılık.
- Ant Dergisi. (1968 Ağustos 27). DİSK’in bildirisi. *Ant Dergisi*, (87), 3.
- Ar, K. N. (2015). Küreselleşme sürecinde istihdam ve sendikacılık. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10(1), 239-270.
- Argüden, Y. ve Toksöz, F. (2008). Yönetişim. F. Toksöz (Yay. Haz.). İyi yönetim el kitabı içinde (ss. 13-20). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2012). 20. yüzyıl siyasi tarihi(1914-1995) (11. Baskı). İstanbul: Alkım Yayınları.
- Arolat, O. (2014 08 Ekim). Türkiye’nin 28 yıllık özelleştirme macerası ve yeni özelleştirmeler... Dünya Gazetesi. <https://www.dunya.com/kose-yazisi/turkiyenin-28-yillik-ozellestirme-macerasi-ve-yeni-ozellestirmeler/21549> (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2020).
- Arpacı, M. M. (2018). Türkiye’nin demokratikleşme sürecinde Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (DİSK) yeri (1971-1980). (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Atasoy, F. (2005). Küreselleşme ve milliyetçilik. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Ateş, D. (2006). Küreselleşme: Ne kadar tek boyutlu? Doğu Üniversitesi Dergisi, 7(1), 25-38.
- Atılım. (1975 Haziran). DİSK'in 5. Kurultayı. (19), 2. https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/atilim/1975_06_Haziran.pdf (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2020).
- Aydın, Z. (2020). İşçilerin Haziranı (15-16 Haziran 1970). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aydoğanoglu, E. (2007). Sınıf mücadelesinde sendikalar. İstanbul: Evrensel Basım Yayım.
- Balcı, A. (2008). Filistin 2006. K. İnât ve M. Ataman (Ed.), Ortadoğu Yıllığı 2006 içinde (ss. 119-150). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2012). Küreselleşme. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinde Türkiye. Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, (32), 25-34.
- Baydar, O. (1998). Türkiye'de sendikacılık hareketi. İstanbul: Türkiye Ekonomi ve Tarihse Toplum Vakfı.
- Baydar, O. (1999) Türkiye'de işçi örgütlenmesine bir kuş bakışı. O. Baydar ve G. Dinçel (Der.) 75 Yılda Çarkları Döndürenler içinde (ss. 305-314). İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları.
- Bayramoğlu, S. (2002). Küreselleşmenin yeni siyasal iktidar modeli: Yönetişim. Praksis, (7), 85-116.
- Bıçakçıgil, S. (2001). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Polonya Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nde geriye dönüş. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bıçkı, D. ve Sobacı, M. Z. (2011). Yerel yönetimden yerel yönetişime: Post-fordizm bağlamında yerel yönetimleri anlamak. Yönetim Bilimleri Dergisi, 9(2), 215-234.
- BirGün. (2006 7 Temmuz). Filistin için acil eylem çağrısı. <https://www.birgun.net/haber/filistin-icin-acil-eylem-cagrisi-27831> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2020).
- BirGün. (2020 Şubat 13). DİSK 53'üncü yılını dünya sendikalarıyla kutladı: Yaşasın enternasyonal dayanışma. <https://www.birgun.net/haber/disk-53-uncu-yilini-dunya-sendikalarıyla-kutladi-yasasin-enternasyonal-dayanisma-287885> (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2020).
- Blair, H. (2004). Assessing civil society impact for democracy programmes: Using an advocacy scale in Indonesia and the Philippines. Democratization, 11(1), 77-103.
- Bulunç, A. Z. (2007). Kıbrıs politikasının Annan belgesi ile başlayan kırılma noktaları. Akademik Bakış, 1(1), 73-112.

- Bülbül, K. (2005). Küreselleşme ve değişim: Yeni ve farklı olan nedir? Muhafazakâr Düşünce, 1(4), 65-76.
- Bülbül, K. (2009). Zor ve rıza küreselleşmeler arasında Türkiye. İstanbul: Küre Yayınları.
- Celasun, M., Keyman, F., Bulgurlu, H. B., Ersoy, H. ve Eker, M. (2000). Sekizinci beş yıllık kalkınma planı, küreselleşme özel ihtisas komisyonu raporu. Ankara. <http://ekutup.dpt.gov.tr/dunya/oik560.pdf> (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2020).
- Ceyhan, A. (1991). Avrupa Topluluğu terimleri sözlüğü. İstanbul: Afa Yayınları.
- Ceyhan, H. (1974). Ortak Pazar ve Türkiye. İstanbul: DİSK Yayınları No. 14.
- Cleveland, W. L. (2008). Modern Ortadoğu tarihi. (M. Harmancı, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.
- CNN Turk. (2018). ABD İsrail Büyükelçiliği'ni Kudüs'e taşıdı, Gazze'de katliam. (Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2021).
- Cope, S., Leishman, F. and Starie, P. (1997). Globalization, new public management and the enabling State: Futures of police management. International Journal of Public Sector Management, 10(6), 444-460.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (1999). Çalışma hayatı istatistikleri. Ankara.
- Çavdar, O. (2009). Türkiye’de sendikal hareket içerisinde DİSK örneği üzerine bir değerlendirme. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, A. (2010). Sina Pamukçu ile sendikalı yıllar: Maden-İş, TİP, Türk-İş ve DİSK’ten anılar. İstanbul: TÜSTAV Yayınları.
- Çelik, A. (2017a). Türkiye’de çalışma ilişkilerinde kurumsallaşma: 1960-1980. A. Makal (Ed.), Çalışma İlişkileri Tarihi içinde (ss. 164-196). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Çelik, A. (2017b). Çalışma ilişkilerinde esneklik ve kuralsızlaşma: 1980’den 2010’a A. Makal (Ed.), Çalışma İlişkileri Tarihi içinde (ss. 198-234). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Çelik, A. (2018). DİSK’in kuruluş ve varoluş yılları (1966-1970). Çalışma ve Toplum, (57), 617-664.
- Çelik, A. (2020). DİSK tarihi. İstanbul: DİSK Yayınları.
- Çelik, A. ve Lordoğlu, K. (2006). Türkiye’de resmi sendikalaşma istatistiklerinin sorunları. Çalışma ve Toplum Dergisi, (9), 11-30.
- Çelik, A. ve Şafak, C. (2020). DİSK’in DGM direnişi ve Genel Yas Eylemi (1976): Türkiye tarihinin en büyük siyasi genel grevi. H. T. Benli, E. Hacısalıhoğlu, D. Kutlu ve G.

Savul (Yay. Haz.). Sosyal Politika ve İktisat Yazıları içinde (ss. 135-191). Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayını.

Çelik, Z. (2012). Neoliberalizmin kısa tarihi. İdealkent Dergisi, 3(7), 187-193.

Demir, F. (2000). Atatürk dönemi çalışma hayatımız. Ankara: TUIİK Yayınları.

Dereli, T. (1994). Değişen dünyada endüstri ilişkilerinde yeni boyutlar. Ankara: Kamu-İş Yayınları.

Dereli, T. (2012). Sendikacılık, toplu sözleşme, grev-lokavt. A. İ. Özeroğlu (Ed.), Sendikacılık Akademisi Ders Notları 1 içinde (ss. 283-412). Ankara: TÜRK-İŞ Yayınları.

DİSK Dergisi. (1974a). DİSK sendika başkanları toplandı. DİSK Dergisi, (12-13), 9-11.

DİSK Dergisi. (1974b). Kemal Türkler Kıbrıs tezini Avrupa’da anlattı. DİSK Dergisi, (14-15), 16.

DİSK Dergisi. (1975a). DİSK ve Avrupa sendikal hareket birliği. DİSK Dergisi, (17), 16-17.

DİSK Dergisi. (1975b). Şili emekçi halkının direnişi yükseliyor. Uluslararası dayanışma faşist diktatörü tecrit ediyor! DİSK Dergisi, (16), 14-17.

DİSK Dergisi. (1975c). Dünya Sendikalar Federasyonu. DİSK Dergisi, (18), 18-21.

DİSK Dergisi. (1975d). Devrimci sendikacılık; sınıf ve kitle sendikacılığı. DİSK Dergisi, (16), 40-41.

DİSK Dergisi. (1976a). Adım adım DGM. DİSK Dergisi, (28), 4-8.

DİSK Dergisi. (1976b). Uluslararası sendikal hareketin birliği sorunu. DİSK Dergisi, (21), 22-23.

DİSK Dergisi. (1976c). Emperyalizmin amaçladıkları ve Kıbrıs halkı. DİSK Dergisi, (25), 12-14.

DİSK Dergisi. (1976d). Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu. DİSK Dergisi, (20), 34-36.

DİSK Dergisi. (1976e). Ortak istem ve çıkarlar için ortak mücadele önce gelen isteğimizdir. DİSK Dergisi, (27), 20-24.

DİSK Dergisi. (1977a). MC’nin kanlı komplosu. DİSK Dergisi, (35-36), 204.

DİSK Dergisi. (1977b). II. Avrupa Sendikalar Konferansı başarıyla yapıldı. DİSK Dergisi, (34), 172-17.

DİSK Dergisi. (1977c). Zamanın akışını hızlandırmalıyız. DİSK Dergisi, (32), 62-75.

- DİSK Dergisi. (1977d). DSF'nin 1 Mayıs çağrısı. DİSK Dergisi, (35-36), 216-217.
- DİSK Dergisi. (1978). Sınıf ve kitle sendikacılığı DSF içinde bütünleşiyor. DİSK Dergisi, (40), 35-38.
- DİSK Dergisi. (1979). Zafer Filistin halkının olacaktır. DİSK Dergisi, (59-60), 33-38.
- DİSK Dergisi. (1980). DİSK'in 7. genel kurulu toplandı. DİSK Dergisi, (65, 66, 67), 11-26.
- DİSK Gazetesi. (1967 12 Aralık). Her şey Kıbrıs'ta zafer için. (4), 1. https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/disk/1968-4.pdf (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2021).
- DİSK. (1967a). 14 Ocak 1967 tarihli DİSK'in kurulma kararının alındığı toplantıda imzaya açılan "KARAR" başlıklı metin. İstanbul: TÜSTAV-DİSK Arşivi.
- DİSK. (1967b). 30 Ocak 1967 tarihli kuruluş toplantısı tutanağı. İstanbul: TÜSTAV-DİSK Arşivi.
- DİSK. (1967c). 31 Ocak 1967 tarihli DİSK kuruluş hazırlık toplantısı oy pusulaları. İstanbul: TÜSTAV-DİSK Arşivi.
- DİSK. (1967d). DİSK kuruluş bildirisi, anatüzüğü. İstanbul: DİSK Yayınları No. 2.
- DİSK. (1968). DİSK çalışma raporu II. genel kurulu 1967-1968. İstanbul: DİSK Yayınları No. 4.
- DİSK. (1970). DİSK çalışma raporu III. genel kurulu 1968-1970. İstanbul: DİSK Yayınları No. 5.
- DİSK. (1973). DİSK çalışma raporu 1970-1973 (4. genel kurul). İstanbul: DİSK Yayınları No. 9.
- DİSK. (1975). DİSK V. dönem çalışma raporu. İstanbul: DİSK Yayınları No. 15.
- DİSK. (1978). DİSK 6. genel kurul kararları. İstanbul: DİSK Yayınları No. 24.
- DİSK. (1979). Demokratik sınıf ve kitle sendikacılığının temel ilkeleri. İstanbul: DİSK Yayınları No. 28.
- DİSK. (1980). DİSK anatüzüğü. İstanbul: DİSK Yayınları No. 36.
- DİSK. (1992). 8. Genel Kurul Belgeleri. <http://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/05/DISK-8.-GENEL-KURUL-RAPORU-1992.pdf> (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2021).
- DİSK. (1994a). 9. genel kurul çalışma raporu. İstanbul: DİSK Yayınları No. 8.
- DİSK. (1994b). 9. Genel Kurul Kararları. <http://disk.org.tr/2006/03/9-genel-kurul-kararlari/> (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2021).

- DİSK. (1997). 10. genel kurul çalışma raporu. İstanbul: DİSK Yayınları No. 21.
- DİSK. (2000a). 11. genel kurul çalışma raporu 1997-2000 (Küresel saldırıya karşı küresel direniş!). İstanbul: DİSK Yayınları No. 30.
- DİSK. (2000b). 11. Genel Kurul Kararları. <http://disk.org.tr/2006/03/11-genel-kurul-kararlari/> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2021).
- DİSK. (2004). 12. genel kurul çalışma raporu 2000-2004. İstanbul: DİSK Yayınları No. 41.
- DİSK. (2008). 13. genel kurul çalışma raporu. İstanbul: DİSK Yayınları No. 55.
- DİSK. (2012). 14. genel kurul çalışma raporu. İstanbul: DİSK Yayınları No. 59.
- DİSK. (2016). 15. genel kurul çalışma raporu. İstanbul: DİSK Yayınları No. 64.
- DİSK. (2017). Kudüs'ü Kardeşliğin ve Direnişin Başkentidir. <http://disk.org.tr/2017/12/kudus-kardesligin-ve-direnisin-baskentidir/> (Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2021).
- DİSK. (2018). İsrail'in Katliamını Lanetliyoruz! Filistin Halkı Yalnız Değildir! (Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2021).
- DİSK. (2020a). DİSK Etkinlikler Dizini (1964-1996). <http://disk.org.tr/disk-etkinlikler-dizini/> (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2020).
- DİSK. (2020b). Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Tüzüğü. (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2020).
- DİSK. (2020c). 16. genel kurul çalışma raporu. İstanbul: DİSK Yayınları No. 79.
- DİSK. (2021). İsrail'e Boykot, Filistin'e Özgürlük. <http://disk.org.tr/2021/05/disk-israile-boykot-filistine-ozgurluk/> (Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2021).
- Doğan, E. (2003). Sendikalar ve Türkiye'nin Avrupa Birliği siyaseti. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 3(6), 19-43.
- Dumanlı-Kürkçü, D. (2013). Küreselleşme kavramı ve küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication (TOJDAC), 3(2), 1-11.
- DW. (2019). İsrail-Filistin Savaşının 20 Yılı. <https://www.dw.com/tr/israil-filistin-sava%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n-20-y%C4%B1%C4%B1/a-48071976> (Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2021).
- Elçin, A. B. (2012). Küreselleşmenin tarihçesi. <http://www.meritymm.com/wp-content/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf> (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2020).
- Eliacık, K. (2020). Küresel sendika kılavuzu uluslararası sendikal hareket ve küresel sendikalar. İstanbul: NotaBene Yayınları.

- Emgili, F. (2015). İngiliz yönetiminde Kıbrıs Türkleri ve Atatürk devrimlerine bakışları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(41), 381-396.
- Erdoğan, Z. (1999). Küreselleşmenin istihdama etkileri. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (3), 111-120.
- Erdoğan, E. ve Ak, M. Z. (2003). Neo-Liberal Ekonomik Dönüşüm ve Sendikalar. Kamu-İş Dergisi, 7(2), 2-14.
- Erdoğan, S. (2006). Küreselleşme sürecinde uluslararası sendikacılık. Ankara: İmge Kitabevi.
- Evrensel. (2018 Eylül 27). Grev Öncesi Açıklama: AB'den Ryanair'e "İş Sözleşmesi" Uyarısı. <https://www.evrensel.net/haber/362365/grev-oncesi-aciklama-abden-ryanaire-is-sozlesmesi-uyarisi> (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2021).
- Fırat, M. (2009). Yunanistan'la ilişkiler (1960-1980). B. Oran (Ed.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1 (1919-1980) içinde (ss. 716- 767). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fischer, S. (2003). Globalization and its challenges. American Economic Review, 93(2), 1-30.
- Friedman, T. L. (1999). The Lexus and the olive tree. New York: Farrar, Straus Giroux.
- Gazioğlu, A. C. (2000). Enosis çemberinde Türkler. Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.
- Gerşil, G. S. (2004). Küreselleşme ve çok uluslu işletmelerin çalışma ilişkilerine etkileri. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1), 147-157.
- Gerşil, G. ve Aracı, M. (2007). Küreselleşme Sürecinde Türk İşçi Sendikacılığı ve Yaşanan Örgütlenme Sorunu. Yönetim ve Ekonomi C.B.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 14(2), 155-169.
- Giddens, A. (2000). Elimizden kaçıp giden dünya: Küreselleşme hayatımızı nasıl yeniden şekillendiriyor? (O. Akınbay, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Giddens, A. (2012). Sosyoloji. C. Güzel (Yay. Haz.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gökner, M. (2018). Pinochet askeri yönetimine karşı barışçıl bir kadın protestosu: Arpillera hareketi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Göktürk, E. (2020). Türk-İş'te sosyal demokrat muhalefet ve DİSK'e yönelim: (1970-1975). Mülkiye Dergisi, 44(2), 321-340.
- Gunduz, R. (2018 21 Ağustos). 50. Yılında Prag Baharı: O Dönem Neler Yaşandı? euronews. <https://tr.euronews.com/2018/08/21/50-yilinda-prag-bahari-o-donem-neler-yasandi-> (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2020).

- Güler, B. A. (1996). Yeni sağ ve devletin değişimi: Yapısal uyarılama politikaları 1980-1995. Ankara: TODAİE.
- Güler, B. A. (2003). Yönetişim: Tüm iktidar sermayeye. Praksis, (9), 93-116.
- Güler, C. (2014). Uluslararası sendikal hareket içinde yeni bir oluşum çabası: Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu ve sendikal stratejileri. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Güler, C. (2016). Sendikal canlanma stratejileri kapsamında örgütlenme modelinin uluslararası nitelik kazanması: ITUC Küresel Örgütlenme Akademisi. Emek Araştırma Dergisi (GEAD), 7 (10), 89-116.
- Güler, C. (2019a). Darbe, dayanışma ve direniş: 1980 dönemi Avrupa sendikal hareketi ve DİSK ilişkileri. Çalışma ve Toplum Dergisi, (60), 79-104.
- Güler, C. (2019b). Avrupa Sosyal Modeli'nin bir parçası olarak Avrupa Sendikalar Konfederasyonu: Kuruluşu, sendikal anlayışı ve sosyal Avrupa'nın şekillenmesine etkisi. (Yayınlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Gülmez, M. (1995). Meclislerde işçi sorunu ve sendikal haklar (1909-1961). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Gürbüz, M. V. (2009). Vietnam Savaşı ve ABD soğuk savaşın kaynama noktası. Ankara: Kent Kitap.
- Gürel, Ş. S. (2020). Kıbrıs tarihi 1878-1960 kolonyalizm, ulusçuluk ve uluslararası politika. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Güzel, M. Ş. (1996). Türkiye'de işçi hareketi (1908-1984). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Hablemitoğlu, Ş. (2004). Küreselleşme düşlerden gerçeklere. Ankara: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Harvey, D. (2005). A brief history of neoliberalism. New York: Oxford University Press. A.Brief.History.of.Neoliberalism.pdf (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2021).
- Hatman, Ü. (2003). 2003 Türkiye'sinde esnekliğin iş yasası ve sendikal harekete etkisi. İstanbul: Petrol-İş Yayınları.
- Held, D. ve McGrew, A. (2008). Küresel dönüşümler (A. R. Güngen, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Hirst, P. ve Thompson, G. (2007). Küreselleşme sorgulanıyor (4. Baskı). (E. Yücel ve Ç. Erdem, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Işıklı, A. (1995). Sendikacılık ve siyaset (C. I). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Işıklı, A. (2003). Gerçek örgütlenme ve sendikacılık. Ankara: İmge Kitabevi.

- İleri, Ü. (2015). 1960'lı ve 1970'li yıllarda işçi örgütlenmelerini hazırlayan etmenler. HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, (4)10, 198-226.
- Karadeli, C. (2005). Küreselleşme ve dünya düzenleri. C. Karadeli (Der.), Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme (1. Baskı) içinde (ss. 3-24). Ankara: Phonix Yayınları.
- Karadeli, C. (2019). Stalin ve Kruşçov Dönemlerinde Doğu Avrupa'da Sovyetler ve krizler. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 239-253.
- Karadoğan, E. (2017). Sendika ve konfederasyon ilişkileri açısından sendikaların konfederasyon hareketliliği. Çalışma ve Toplum, (55), 2079- 2118.
- Karagöz, M. K. (2010). Küreselleşme sürecinde Türkiye'de sendikacılık hareketleri. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi Küreselleşme sürecinde Türkiye'de sendikacılık hareketleri, Edirne.
- Karakuş-Candan, T. (2014). Neoliberal laboratuvar Şili. Ankara: NotaBene Yayınları.
- Kaya-Özçelik, P. (2011). 12 Eylül'ü anlamak. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 66(1), 73-93.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2005). Türkiye ekonomisi (18. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme olgusu ve çok uluslu şirketlerin küreselleşme süreci üzerindeki rolü. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 5(2), 1-16.
- Kim, Y. Y. & Bhawuk, D. P.S. (2008). Globalization and diversity: Contributions from intercultural research. International Journal of Intercultural Relations, 32(4), 301-304.
- Koç, C. ve Koç, Y. (2008). DİSK tarihi, efsane mi gerçek mi? Ankara: Epos Yayınları.
- Koç, Y. (1996). Türkiye'de sendika üyeliği ve sendikalı işçiler. Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, (Cilt. 3, ss. 50-60). İstanbul: Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- Koç, Y. (1999). Niçin sendika? Nasıl sendika? Ankara: Türk-İş Eğitim Yayınları No. 12.
- Koç, Y. (2000a). Türkiye'de işçiler ve sendikalar. Ankara: Türkiye Yol-İş Sendikası Yayını.
- Koç, Y. (2000b). Uluslararası sendikacılık hareketi. Ankara: Türk-İş Eğitim Yayınları No. 42.
- Koç, Y. (2003). Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihi. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Koç, Y. (2010a). 30. yıldönümünde 12 Eylül Darbesi ve işçi sınıfı. Mülkiye Dergisi, 34(268), 43-74.

- Koç, Y. (2010b). Türkiye işçi sınıfı tarihi Osmanlı'dan 2010'a. Ankara: Epos Yayınları.
- Köse, Ö. (2003). Küreselleşme sürecinde devletin yapısal ve işlevsel dönüşümü. Sayıştay Dergisi, (49), 3-46.
- Köse, S. (2000). 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 istikrar programları çerçevesinde yapılan hukuki ve kurumsal düzenlemelerin mukayeseli analizi. Ankara: DPT.
- Kul, A. (2016). Küreselleşmenin Türk işçi sendikaları üzerine etkisi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- MADEN-İŞ. (1976 Kasım 9). Maden-İş Bülteni, Sayı 81. (Erişim Tarihi: 7 Aralık 2020).
- Mahiroğulları, A. (2001). Türkiye'de sendikalaşma evreleri ve sendikalaşmayı etkileyen unsurlar. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, (2)1, 161-190.
- Mahiroğulları, A. (2003). Türkiye'de sendika-siyasi parti ilişkileri. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (46), 43-88.
- Mahiroğulları, A. (2005). Türkiye'de işçi sendikacılığı. İstanbul: Kitabevi.
- Makal, A. (2002). Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri (1946-1963). Ankara: İmge Yayınları.
- Makal, A. (2017). Türkiye'de Tek Parti döneminde çalışma ilişkileri: 1920-1946, Birinci kısım: Siyaset, iktisat, ücretliler, çalışma ilişkilerinin hukuksal çerçevesi (İş Kanunu öncesi). A. Makal (Ed.), Çalışma İlişkileri Tarihi içinde (ss. 61-83). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Millioğulları, Ö. (2007). Türkiye'de 1960-1980 ve 1980-2005 dönemlerinde grev hareketlerinin karşılaştırılması. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mutlu, M. (1995). Vietnam'dan Körfez Savaşı'na uluslararası uyuşmazlıklarda kamuoyu oluşumu. (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Neale, J. (2009). Küresel ısınmayı durduralım, dünyayı değiştirelim! (D. Tarkan, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Olgaç, Y. (2006). Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun Türk çalışma hayatındaki yeri. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Oran, B. (2001). Küreselleşme ve azınlıklar (4. Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi,
- Öke, M. K. (2011). Siyonizm ve Filistin sorunu. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

- Örek, Y. (2010). Belgelerle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tarihi gerçekleri Osman Örek'in arşivinden. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Özdemir, S. (2004). Küreselleşme sürecinde refah devleti. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Özersay, K. (2002). Kıbrıs sorunu hukuksal bir inceleme (2. Baskı). Ankara: ASAM Yayınları.
- Özkan, A. (2004). Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile uyum sürecinde Türkiye. İstanbul: Tasam Yayınları.
- Özkiraz, A. ve Talu, N. (2008). Sendikaların doğuşu; Türkiye ve Batı Avrupa ülkeleri karşılaştırması. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 3(2), 108-126.
- Özkoç, Ö. (2009). Savaş ve barış: Doksanlı yıllarda Filistin-İsrail sorunu. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64(3), 167-195.
- Öztürk, S. (2001). İşçi sınıfı sendikalar ve 15-16 Haziran: Olaylar- nedenleri-davalar-belgeler- anılar- yorumlar. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Özübek, E. (2018). Türk basınında Vietnam Savaşı tartışmaları (1960-1975). (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Pagden, A. (1998). The genesis of "governance" and Enlightenment conceptions of the cosmopolitan world order. International Social Science Journal, 50(155), 7-15.
- Palabıyık, H. (2003). Yönetimden yönetişime: Yönetişim, kentsel yönetişim ve uygulamaları ile yönetişimde ölçülebilirlik üzerine açıklamalar. A. Çukurçayır ve A. Tekel (Ed.), Yerel ve Kentsel Politikalar içinde (ss. 225-227). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Palancı, M. (2020). Küreselleşmenin sendikalaşma üzerine etkisi: İngiltere'de 1980 sonrası sendikacılığın durumu. Euroasia Journal of Social Sciences and Humanities, 7(3), 20-25.
- Parlak-Poyraz, D. (2017). Neoliberal dönemde sınıf-sendika-siyaset ilişkisi: DİSK örneği (1981-1998). (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pıçak, M. ve Kadah, H. (2018). Türkiye'de sendikalaşmanın tarihsel gelişimi. S. Koç, S. Yılmaz Genç ve K. Çolak (Ed.), Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları içinde (ss. 198-241). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Rennen, W. & Martens, P. (2003). The globalisation timeline. Integrated Assessment, 4(3), 137-144.
- Robertson, R. (1990). Mapping the global condition: Globalization as the central concept. Theory, Culture & Society, 7(2-3), 15-30.

- Robertson, R. (1999). Küreselleşme toplum kuramı ve küresel kültür (Ü. H. Yolsal, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Selamoğlu, A. (2003). İşçi Sendikacılığında Yeniden Yapılanma ve Örgütlenme Modeli. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2), 63-98.
- Sencer, O. (1969). Türkiye’de işçi sınıfı (doğuşu ve yapısı). İstanbul: Habora Kitabevi.
- Sobacı, M. Z. (2007). Yönetişim kavramı ve Türkiye’de uygulanabilirliği üzerine değerlendirmeler. Yönetim Bilimleri Dergisi, 5(1), 219-235.
- Soysal, İ. (2000). Türkiye’nin siyasi andlaşmaları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Stoker, G. (1998). Governance as theory: Five propositions. International Social Science Journal, 50(155), 17-29.
- Stollt, M. & Meinert, S. (2011). The Scenarios Worker Participation 2030 - Changing Contexts for Trade Unions and Employee Representation in the Future. https://library.fes.de/pdf-files/ipg/2011-2/10_a_stollt.pdf (Erişim Tarihi: 3 Aralık 2020).
- Sülker, K. (1955). Türkiye’de sendikacılık. İstanbul: Vakıf Matbaası.
- Şafak, C. (2007). MESS grevleri (1977-1980). Çalışma ve Toplum Dergisi, (13), 11-63.
- Şafak, C. (2018). DİSK: Devrimci sendikacılıktan sınıf ve kitle sendikacılığına (1967-1980). Çalışma ve Toplum, (57), 665-714.
- Şalon Haftalık Siyasi ve Kültürel Gazete. (2017 25 Ocak). Siyonizm’in Öyküsü. https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-101849-siyonizmin_oykusu.html (Erişim Tarihi: 14 Mayıs 2020).
- Şencan-Gürtunca, E. (2020). Kıbrıs meselesi, “dava”dan “sorun”a: Bir dış politika sorununun söylemsel ve anlatıbilimsel çözümlemesi. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13 (35), 345-381.
- Şimşek, M. (2008). Türk basınında Vietnam Savaşı: Ulus Gazetesi örneği. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, (42), 311-330.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020). Sendikal istatistikleri. (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2020).
- T.C. Resmi Gazete. (1947). İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun. (26 Şubat 1947). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6542.pdf> (Erişim Tarihi: 7 Aralık 2020).
- T.C. Resmi Gazete. (1970). 274 Sayılı Sendikalar Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve 31 İnci Maddesine Bir Bend ile Bu Kanuna 3 Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun. (12 Ağustos 1970). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13577.pdf> (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2020).

- Talas, C. (1992). Türkiye'nin açıklamalı sosyal politika tarihi (1. Baskı). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Tayhani, İ. (2011). Özgürlük yolunda bitmeyen koşu - Denктаş kitabı. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Tellal, E. (2019). Savaş sonrasında dünya düzeni (1945-1950). İ. Ortaylı (Ed.), Siyasi Tarih II içinde (ss. 64-89). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Toçoğlu, E. (1994). Türk sendikacılığı ve yapısal değişimler. I. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi (ss.156-167). Ankara: Kamu İş Yayınları.
- Tokol, A. (2001). Endüstri ilişkileri ve yeni gelişmeler. Bursa: U. Ü. Güçlendirme Vakfı Yayınları.
- Tokol, A. (2013). Uluslararası sosyal politika. Bursa: Dora Yayınları.
- Tokol, A. (2016). Türkiye'de sendikal hareket. Y. Alper (Ed.), Sendikacılık Akademisi Ders Notları 4 içinde (ss. 67-83). Ankara: TÜRK-İŞ Yayınları.
- Tomlinson, J. (2004). Küreselleşme ve kültür (1. Baskı). (A. Eker, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Toprak, Z. (2016). Türkiye'de işçi sınıfı (1908-1946). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Uçar, N. (2020). Küreselleşme döneminde Afrikalı göçmenlerin farklılaşma ve uyum süreci: İstanbul örneği. (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uslu, A. (2008). Prag Darbesi'nden Prag Bahar'ına: Çekoslovakya'nın yirmi yılı (1948-1968). Devrimci Marksizm, (6-7), 150-176.
- Uyar, H. (2012). 100 soruda Cumhuriyet Halk Partisi tarihçesi (1923-2010). Ankara: AnkaHa Yayınları.
- Uysal, C. (2001). Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin tarihsel süreci ve son gelişmeler. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 1(1), 140-153.
- Ünal, A. (1999). Uluslararası işçi örgütleri ve Türk sendikaları ile ilişkileri. İstanbul: Alfa.
- Vatansever, M. (2010). Kıbrıs sorununun tarihi gelişimi. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12 (Özel Sayı), 1487-1530.
- Waddington, J. & Hoffmann, R. (2000). Trade unions in Europe facing challenges and searching for solutions. Brussels: European Trade Union Institute (ETUI). (Erişim Tarihi: 3 Aralık 2020).
- Yazıcı, E. (1996). Osmanlı'dan günümüze Türk işçi hareketi. Ankara: Aktif Yayınevi.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (8. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, O. (2006). Küreselleşme sürecinde sivil toplum kuruluşlarının dünya politikasında artan rolü: Uluslararası kuruluşlar açısından bir değerlendirme. (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yiğit-Yüksel, D. (2018). Kıbrıs'ta yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964). Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 34 (98), 311-376.
- Yorgun, S. (2005). Küreselleşme sürecinde Türk sendikacılığında yeni yönelişler ve alternatif öneriler. Çalışma ve Toplum Dergisi, (6), 137-161.
- Yüksel, M. (2000). Yönetişim kavramı üzerine. Ankara Barosu Dergisi, (2000-3), 145-1

